

**Dekoloniaali sosiaalityö ylirajaisissa katastrofeissa:
Eriarvoisuuden ilmenemismuodot ja niiden purkaminen**

Beata Liljeblad, Y26019981

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Kevät 2025

Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Dekoloniaali sosiaalityö ylirajaisissa katastrofeissa: Eriarvoisuuden ilmene-
mismuodot ja niiden purkaminen

Tekijä: Beata Liljeblad

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X Lisensiaatintutkimus __

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 64 + 0

Vuosi: 2025

Tiivistelmä:

Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin dekoloniaalin sosiaalityön mah-
dollisuuksia ja keinoja purkaa koloniaalisuudesta kumpuavaa eriarvoisuutta ylirajaisissa
katastrofikonteksteissa. Tutkimuksen tavoitteena oli lisätä ymmärrystä siitä, miten kolo-
niaalisuuteen pohjautuva eriarvoisuus ilmenee katastrofeja kohdanneiden ihmisten tilan-
teissa ja heidän auttamisessaan sekä miten dekoloniaali sosiaalityö voi näihin vastata.
Tutkielma kiinnittyy kriittiseen ja muutokseen pyrkivään sosiaalityön tutkimukseen,
jossa on keskiestä globaalien valtasuhteiden näkyväksi tekeminen ja niiden haastaminen.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentui dekoloniaalista yhteiskuntateoriasta ja ka-
tastrofisosiaalityön tutkimuksesta. Aineistona toimi KATA-hankkeen haastatteluaineisto,
joka koostui seitsemästätoista sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön parissa läheisesti toi-
mivien kriisi- ja humanitaaristen työntekijöiden haastatteluista. Tutkimus on laadullinen
ja analyysimenetelmänä hyödynnetään teoriasidonnaista sisällönanalyysia.

Tutkimustulokset osoittivat, että ylirajaisissa katastrofitilanteissa koloniaaliset valtara-
kenteet ja eriarvoisuuden ilmenemismuodot, kuten uhriuttaminen, toimijuuden ohittami-
nen tai rasismi vaikuttavat edelleen. Tutkimustulosten perusteella katastrofien yhteydessä
ilmenee yhä paljon ei-ammattillista, valkoisen pelastajuuteen nojaavaa avustustyötä, jonka
toimintatavoissa ilmenee merkittäviä koloniaaleja piirteitä. Samanaikaisesti tutkimus
osoittaa, että katastrofien parissa ilmenee myös paljon koloniaalisuudesta irtautuvaa am-
matillista toimintaa. Muun muassa toimijuuden tukeminen, paikallislähtöisyys ja raken-
teellinen vaikuttamistyö hahmottuvat tutkimustuloksissa dekoloniaalin katastrofisosiaa-
lityön piirteinä.

Tutkielma tuo esiin tarpeen sosiaalityön kriittiselle tarkastelulle erityisesti silloin, kun
sosiaalityötä tehdään ylirajaisen ilmiöiden parissa. Dekoloniaali näkökulma haastaa so-
siaalityötä tunnistamaan ja purkamaan vallitsevia koloniaaleja käytäntöjä ja rakenteita ja
kehittämään tilalle uusia, oikeudenmukaisempia toimintamalleja. Tutkimus laajentaa ko-
timaista katastrofisosiaalityön tutkimusta sekä dekoloniaaliin että ylirajaiseen suuntaan,
vastaten samalla merkittävään tutkimuskatveeseen sosiaalityön tutkimuksen kentällä.

Avainsanat: Dekoloniaali sosiaalityö, katastrofisosiaalityö, koloniaalisuus, eriarvoisuus,
ylirajaisuus

"Soldiers with guns usually make the least effective colonisers; rather it is the missionaries, the teachers, the professors, the economists, the health workers, the agriculturalists, the aid workers, the engineers, and, of course, the social workers, who are far more effective at spreading the dominant way of looking at the world and, in the process, marginalising and devaluing other world views, and, by implication, those who hold them".

Emeritus professori Jim Ife, 2007

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. SOSIAALITYÖ YLIRAJAISISSA KATASTROFEISSA	5
2.1 YLIRAJAISET KATASTROFIT	5
2.2 LÄHESTYMISTAPOJA KATASTROFISOSIAALITYÖN KÄYTÄNTÖÖN	8
3. DEKOLONIAALI TEORIA KATASTROFISOSIAALITYÖN TARKASTELUSSA	12
3.1 KOLONIAALISUUDESTA DEKOLONIAALISUUTEEN	12
3.2 DEKOLONIAALI SOSIAALITYÖ	16
3.3 DEKOLONIAALIN KATASTROFISOSIAALITYÖN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ JA ILMIÖITÄ	18
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	23
4.1 AINEISTON ESITTELY	25
4.2 TEORIASIDONNAINEN SISÄLLÖNANALYYSI JA ANALYYSIN TEKEMINEN	27
4.3 TUTKIMUSETIIKKA	33
5. TUTKIMUSTULOKSET	35
5.1 KOLONIAALEJA PIIRTEITÄ KATASTROFEJA KOHDANNEIDEN IHMISTEN TILANTEISSA	35
5.1.1 <i>Uhriuttaminen ja toimijuuden ohittaminen</i>	36
5.1.2 <i>Epävirallisen avun haittoja ja altistuminen hyväksikäytölle</i>	39
5.1.3 <i>Rasismi ja syrjinnän ilmeneminen</i>	42
5.2 DEKOLONIAALIN SOSIAALITYÖN KEINOT ERIARVOISUUDEN PURKAMISESSA	46
5.2.1 <i>Traumatietoinen toimijuuden tukeminen katastrofikon teksteissa</i>	46
5.2.2 <i>Paikallislähtöisyys ja kulttuurisensitiivisyys dekoloniaaleja käytäntöjä rakentamassa</i>	49
5.2.3 <i>Vaikuttaminen osana rakenteellista katastrofisosiaalityötä</i>	51
6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	53
LÄHTEET	61

1. JOHDANTO

Viime vuodet ovat olleet lähihistoriassamme poikkeuksellisia. Kriisit, katastrofit ja aseelliset konfliktit ovat tulleet lähemmäksi ja koskettavat yhä useampaa meistä. (esim. Raitakari ym. 2023, 5–6.) Teknologian, sosiaalisen median ja globaalin keskinäisriippuvuuden myötä myös paikalliset tapahtumat ulottavat nopeasti globaalin tietoisuuden (Harrikari & Rauhala 2019, 143–148). Venäjän presidentin Vladimir Putinin aloittaman hyökkäyksen sekä Yhdysvaltain tuoreen presidentin Donald Trumpin myötä on turvallisuustilanne myös Euroopassa epävakaa ja ennalta-arvaamaton (Helsingin Sanomat 2025). Myös Lähi-Idän alueella tilanteet ovat kiristyneet merkittävästi Israelin toteuttaessa kansanmurhaa Gazan kaistalla ja Talibanien ollessa vallassa Afganistanissa (YK 2024). Samanaikaisesti rasistinen ja koloniaaleja rakenteita vahvistava äärioikeistolainen ajattelu tavoitteineen on kerännyt yhä vahvempaa kannatusta ympäri Euroopan (Helsingin Sanomat 2024). Äärioikeistolaisen toiminnan nousua ja väkivaltatekoja on todistettu myös Suomessa, kuten esimerkiksi kesäkuun 2024 tapahtumat Oulussa, kun uusnatsi rasistisin motiivein puukotti 12-vuotiasta tummaihoista lasta kauppakeskuksessa (Yle 2024). Näiden ilmiöiden ja lukuisten muiden katastrofien ja konfliktien ohella maailmassa vaikuttaa ekologinen kriisi, joka edetessään supistaa maapallon elintilaa synnyttäen alueellisia konflikteja ja nälänhätää (Raitakari ym. 2023, 7–8; Yle 2024).

Kriisiajassa sosiaalityön tehtävät ja merkitys korostuvat entisestään. Katastrofiolosuhteet tuottavat ja paljastavat sosiaalista eriarvoisuutta (Mikkonen ym. 2023, 408) sekä toimivat hedelmällisenä maaperänä hyväksikäytölle ja ihmiskaupalle. Erityisen vaarallisia katastrofitilanteet ovat jo valmiiksi hauraassa asemassa oleville ryhmille, kuten vähemmistöjen edustajille. Sosiaalityön ydintehtäviin kuuluu muun muassa sosiaalisen muutoksen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen, syrjivien rakenteiden paljastaminen ja resurssien tarjoaminen haavoittuvassa asemassa oleville ihmisille (IFSW 2018; Dominelli 2012). Katastrofien kontekstissa sosiaalityön ydintehtävä säilyy samana, vaikka toimintaympäristö ja palvelurakenteet usein muuttuvat epästabiileiksi tai saavuttamattomiksi. Olosuhteista huolimatta katastrofisosiaalityön tavoite ja tehtävä on vakauttaa haavoittuvien ryhmien arkielämää, turvata ihmisten toimeentulo ja mahdollistaa riittävät resurssit ja niiden saavuttavuus. (Raitakari ym. 2023, 17–18.) Sosiaalityön on siis myös katastrofiolosuhteiden keskellä ymmärrettävä oma ydintehtävä ja kyettävä toimimaan

sosiaalityön arvojen ja tavoitteiden mukaisesti ihmisten hyvinvoinnin edistämiseksi (Pohjola 2019, 323–324).

Tässä sosiaalityön pro gradussani tarkastelen sosiaalityöntekijän ja ylirajaisia katastrofiolosuhteita pakanevan ihmisen välisiä kohtaamisia dekoloniaalin teorian (Clarke ym. 2024; Pyles 2017; Mignolo 2012) näkökulmista. Dekoloniaalin teorian valinta tämän tutkimuksen teoreettiseksi viitekehykseksi perustuu kiinnostukseeni tarkastella ylirajaisia katastrofeja laajemmin, osana globaaleja valtarakenteita. Tutkimuksessani on kaksi keskeistä lähtökohtaa. Ensimmäinen niistä on eriarvoisuus ylirajaisissa katastrofeissa ja niiden purkaminen sosiaalityön keinoin ja toisena ilmiönä tutkimusteoriani mukaisesti dekoloniaali sosiaalityö. Näiden kahden yhdistäminen luo mielestäni aivan erityisen kiinnostavan tutkimustehtävän, jossa pääsen tarkastelemaan otsikkoni mukaisesti ylirajaista katastrofisosiaalityötä dekoloniaalista viitekehyksestä käsin. Tutkimukseni tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, millaisia koloniaaleja eriarvoisuuden ilmentymiä ylirajaisissa katastrofitilanteissa edelleen ilmenee, sekä selvittää, millaisia mahdollisuuksia dekoloniaali sosiaalityö tarjoaa näiden eriarvoisuuksien purkamiseen. Tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, millaisia koloniaaleja piirteitä ja siihen pohjautuvaa eriarvoisuutta ylirajaisessa katastrofisosiaalityössä on ja millaisia keinoja dekoloniaali sosiaalityö tarjoaa niiden purkamiseksi. Tutkimuskysymykseni ovat 1. *Millaisia koloniaalisuuteen perustuvia eriarvoisuuden piirteitä ilmenee katastrofeja kohdanneiden ihmisten tilanteissa ja auttamisessa?* ja 2. *Millaisia keinoja dekoloniaali sosiaalityö tarjoaa koloniaalin eriarvoisuuden purkamiseen katastrofisosiaalityön kontekstissa?*

Dekoloniaalin katastrofisosiaalityön tutkimuksen tutkimuskatve on hyvin ilmeinen. Vaikka kansainvälisessä tutkimuksessa katastrofisosiaalityötä ja dekoloniaalia sosiaalityötä on erillisinä ilmiöinä käsitelty paljon (esim. Healy 2012; Dominelli 2012; 2015; 2023; Alston ym. 2019) on näiden yhdistelmää, dekoloniaalista katastrofisosiaalityötä tarkasteltu huomattavasti vähemmän (Pyles 2017). Näin on myös Suomessa. Erityisesti sosiaalipäivystyksen kriisi- ja poikkeusolosuhteiden sosiaalityötä, mutta myös dekoloniaaleja sosiaalityön kysymyksiä on tarkasteltu 2010- ja 2020-luvuilla kiitettävästi, mutta erillisinä kokonaisuuksina (esim. Rapeli 2018, 2017; Mikkonen 2023; Mikkonen ym. 2024; Keskinen ym. 2021; Clarke ym. 2024; Raitakari ym. 2023). Tämän myötä uupuu kotimainen dekoloniaali katastrofisosiaalityötä käsittelevä tutkimus yhä lähes kokonaan.

Huomioitavaa on myös se, että vaikka Suomen kriisisosiaalityön tutkimusta on tehty jo pitkään, on aihepiiriä Suomessa käsitelty kansainvälisten laaja-alaisten katastrofien näkökulmasta selkeästi vähemmän. Lähimmäksi aihepiiriä asettuneen Merja Rapelin (2017) väitöskirjatutkimus *The role of social work in disaster management in Finland* sekä Suvi Rantakarin ja kumppaneiden (2023) toimittama teos *Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa*, jossa tarkasteluun pääsevät myös ylirajaisuuden ja globaalin keskinäisriippuvuuden ilmiöt. Suomalainen dekoloniaalia sosiaalityötä tarkasteleva tutkimus on kriisi- ja katastrofisosiaalityön tutkimusta vähäisempää. Satu-Ranta-Tykkö (2010) kirjoitti jälkikolonialisen analyysin tarpeesta sosiaalityössä ensimmäisen kerran jo noin viisitoista vuotta sitten. Vaikka tuolloin Ranta-Tyrkön ulostulo jäi vaille suurempaa sosiaalihuollon vastaanottoa, on keskustelu aiheen ympärille virittänyt myöhemmin. (Esim. Clarke ym. 2024; Mikkonen 2023.) Erityisesti saamelaisiin väestöihin ja heidän alueisiinsa kohdistuneet kolonialistiset teot ja toimet, ovat nousseet kriittisen tarkastelun kohteeksi 2010-luvuilla (Lehtola 2015). Tämä pro gradu -tutkimus asettuu osaksi tätä kasvavaa, suomalaista dekoloniaalia ja ylirajaisuutta tarkastelevaa sosiaalityön tutkimuksen kenttää. Tutkimukseni tavoitteena on lisätä dekoloniaalin katastrofisosiaalityön tietoa ja herättää keskustelua koloniaaleista eriarvoisuuden ilmiöistä sekä siitä, kuinka sosiaalityö kykenee niihin vastaamaan.

Sosiaalityön tutkimusaiheiden valintaan on monia näkökulmia ja perusteita. Yhtenä sosiaalityön tutkimuksen missiona voidaan nähdä yhteiskunnassa marginaalissa asemassa olevien ihmisten tai ryhmien asioiden ajo tai niiden esiin saattaminen. Tällöin voidaan myös puhua ”äänen antamisesta” heille, jotka herkästi jäävät kuulematta. (Enroos & Mäntysaari 2017, 13–14.) Tällaista äänen antamisen tai näkyväksi tekemisen näkökulmaa on kuitenkin kritisoitu riittämättömäksi, sillä sosiaalityön tutkimuksen tulisi pyrkiä sortavien rakenteiden ja käytäntöjen aktiiviseen purkamiseen (Pohjola ym. 2014). Tähän ajatteluun kiinnittyy myös tämä sosiaalityön tutkimus, jonka muutokseen pyrkivä ote saa perustan sekä sosiaalityön tutkimuksen arvoista, että dekoloniaalin yhteiskuntateorian traditiosta.

Tutkimukseni aineistona toimii KATA- hankkeen¹ haastatteluaineisto, joka koostuu yhteensä 17 sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön parissa läheisesti toimivien kriisi- ja humanitaaristen työntekijöiden haastatteluista. Haastatteluissa käsitellyt ylirajaiset

¹ KATA – Humanitaaristen katastrofien kohtaaminen, työmenetelmät ja adaptiivinen hallinta sosiaalityössä -hanke, rahoittajana Sosiaali- ja Terveysministeriö (rahoitusnumero: 17.6.2022 VN/14998/2022

katastrofit liittyvät muun muassa aseellisiin konflikteihin ja luonnonkatastrofeihin sekä niistä seuranneisiin pakolaisuutta koskeviin kriisitilanteisiin. Aineisto on osa KATA-hanketta, jonka tavoitteena on kehittää sosiaalihuollon organisaatioiden ja ammattilaisten toimintaa humanitaaristen katastrofien parissa (Mikkonen ym. 2023). Dekoloniaali yhteiskuntateoria antaa tutkimukselle sen teoreettisen viitekehyksen. Tutkimus on laadullinen ja aineiston analyysimenetelmänä toimii teoriasidonnainen sisällönanalyysi. Teoriasidonnainen sisällönanalyysi mahdollistaa aineistosta esiin nousevien ilmiöiden ja dekoloniaalin teorian välisten yhteyksien tunnistamisen sekä aineiston kriittisen tarkastelun.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että koloniaaliset valtasuhteet ja eriarvoisuus ovat yhä läsnä ylirajaisissa katastrofiolosuhteissa ja avustustyössä. Koloniaalit ilmiöt piiloutuvat herkästi rakenteisiin ja systeemeihin, joista ne vaikuttavat yhä monin tavoin siihen, kenen ääni kuuluu, kuka nähdään toimijana ja miten apua tarjotaan. Tutkimusaineistosta nousevat esiin eriarvoisuutta uusintavat mekanismit, kuten uhriuttaminen ja sortavat rakenteet, joiden vaikutukset kohdistuvat erityisesti globaalista etelästä tulleisiin ihmisiin. Tulosten valossa korostuu, kuinka tärkeää on tunnistaa nämä käytännöt ja etsiä katastrofisosiaalityöhön välineitä, jotka eivät vain sopeudu vallitseviin rakenteisiin, vaan pyrkivät myös haastamaan niitä. Dekoloniaali lähestymistapa tarjoaa sosiaalityölle mahdollisuuden tarkastella kriittisesti myös omaa asemaansa ja toimintatapojaan sekä kehittämään kestävämpiä ja oikeudenmukaisempia käytäntöjä katastrofiolosuhteissa toimimiseen.

Tutkimus etenee siten, että toisessa luvussa taustoitetaan ylirajaisia katastrofeja ja niihin liittyvää sosiaalityötä. Kolmannessa luvussa rakennetaan teoreettinen viitekehys dekoloniaalin yhteiskuntateorian pohjalta, ja neljännessä luvussa kuvataan tutkimuksen aineisto, analyysimenetelmä sekä tutkimuksen toteutus. Viidennessä luvussa esitellään analyysin tulokset, jotka jakautuvat kahteen pääteemaan: koloniaaliset piirteet katastrofeja kohdanneiden ihmisten tilanteissa ja auttamisessa sekä dekoloniaalin sosiaalityön keinot näiden purkamisessa. Lopuksi kuudes luku kokoaa yhteen tutkimuksen johtopäätökset, pohtii työn laajempaa merkitystä ja avaa suuntaviivoja jatkotutkimukselle. Tutkimuksen yleisenä pyrkimyksenä on lisätä ymmärrystä sosiaalityön vastuusta ja roolista globaalien katastrofien kontekstissa sekä herättää jatkokeskustelua koloniaalien valtasuhteiden vaikutuksista sosiaalityöhön.

2. SOSIAALITYÖ YLIRAJAISISSA KATASTROFEISSA

2.1 Ylirajaiset katastrofit

Kiinnostus sosiaalityön ilmiöiden ylirajaisuuteen ja globaaleihin kysymyksiin esimerkiksi hyvinvoinnista, turvallisuudesta ja ekologisesta kestävydestä, on viime vuosikymmenten aikana kasvanut merkittävästi. Kiihtynyt globalisaatio, digitalisaatio ja kasvava keskinäisriippuvuus ovat nostaneet näkyväksi maailman erilaisia sivilisaatioita ja häivytäneet valtioiden välisiä rajoja muun muassa tiedon ja kulttuurin näkökulmista. Kehitys on tuonut näkyväksi myös monia ei-toivottuja ilmiöitä, kuten esimerkiksi alkuperäiskansojen asemaan liittyviä ongelmia, luonnonresurssien rajallisuutta ja kapitalismin aiheuttamaa inhimillistä ja ekologista tuhoa. Erilaisten teknologisten järjestelmien romahdukset, kuten esimerkiksi Tsernobylin (1986) ja Fukushima (2011) ydinvoimaloiden sortumiset ovat ilmentäneet sitä, kuinka haavoittuvainen maapallo ja sen kantama elämä todella on. (Jäppinen, Metteri, Ranta-Tyrkkö & Rauhala 2017.) Samaan aikaan erilaiset luonnonkatastrofit, kuten hurrikaanit, sään ääri-ilmiöt ja maanjäristykset, muistuttavat meitä jatkuvasti ilmastonmuutoksen rajuista seurauksista (Alston ym. 2019, 1–2). Myös erilaiset terroriuhat ja terrorismiin varautuminen on New Yorkiin vuonna 2001 tehtyjen terrori-iskujen jälkeen korostunut (Rapeli 2017).

Katastrofit ovat aina olleet osa ihmiskunnan historiaa, mutta niiden vaikutukset ihmisiin ja omaisuuteen ovat viime vuosikymmenten aikana kasvaneet (Tierney 2014, 125). Tiedeyhteisöllä on vahva konsensus ja näyttö siitä, että luonnonkatastrofien lisääntymisen taustalla vaikuttavat ihmisten aiheuttama ilmaston lämpeneminen, millä on laajat vaikutukset koko planeettaamme. Ilmastonmuutoksen myötä tapahtuvien katastrofien lisääntymisen taustalla vaikuttavat asiat kuten jäätiköiden häviäminen, ääri-ilmiöiden yleistyminen, merenpinnan nousu ja hellejaksojen paheneminen. (Pyles 2016, 6–7).

Kansainvälisyys ja katastrofit näkyvät myös sotina ja levottomuuksina, jotka ovat tänä päivänä aikaisempaa lähempänä myös meitä eurooppalaisia. Samalla kun Venäjä käy jo yli kolme vuotta kestänyttä hyökkäyssotaa Ukrainassa, on Lähi-Idän tilanne kiristynyt entisestään. Palestiinalaisen terroristijärjestö Hamasin hyökkäys Israeliin lokakuussa 2023 on johtanut vakavaan eskalaatiokierteeseen, tuhansien siviilien kuolemiin ja laajojen alueiden tuhoamiseen. Suomen Ulkoministeriön (2024) mukaan Gazassa on meneillä erittäin vakava humanitääriin kriisi, joka on lisännyt merkittävästi epävakautta ja turvattomuutta koko Lähi-Idän alueelle.

Maailmanlaajuiset, valtioiden rajat ylittävät uhat ja niiden konkretisoituminen, on tunnusomaista 2020-luvun kriisiyhteiskunnalle. Kasvava maailmanlaajuinen keskinäisriippuvuus kietoo kriisiyhteiskuntia monitasoisesti yhteen, syventäen olemassa olevia ja synnyttäen uudenlaisia kriisi- ja katastrofiprosessien sarjoja. Tällainen kriisien ja konfliktien päällekkäisyys ja laaja levittäytyneisyys ovat seurausta monenlaisen keskinäisriippuvuuden kasvusta niin teknologian, talouden, politiikan kuin sosiaalisenkin osa-alueilla. (Harrikari & Rauhala 2019, 130–136.) Keskinäisriippuvuus vahvistaa ilmiöiden ja seurausten ylijärjaisuutta, ja toisinpäin. Erilaisten ilmiöiden ulottuvuuksia ja vaikutuksia on yhä haastavampi hallita yhden valtion toimesta tai sen sisällä, eivätkä usein edes muutamien valtioiden väliset yhteistyöt riitä. Nopean tiedonvälityksen ja reaaliaikaisen median myötä globaalit ilmiöt muuttuvat paikallisiksi, kietoutuen osaksi yksilön henkilökohtaisia elämänkriisejä. (Raitakari ym. 2023, 6.)

Globaalin keskinäisriippuvuuden myötä katastrofit koskettavat välillisesti yhä laajempaa joukkoa. Esimerkiksi Venäjälle hyökkäyssodan myötä asetetut pakotteet ja muuttunut maailmantalouden tilanne, ovat nostaneet ruuan, polttoaineen ja energian hintoja lähes kaikkialla maailmassa. Tämän myötä maantieteellisesti kaukana tapahtuvista ylijärjaisistä katastrofeista, kuten aseellisista konflikteista tai humanitaarisista katastrofeista on yllättäen tullutkin osa yksilön arkea ja kuluva elämänvaihetta. Näin kietoutuvat yhteen paikallinen ja globaali, synnyttäen monikerroksisia glokaaleja tilanteita ja tuoden maailman katastrofit jokaisen kotiin käsiteltäväksi. (Raitakari ym. 2023, 10–11.)

Katastrofit voidaan karkeasti jaotella niin kutsuttuihin luonnon aiheuttamiin katastrofeihin ja ihmisen aiheuttamiin katastrofeihin. Niin kutsuttujen luonnonkatastrofien, kuten hurrikaanin tai maanjäristyksen, ajatellaan olevan ihmisen valvonnan ulkopuolella, kun taas ihmisen aiheuttamiin katastrofeihin, vaikkapa öljyvahinkoon, liittyy usein ajatus ihmisen kontrollista tai sen kontrollin pettämisestä. Todellisuudessa katastrofien ymmärtäminen tai niiden jäljittäminen on tätä jaottelua monisyisempää. Niin kutsuttujen luonnonkatastrofien taustalta löytyy usein yhteyksiä ihmisen aiheuttamaan ilmaston lämpenemiseen ja toisinaan luonnonkatastrofin laajuuteen voi vaikuttaa esimerkiksi infrastruktuuri, asumistiheys tai vaikkapa epäonnistunut padotusjärjestelmä. (Pyles 2017.)

Tutkimuksessani käytän sekä ylijärjaisuuden että kansainvälisyyden käsitteitä kuvaamaan valtion rajojen ylittävää, transnationaalista sosiaalityötä ja sen ilmiöitä. Näistä käsitteistä kansainvälisyys-käsite lienee yleisesti käytetyin, vaikka sosiaalityön ja sosiaalitieteiden

piirissä käsitettä onkin kritisoitu laajasti. Healyn (2012, 11) mukaan kansainvälisyys-käsitteen (engl. international) ongelmallisuus liittyy sen sisältämään ”kansakuntaan”, viittaen näin ollen vain kansakuntien välisyyteen. Sosiaalitieteissä yhä enemmän omaksuttu transnationaalisuus, kattaa sen sijaan niin kansainvälisyyden kuin kansallisenkin tason, kyseenalaistaen samalla vakiintunutta valtioihin nojaavan maailmanjärjestystä (Righard 2013, 133). Suomessa transnationaalisuutta käytetympi käsite *ylirajaisuus*, viittaa sekä valtioiden rajojen kyseenalaistamiseen että kansallisvaltiot ylittävään toimintaan (Jäppinen ym. 2017). Tässä työssäni käytän pääasiassa ylirajaisuuden käsitettä, sillä mielestäni ylirajaisuus tukee hyvin katastrofien tarkastelua, ovathan katastrofit usein hyvin laajoja, yli valtion rajojen ulottuvia ilmiöitä. Ylirajaisuus on myös suomalaisella sosiaalityön tutkimuksen kentällä näistä termeistä käytetyin. Toisaalta ja kritiikistä huolimatta, tekstissäni kulkee mukana myös kansainvälisyyden käsite, sillä useat tutkimuksessa hyödyntämäni kansainväliset aineistot käyttävät käsitteenään juuri sitä.

Ylirajaisuudella on monia eri ilmentymiä katastrofien tarkastelussa. Median ja välillisten seurausten lisäksi ylirajaisuus voi näkyä esimerkiksi kansainvälisinä avustusjärjestöinä tai valtioista riippumattomina järjestöinä, joiden alla katastrofisosiaalityötä katastrofialueella tehdään. Tunnetuimpia ja laajimpia järjestöjä ovat esimerkiksi Pelastakaa Lapset, Punainen risti, Unicef ja Yhdistyneiden Kansakuntien kehitysohjelma (YK 2025). Näillä järjestöillä on merkittävää kokemusta katastrofityöstä katastrofin eri vaiheissa, minkä myötä järjestöt pystyvät usein aktivoimaan resurssejaan ja siirtymään katastrofialueille nopeasti. (Alston ym. 2019, 141.)

Toisaalta katastrofisosiaalityön ylirajaisuus voi näkyä myös sosiaalityöntekijöiden tekemänä poliittisina tehtävinä. Alstonin ja kumppaneiden (2019, 143) mukaan sosiaalityöntekijät ovat yhä enemmän mukana katastrofien poliittisissa tehtävissä, joissa he esimerkiksi toimivat neuvonantajina katastrofialueen poliittisen johdon ja katastrofien hallintaprosesseista vastuussa olevien johtajien kanssa. Myös tutkimus on osa katastrofisosiaalityön ylirajaisuutta. Sosiaalityön tutkijat ympäri maailmaa tuottavat tärkeää ja ajankohdasta tutkimustietoa laajojen katastrofien ennaltaehkäisyyn, selviytymisen ja toipumisen eri vaiheisiin. Tutkimusta tehdään paitsi paikallisista kriiseistä, myös suurista, massiivista tuhoa aiheuttavista katastrofeista. (em., 143–144.)

Tässä tutkimuksessa ymmärrän katastrofisosiaalityön ylirajaisuuden Alstonin ja kumppaneiden (2019) tavoin moniulotteisena ja laajana kokonaisuutena. Vaikka itse katastrofit

ilmenevätkin usein paikallisesti jollain tietyllä alueella, on ylijärjaisuus kiistatta merkittävä osa katastrofeja ja niistä toipumista. Kuten aikaisemmin tutkijoihin viitaten kirjoitin, voi ylijärjaisuuden tarkastelu alkaa katastrofiin johtaneiden taustatekijöiden, kuten ilmastomuutoksen, tarkastelusta ja ulottua aina transnationaalisen käytännön avustustyön tai rajojen yli kulkevien pakolaisten parissa tehdyn sosiaalityön kautta politiikan ja tutkimuksen kentälle. Tarkastelen tutkimuksessani yhtenä ylijärjaisuuden kenttänä dekoloniaalista lähestymistapaa, joka tunnistaa kolonialismin ajan valtahierarkioiden ja rakenteiden vaikutuksia yhä siihen, kuka auttaa ja ketä.

2.2 Lähestymistapoja katastrofisosiaalityön käytäntöön

Lisääntyneiden ja kiihtyneiden katastrofien myötä ovat katastrofit tulleet sosiaalityön käytännön ohella myös osaksi sosiaalityön tutkimuksen kenttää (Tierney 2014, 125). Sosiaalityön näkökulmasta on katastrofeissa paljon ilmiöitä ja elementtejä, joita sosiaalityön keinoin voidaan pyrkiä edistämään tai muuttamaan. Sosiaalityö on globaali tieteenala, jossa tutkittu tieto kanavoidaan käytännön työskentelyyn sosiaalisen muutoksen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämiseksi (Raitakari ym. 2023, 17; Juhila 2018, 60–61). Sosiaalityön perustehtävään kuuluu eriarvoisuuden purkamisen ja resurssien tarjoaminen haavoittuvassa asemassa oleville ryhmille (esim. Dominelli 2012). Näiden sosiaalityön määritelmien näkökulmasta, on sosiaalityön rooli ja mandaatti katastrofien parissa työskentelyyn ilmeinen. Sosiaalityön rooli ja tärkeys korostuvat entisestään, juuri haastavissa ja epävakaisissa olissa. Samalla kuitenkin työn tekeminen muuttuu yhä haastavammaksi, kun ennakoitavuus ja vaikkapa toimiva palvelujärjestelmä murenee ympäriltä. Katastrofiolosuhteissa sosiaalityön on kyettävä pitämään kiinni omasta ydintehtävästään mutta kuitenkin siten, että se kykenee toimimaan joustavasti osana kansainvälistä organisaatioiden ja toimijoiden kenttää. (Raitakari ym. 2023, 17–18; Pohjola 2019, 323–324.)

Katastrofisosiaalityö on laaja sosiaalityön osa-alue, jonka tarkempaa määrittelyä voidaan tarkastella monien eri lähestymistapojen kautta (Alston ym. 2019, 81–80). Vaikka kansainvälinen sosiaalityön tutkimus tarjoaa katastrofisosiaalityön käsitteen määrittelylle monia eri tulkintoja (esim. Dominelli 2015; Alston ym. 2019), on suomalaisen sosiaalityön kentällä katastrofisosiaalityön käsite yhä melko tuntematon (Mikkonen ym. 2023, 408). Katastrofisosiaalityön käsite ei ole tarkkarajainen, vaan määritelmä muodostuu aina suhteessa johonkin. Yksi usein esiintyvistä määritelmistä on ymmärtää

katastrofisosiaalityö katastrofien parissa tehtävänä sosiaalityönä tai jonkinlaisina sosiaalityön interventioina osana laajempaa avustustyötä. (esim. Dominelli 2015; Alston ym. 2019.) Alston ja kumppanit (2019) hahmottavat katastrofisosiaalityön käsitettä laajana kokonaisuutena, johon sisältyy esimerkiksi ekososiaalinen lähestymistapa sekä taloudellisen ja psykososiaalisen tuen ulottuvuuksia. Tässä määritelmässä katastrofisosiaalityö asettuu osaksi laajempaa yhteiskunnallista sekä kansainvälistä varautumissuunnitelmaa ja muuta riskien hallintaa.

Toisinaan katastrofisosiaalityön määritelmää lähestytään hahmottamalla katastrofisosiaalityö nelivaiheisena ajallisena syklinä. Syklin vaiheisiin kuuluu katastrofien ennaltaehkäisy (*risk reduction*), katastrofiin varautuminen (*preparedness*), toiminta katastrofin aikana (*response*) ja jälleenrakennus tai katastrofista toipuminen (*recovery*). (Gillespie & Danso 2010; Dombo & Ahearn 2017.) Katastrofitilanteiden ollessa usein erittäin kaoottisia ja epävarmoja, voi tällainen ajallinen jakaminen olla hyödyllinen keino katastrofisosiaalityön ulottuvuuksien ja tarpeiden tunnistamisessa. Lähestymistapaa on kuitenkin kritisoitu sen keinotekoisuudesta ja siitä, miten katastrofin eri ”vaiheet” ovat todellisuudessa päällekkäisiä ja yksilöllisiä. (Rapeli 2017; Mikkonen ym. 2023.)

Katastrofisosiaalityön määrittelyä voi lähestyä myös erilaisten tasojen kautta. Katastrofisosiaalityö mikro-tasolla tarkoitetaan usein yksilöiden tai perheiden tukemista katastrofin eri vaiheissa, kuten siihen valmistautumisessa tai siitä selviytymisessä. Meso-tason katastrofisosiaalityö kääntää katseet yksilöistä yhteisöihin. Tämä voi pitää sisällään esimerkiksi jo ennestään hauraassa asemassa olevien ryhmien, kuten vanhusten tai vammaisten varautumis- tai selviytymissuunnitelman laatimista, viestimistä paikallistason päättäjien sekä muiden toimijoiden, kuten poliisin tai paikallisten avustusjärjestöjen kanssa sekä erilaisia paikallisia koulutus- tai informaatiotilaisuuksien pitoa vaikkapa katastrofiin valmistautumiseen liittyen. (Alston ym. 2019, 80–81.)

Makro-tason katastrofisosiaalityö kiinnittyy usein laajempiin kokonaisuuksiin, kuten rakenteellisten tai poliittisten toimien edistämiseen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi katastrofitiedon lisäämistä, varautumissuunnitelmien laatimista, katastrofien hallinnollisiin tehtäviin osallistumista, resurssien ja työvoiman hallintaa ja suunnittelua sekä esimerkiksi kulttuuristen, maantieteellisten tai toimeentuloon liittyvien kysymysten tarkastelu ja edistäminen katastrofin eri vaiheiden mukaisesti. Selkeästi harvemmin tarkastelu meta-taso laajentaa tarkastelua yhä laajemmaksi globaalille kentälle, tarkastellen esimerkiksi

globaalia taloutta, vallitsevia ideologioita ja kulttuureja sekä poliittisia ajanjaksoja. Meta-taso ymmärtää katastrofit ylijarjaisina ilmiöinä, jolloin tarkastelun kohteena voi olla esimerkiksi kansainvälinen katastrofivalmius tai ilmastonmuutos. (Alston ym. 2019, 81–95.)

Kolmas jaottelu syvempään katastrofisosiaalityön tarkasteluun on brittiläisen Doreen Elliotin (2010, 89–110) kehittämä neljän intervention tarkastelumalli. Tämän interventionmallin lähtökohtana on näkemys sosiaalisen hyvinvoinnin kiinteästä kiinnittymisestä taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen. Elliotin katastrofisosiaalityön neljä eri vaihetta ovat sosiaalisen, inhimillisen, taloudellisen ja poliittisen investoinnin interventiot.

Ensimmäinen, eli sosiaalisen investoinnin interventiot luovat osallisuutta ja toimintakykyä edistäviä rakenteita, joiden tavoitteena on edistää ja synnyttää sosiaalista pääomaa. Tällaisia toimia ovat esimerkiksi vapaaehtoisten kouluttaminen tai hauraassa asemassa olevien ryhmien tukeminen. Inhimillisen investoinnin interventiot viittaavat psykososiaaliseen tukeen, jonka tavoitteena on edistää yksittäisten ihmisten ja perheiden toipumista ja toimintakykyä. Katastrofiin varautumisen vaiheessa inhimilliset interventiot liittyvät usein paikallisten sosiaalityöntekijöiden kouluttamiseen kriisi- ja psykososiaalisen tuen tehtäviin. (Elliot 2010, 89–110.)

Taloudellisen investoinnin interventiot ovat Elliotin mallin kolmas ulottuvuus. Tällä ulottuvuudella tehdään näkyväksi työn ja toimeentulon merkitys ja vaikutus katastrofeista selviytymiseen sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Mallin mukaan työllistyminen, taloudellinen tuki ja sosiaalinen luotto ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat keskeisesti yksilön katastrofista toipumiseen ja tämän myötä myös koko yhteiskunnan palautumiseen. Neljäs ja viimeinen ulottuvuus Elliotin interventioiden mallissa on poliittisen investoinnin interventiot. Tämä ulottuvuus kietoutuu rakenteellisiin tekijöihin, joiden avulla pyritään vaikuttamaan esimerkiksi katastrofiavun tuottamiseen, resurssien suuntaamiseen, heikossa asemassa olevien ihmisten oikeuksien toteutumiseen sekä annetun avun eettisyyteen. (Elliot 2010, 89–110.)

Elliotin interventionmalli tarjoaa tutkimusteoriaani tärkeän viitekehyksen, sillä se mahdollistaa katastrofisosiaalityön tarkastelun useasta eri näkökulmasta. Mallin moniulotteisuus sopii hyvin yhteen tutkimukseni tavoitteiden kanssa, joissa korostuvat yksilön, ryhmien,

avustustyön sekä rakenteiden ja toimintaympäristöjen tarkastelu. Erityisesti poliittisen ja sosiaalisen investoinnin interventiot tarjoavat tapoja nähdä ja ymmärtää sosiaalityön ja muun avustustyön toimintaa yllirajaisissa katastrofikon teksteissa.

Myös ekologinen sosiaalityön lähestymistapa, jossa ihminen huomioidaan osana ympäröivää elinympäristöä, sekä rakenteellinen sosiaalityö asettuvat monella tapaa osaksi katastrofisosiaalityötä (Matthies & Närhi 2014). Vaikka ekologinen sosiaalityö ei ole tämän tutkimuksen teoreettinen lähtökohta, ympäristön merkitys läpileikkaa katastrofien tarkastelua monin tavoin. Lisääntyneiden katastrofien myötä katastrofisosiaalityöstä onkin tullut yksi nopeimmin kehittyvistä kansainvälisten sosiaalityön osa-alueista (Alston ym. 2019, 1). Tämä näkyy myös siinä, miten sosiaalityöntekijöitä kutsutaan yhä useammin työskentelemään katastrofitilanteisiin eri puolille maailmaa. Työskentely tapahtuu osana moniammatillista tiimiä ja siinä on usein mukana monien eri järjestöjen ja tahojen edustajia. Toisaalta sosiaalityöllä voisi olla nykyistä vielä huomattavasti vahvempi rooli ja enemmän annettavaa katastrofityössä niin poliittisella, strategisella kuin käytännöntasollakin. (Pyles 2017, 2–3.)

Suomessa akuutin kriisi- tai katastrofisosiaalityön työmenetelmät ja alan tutkimus on tois-
taiseksi vielä vähäistä. Sen sijaan elettyjen ja koettujen kriisien sekä traumoja kokeneiden ihmisten kanssa työskentely on suomalaisessakin sosiaalityössä tunnettu ilmiö ja teema, jonka ympärillä käydään paljon keskustelua. (Juhila 2018, 165–166.) Suomen viranomaistoiminnassa katastrofi-käsitteen sijaan käytössä ovat useimmiten häiriö- tai poikkeustilan -käsitteet (Valtioneuvoston Periaatepäätös 16.12.2010). Myös suomalaisen sosiaalityön arjessa kriisi tai poikkeusolo ovat katastrofi-käsitettä yleisempiä (Raitakari 2023, 9). Vaikka nämä käsitteet toimivatkin osin rinnakkaiskäsitteinä toisilleen, on kriisin ja katastrofin välillä nähtävissä myös määritelmällisiä eroja. Tällaisia ovat esimerkiksi katastrofisosiaalityön tutkimuksen pioneerin Michael M Zakourin (1996) näkemys, jonka mukaan kriisitilanteet muuttuvat katastrofeiksi, kun niissä on mukana enemmän kuin yksi kotitalous. Tässä työssäni katson kuitenkin perustelluksi käyttää nimenomaan katastrofin käsitettä, sillä useimmissa tausta-aineistoissani käytössä on englanninkielinen vastine *catastrophe*, *disaster* tai *crisis*. Toisaalta katson katastrofi-käsitteen olevan tässä työssä sopiva käsite, sillä viittaan tarkasteluissani Zakourin (1996) määritelmän mukaisesti laajoihin, useita kotitalouksia koskettaviin ilmiöihin, joiden vaikutukset ulottuvat sekä ajallisesti että maantieteellisesti pitkälle.

Tässä tutkimuksessa ymmärrän katastrofisosiaalityön Merja Rapelin (2017) tavoin osana sekä kansallista että kansainvälistä ammatillista sosiaalityötä, joka pitää sisällään laajoja katastrofeihin liittyviä kokonaisuuksia. Nämä kokonaisuudet ulottuvat poliittiselta ja ennalta ehkäisevältä tasolta aina yksilön ja akuutin kriisityön vaiheisiin, jälleenrakentamista unohtamatta. Samalla näen katastrofisosiaalityön moniulotteisuuden sekä katastrofin eri vaiheissa (varautuminen, vastaaminen & jälleenrakennus) että sen eri tasoilla (mikro, meso, makro & meta). Tarkastelussani tunnistan kuitenkin sen, ettei katastrofit ja niiden parissa tehty työ etene aina lineaarisesti (esim. Rapeli 2017) eikä tällaiset jaottelut välttämättä aina ole riittäviä tai tarpeellisia. Tämä vahvistaa kuitenkin käsitystäni katastrofisosiaalityöstä haastavana ja usein ennakoimattomana työnä, jonka kehittäminen ja tutkiminen ovat yhä kesken.

3. DEKOLONIAALI TEORIA KATASTROFISOSIAALITYÖN TARKASTE- LUSSA

3.1 Koloniaalisuudesta dekoloniaalisuuteen

Kolonialismin historiallinen tarkastelu on olennainen osa katastrofikontekstien ja ylirajasten auttamisjärjestelmien ymmärtämistä. Monet nykyiset globaalit eriarvoisuuden ja valtahierarkioiden juuret ulottuvat siirtomaahistoriaan, jonka vaikutukset näkyvät yhä esimerkiksi siinä, kuka apua tarjoaa ja millaisista asemista käsin (Keskinen ym. 2021). Kolonialismi, joka maailmalla sivilisaationa esiteltiin, loi järjestelmän, jossa eurooppalaiset valloittajat alistivat, riistivät ja hallitsivat alkuperäiskansoja ja heille kuuluvia maa-alueita erityisesti Afrikassa, Aasiassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Oseaniassa. Kolonialismissa kolonisoijavaltioiden, kuten Ranskan tai Iso-Britannian, pääintressinä oli taloudellinen vaurastuminen kolonisoidun siirtomaan luonnonvarojen, raaka-aineiden ja orjatyövoiman avulla. (Loomba 1998; Ashcroft 2001.)

Kolonialismiin kuului oleellisesti eurooppalaisen kulttuurin ylivertauuteen perustuva sivistysmissio, joka ajatellaan antaneen kolonialismille sen ideologisen oikeutuksensa. Käytännössä sivistysmissio ei kuitenkaan kehittänyt esimerkiksi alueellisia kasvatus- tai opetuskäytäntöjä, vaan sillä pyrittiin oikeuttamaan alkuperäiskansojen alistamista ja eurooppalaisten rasistista ylemmyyttä. Vaikka siirtomaat tänä päivänä ovatkin itsenäisiä ja kolonialismi on pitkälti muuttanut muotoaan, ei sivistysmissio ja eurooppalainen ylivertauus ole täysin hävinnyt eurooppalaisten ajattelusta. (Kujala 2019.)

Kolonisaatiolla on pitkät historialliset juuret, jotka ulottuvat aina 1500-luvulta 1900-luvun puoliväliin. Vielä 1930-luvulla yli 84 prosenttia maailman pinta-alasta kuului Euroopan siirtomaihin tai entisiin siirtomaihin. (Fieldhouse, 1989.) Kolonialismissa oli kyse paitsi maan hallitsemisesta sodan ja sodan uhan avulla, myös monikerroksisen riippuvuussuhteen luomisesta valloittajan ja valloitetujen välille (Dickason & McNab, 2009). Vaikka kolonialismilla ja imperialismilla väitettiin olevan hyödyllisiä vaikutuksia myös kolonisoitaville maille, oli sekä kolonialismissa että imperialismissa todellisuudessa kyse taloudellisen voiton tavoittelusta ja valtaerojen rakentamisesta kolonisoidun ja kolonisoidijan välille. Käytännössä se, mitä valloittajat kutsuivat sivilisaatioksi, vapaudeksi tai modernisaatioksi, merkitsi valloitetuille usein raskasta ja pitkään jatkunutta sortoa ja riistoa. (Clarke ym. 2024, 24.)

Yksi laajamittaisimmista orjuuden muodoista oli vuosien 1500 ja 1800 välillä tapahtunut transatlanttinen orjakauppa, jossa afrikkalaisia ja heidän jälkeläisiään pakkosiirrettiin orjuuteen Amerikkaan. Transatlanttisen orjakaupan käynnistäneet ja sitä ylläpitäneet eurooppalaiset suurvallat sekä Yhdysvallat muodostivat orjuuden avulla vapaan markkinataloudellisen verkoston. Tämä transatlanttinen orjakauppa on YK:n antaman julkilausuman mukaan yksi ihmiskunnan historian pahimpia ihmisoikeusloukkauksia. Pitkäkestoinen ja äärimmäisen tuhoisa orjuuttaminen aiheutti afrikkalaisen talouteen ja kulttuuriin syvän taantumun, jota kesti lähes 300 vuotta. Transatlanttinen orjakauppa myös synnytti rasmin monet muodot, jotka vaikuttavat maailmassa laajamittaisesti yhä tänä päivänä. (Isaksson & Jokisalo 2024.)

Vaikka siirtomaat pitkien kamppailuiden tuloksena itsenäistyivät toisen maailmansodan jälkeen, on maailma yhä jakautunut koloniaalin järjestyksen mukaisesti, mikä näkyy edelleen esimerkiksi poliittisissa ja taloudellisissa järjestelmissä, tiedon tuotannossa ja kulttuurissa (Keskinen ym. 2021). Nämä sosioekonomiset ja poliittiset kolonialistisen järjestelmän rakenteet asettavat siirtomaasubjekteille merkittäviä sosiaalisia, rakenteellisia ja taloudellisia esteitä (Clarke ym. 2024, 5). Kolonialismi on jättänyt jälkeensä myös paljon katkeruutta ja epäluottamusta ja muuta emotionaalista kuormaa. Kolonisoiduille aiheutetut perheiden, yhteisöjen ja kulttuurien menettämiset ovat jättäneet jälkeensä kuoleman, tuskan ja tuhon perinnön, joka vaikuttaa alkuperäiskansoihin monipolvisen trauman muodossa yhä. Nämä tuhot ovat olleet valtavia, ja aiheuttaneet joidenkin tutkijoiden mukaan jopa 90 prosentin alkuperäiskansojen kuoleman. (Tamburro 2013, 2–3.)

Kuten tässä luvussa kuvatusta historiallisesta ja yhteiskunnallisesta taustasta käy ilmi, kolonialismin perintö elää yhä monin tavoin yhteiskuntien rakenteissa. Näen keskeisenä, että tässä tutkimuksessa koloniaalisuus ymmärretään erityisesti ylirajaisten katastrofitalanteiden kontekstissa, sillä juuri niiden yhteydessä globaali epätasa-arvo ja auttamisjärjestelmien valtasuhteet korostuvat. Näin ollen koloniaalien rakenteiden ja käytäntöjen tarkastelu muodostaa olennaisen lähtökohdan myös tämän tutkimuksen kohteena olevalle dekoloniaalille katastrofisosiaalityölle.

Jälkikoloniaali ja dekoloniaali teoria ovat molemmat kolonialismin jälkeiseen aikaan asettuvia, kriittisiä lähestymistapoja, joista löytyy paljon sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia. Seuraavaksi tarkastelen läheisesti sekä dekoloniaalia että jälkikoloniaalia teoriasuuntausta, minkä jälkeen perustelen päätöstäni valita juuri dekoloniaali teoria viitoittamaan tutkimustani. Koloniaalisuus viittaa niihin rakenteisiin ja valtasuhteisiin, jotka syntyivät kolonialismin aikana ja jotka vaikuttavat edelleen yhteiskuntien toimintaan eri tasoilla. Tämän koloniaalisuuden ymmärtäminen muodostaa lähtökohdan jälkikoloniaalille ja dekoloniaalille teorialle, jotka pyrkivät näiden valtasuhteiden purkamiseen. (Keskinen ym. 2021.)

Alkuperäiskansojen vastarinta, jota on ollut kolonialismin alusta alkaen, on toiminut perustana ja kasvualustana erilaisille jälkikoloniaaleille teorioille (Ashcroft 2001). Yksi varhaisista tutkijapioneereista oli yhdysvaltalainen sosiologi ja kansalaisoikeusliikkeen johtaja W. E. B. Du Bois, joka jo 1900-luvun alussa uskoi ihonväriin perustuvan jaottelun olevan yksi vuosisadan keskeisimmistä ongelmista. Du Bois tunnisti tutkimuksissaan paitsi rodun ja rasismien, myös kolonialismin taloudellisen hyväksikäytön ja sen sosiaaliset seuraukset. Toinen merkittävä varhaisen tutkimuksen vaikuttaja oli afromartiniquelais-ranskalainen runoilija, kirjailija ja poliitikko nimeltä Aime Cesaire, joka jo varhain huomautti eurooppalaisen sivilisaation rakentuvan ei-eurooppalaisten tuhoisalle kolonisoinnille. Du Boisin ja Cesairen kaltaiset varhaiset vaikuttajat loivat pohjaa myöhemmin jäsentyneille jälkikoloniaaleille ja kriittisille teorioille, joista yhtenä merkittävänä voidaan pitää dekoloniaalia yhteiskuntateoriaa. (Keskinen ym. 2021.)

Dekoloniaali lähestymistapa syntyi ja kehittyi Latinalaisessa Amerikassa käytyjen kolonialismia ja dekolonialismia koskevien teoreettisten keskustelujen myötä, jotka sittemmin levisivät muihin maaosiin liittyen osaksi paikallistason dekoloniaalia ajattelua.

Dekoloniaalin lähestymistavan kehittämiseen yhtyi laajasti eri taustoiltaan olevia ihmisiä, joita yhdisti kolonialismin vastaiset kamppailut ja tavoite valtajärjestelmän ja alistuksen hävittämisestä. (Keskinen ym. 2021.)

Akateemisessa maailmassa dekoloniaali ja jälkikoloniaalinen teoria alkoivat saada asemaansa vasta 1970-luvulla (Ashcroft 2001). Dekoloniaalin tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin kuuluu jo aikaisemmin mainitsemani *kolonialisuuden* käsite. Koloniaalisuudella tarkoitetaan vallitsevaa globaalia valtarakennetta, joka syntyi kolonialismin satoja vuosia kestäneen historian aikana ja joka vaikuttaa maailmassa yhä. (Keskinen ym. 2021.) Nykyään kolonialismi on muuttanut muotoaan suorasta kontrollista ja taloudellisesta riistosta epäsuoraan toimintaan, joka piiloutuu suuryritysten ja poliittisten järjestelmien rakenteisiin. Dekolonialiteetti, eli kolonialismin purkamisprosessi, viittaa kolonialismin monimutkaisen ja monitasoisten vaikutteiden purkamiseen ja tähtää rasistisesta rakenteista- ja ajattelusta vapautuneeseen tulevaisuuteen. Tällainen dekoloniaalin teorian tavoite kolonialististen rakenteiden purkamisesta, edellyttää vahvaa olemassa olevien kolonialististen rakenteiden ja käytäntöjen tunnistamista ja haastamista sekä uusien, tasa-arvoisten vaihtoehtojen tuottamista. (Clarke ym. 2024, 5–6.)

Yksi merkittävistä dekoloniaalin tutkimuksen varhaisista kehittäjistä oli perulainen Anibal Quijano, joka kehitti käsitteen vallan koloniaalisuus (engl. coloniality of power). Quijanon mukaan vallan koloniaalisuudessa on kyse kahdesta keskeisestä ulottuvuudesta, rodun ajatuksesta ja työvoiman kontrolloinnista. Tutkijan näkemys oli, että ajatus ihonväriin perustusvasta rotujaottelusta mahdollisti ja oikeutti hallinta- ja alistussuhteen, joka kolonisoijalla oli kolonisoituun kansaan. Työvoiman kontrollointiin liittyi puolestaan myös resurssien ja työn tulosten kontrollointi, mikä synnytti kolonisoijavaltion edun mukaisen tuotantovoimien järjestelmän, globaalin kapitalismin. (Keskinen ym. 2021.)

Yksi dekoloniaalin ja jälkikoloniaalin tutkimuksen merkittävimmistä eroista liittyy siihen, kuinka ne näkevät koloniaalisuuden tänä päivänä. Jälkikoloniaalissa tutkimuksessa keskitytään nimensä mukaisesti kolonialismin jälkeisen maailmantilan tarkasteluun, kun taas dekoloniaali tutkimus ymmärtää maailman yhä vallitsevan koloniaalisuuden kautta. Jälkikoloniaalinen teoria tarjoaa näkemyksiä kolonisoitujen kansojen kamppailuista, joissa ne pyrkivät toipumaan kolonisaation vaikutuksista, kuten orjuudesta, sodista, taloudellisesta hyväksikäytöstä sekä alkuperäiskansojen kulttuurien, yhteisöjen ja henkisyysien tukahduttamisesta. (Ashcroft 2001.) Dekoloniaalisuus puolestaan pyrkii

tunnistamaan modernia kolonialismia, tunnistamaan ja paikantamaan yhä vallitsevan kolonialismin muotoja ja tarjoamaan kritiikin ohella myös vaihtoehtoja nykyisten valtarakenteiden purkamiseen. Tämän lisäksi lähestymistapojen eroavaisuuksia voi löytää erilaisista painotuksista. Dekoloniaalissa tutkimuksessa painottuvat talouden, politiikan ja sosiaalisten rakenteiden muutosprosessit, kun taas jälkikoloniaali tutkimus keskittyy enemmän kulttuurisen representaation ja identiteettien tarkasteluun. Toisaalta dekoloniaali tutkimus kritisoi myös vallitsevaa tiedontuottamisen muotoa, suhtautuen avoimesti taiteen, kulttuurin ja sosiaalisten liikkeiden tuomaan asiantuntijuuteen tiedon muodostumisessa. (Keskinen ym. 2021.)

Tässä tutkimuksessani tarkastelen ylirajaisten katastrofien parissa tehtävää sosiaalityötä dekoloniaalin teorian näkökulmista. Ymmärrän dekoloniaalin sosiaalityönteorian Clarcken ja kumppaneiden (2024, 6) tavoin lähestymistapana, jonka tavoitteena on tunnistaa, kritisoida ja purkaa voimassa olevia kolonialistisia rakenteita ja käytäntöjä. Tutkimuksen kannalta tärkeänä pidän myös dekoloniaalin teoria ulottuvuutta vaihtoehtoisten keinojen ja käytäntöjen kehittämiseksi. Kestävempien käytäntöjen kehittäminen toimii lähtökohana koloniaalisuudesta vapautuvan, globaalin tasa-arvon saavuttamiseksi.

3.2 Dekoloniaali sosiaalityö

Sosiaalityön historia kietoutuu kolonialismin ja imperialismin historiallisiin prosesseihin, sekä niitä vastaan käytyihin taisteluihin. Sosiaalityön ammatillinen synty sijoittuu 1800-luvun loppuun, eli aikaan, jolloin eurooppalainen kolonialismi oli huipussaan. Keskustellut sosiaalityön kolonisaation purkamisesta virittyivät 2000-luvun alussa, kun kriittiset alkuperäiskansojen tutkijat alkoivat tarkastella erilaisia alkuperäiskansojen ”auttamiseen” pyrkiviä rakenteita, joilla havaittiin olevan päinvastaisia vaikutuksia. (Ranta-Tyrkkö 2010, 92–103.) Tutkijakollegat John Coates ja Michael Yellow Bird (2008; 2016) ovat tuoneet esiin alkuperäiskansojen kokemuksia ja kritisoineet länsikeskeisiä sosiaalityön käytäntöjä. Heidän mukaansa sosiaalityön tulisi aktiivisesti purkaa sen kolonialistisia käytäntöjä ja rakentaa yhteistoiminnallisia suhteita, jotka perustuvat vastavuoroisuuteen ja kulttuuriseen kunnioitukseen.

Suomessa jälkikoloniaalisen sosiaalityön tarpeesta jo yli kymmenen vuotta sitten kirjoittanut Satu Ranta-Tyrkkö (2010, 2011) jäi tuolloin teoksineen vaille laajempaa reagointia (Clarke 2024, 8). Sittemmin jälkikoloniaalisesta tutkimuksesta on tullut Suomessa melko

tunnettu ja selkeästi dekoloniaalia tutkimusta tunnetumpi teoriasuuntaus (Keskinen ym. 2021). Suomalainen sosiaalityö toimii osana ja suhteessa yhteiskunnan palvelujärjestelmään. Vaikka itse sosiaalityön vahvana eetosena on rasismien ja sironvastaisuus, vaikuttaa sosiaalityön viitekehysessä vahva länsikeskeisyys ja koloniaalisuuteen perustuva tietopohja ja valtarakenteet (Jönsson & Liam Flem 2018).

Dekolonisoiva sosiaalityö kokoaa yhteen erilaisia teorioita, toimintamalleja ja käytäntöjä, joilla pyritään haastamaan, kyseenalaistamaan ja muuttamaan vallitsevaa kolonialistista maailmanrakennetta. Dekoloniaali yhteiskuntateoria pyrkii korostamaan alkuperäiskansojen vahvuuksia, tapoja ja perinteitä sekä haastamaan vallitsevia tieto- ja asiantuntijajärjestelmiämme. Koloniaalisuudesta irtautuva sosiaalityö pyrkii dekoloniaalin teorian mukaisesti irtautumaan länsimaisen tutkimuksen hegemoniasta muuttaen ja laajentaen käsityksiä esimerkiksi tietojärjestelmistä tai instituutioista. (Pyles 2017, 15–16; Clarke ym. 2024, 1–2.)

Sosiaalityön syvät juuret ovat koloniaismin näkökulmasta ristiriitaiset. Yhtäältä sosiaalityö oli jo varhaisimmissa vaiheissaan aktivismia, joka pyrki haastamaan epäoikeudenmukaisia lakeja, muuttamaan naisten epätasa-arvoista asemaa ja edistämään lasten, köyhien ja maahanmuuttajien oikeuksia. Toisaalta ja samanaikaisesti sosiaalityö on kuitenkin toiminut kolonialismin ja valkoisen ylivallan rakenteissa ja niiden mukaisesti, mikä on näkynyt esimerkiksi heteronormatiivisuuden korostamisena, alkuperäiskansojen lasten siirtämisenä sisäoppilaitoksiin sekä pyrkimyksenä tukahduttaa valtavirrasta poikkeavia uskontoja ja kulttuureja. (Sudenkaarne & Blell 2022.) Myös Suomessa kuten muissakin länsimaissa, sosiaalityön juuria leimaa ristiriitainen yhdistelmä hyvään pyrkivää heikompien puolustamista sekä vahingollista, kirkollisiin arvoihin pohjautuvaa ehdollista pelastusajattelua (Clarke 2024, 28). Suomessa toteutettua vähemmistöjen kulttuurin ja kielen häivyttämistä eli assimilaatiopolitiikkaa kohdistettiin erityisesti saamelaisiin ja romaneihin (Keskinen ym. 2021).

Ammatillinen sosiaalityö on pyrkinyt kehittämään sosiaalityön tieteellistä pohjaa rakentamalla sitä länsimaisten akateemisen tiedonkäsitysten mukaisesti. Tällä tavoin rakennettua sosiaalityön niin kutsuttua asiantuntijamallia, on sittemmin levitetty maailmalaajuisesti. Yksi dekoloniaalin sosiaalityönteorian ulottuvuuksista, on tällaisen länsimaisen akateemisen tiedon ja tiedontuotannon kyseenalaistaminen. Dekoloniaali sosiaalityönteoria pitää tärkeänä sitä, että sosiaalityön ammattilaiset sekä sosiaalityötä muokkaavat

poliittiset päättäjät aloittavat syvällisen, sosiaalityön ammatillisten juurien tarkastelun, ottaen huomioon valkoisen ylivallan kolonialistisen järjestelmän määrittelijänä. (Clarke 2024, 29–30.)

Dekoloniaalin teorian valossa voidaan todeta, että dekoloniaalin toimintaperustan priorisointi ja edistäminen korostuu entisestään sosiaalityön ylijärjestyksissä konteksteissa. Tämä johtuu kansallisuuksien, uskontojen ja kulttuurien moninaisuudesta sekä historiassa sorrettujen ja vajennettujen ryhmien parissa työskentelystä. On tärkeää ja välttämätöntä, että sosiaalityö tunnistaa oman länsimaisen asemansa globaaleissa valtasuhteissa, ja pyrkii aidosti haitallisten koloniaalien rakenteiden purkamiseen ja sorrettujen äänien vahvistamiseen. Tämä edellyttää vahvaa asiantuntijuutta ja kriittistä reflektiota sosiaalityön ja toimintaympäristöjen koloniaalisuudesta.

3.3 Dekoloniaalin katastrofisosiaalityön keskeisiä käsitteitä ja ilmiöitä

Dekoloniaali lähestymistapa tarjoaa ylijärjestyksiin valtasuhteisiin kiinnittyviä ulottuvuuksia katastrofisosiaalityön tarkasteluun. Artikkelissa “Decolonizing disaster social work” Loretta Pyles (2017, 10) tarkastelee katastrofialueiden kehitysyhteistyökäytäntöjä kriittisesti dekoloniaalista näkökulmasta. Tutkijan mukaan siirtomaavallan jälkeinen humanitaarinen apu on pitkälti nojannut ja ylläpitänyt haitallisia ja eriarvoistavia toiseuttamisen rakenteita. Pyles toteaa myös, miten ilmiö on monikerroksinen ja siinä on paljon erilaisia, osin päällekkäisiä tai keskenään ristiriitaisia ulottuvuuksia. Yhteen kietoutuvat esimerkiksi rasismin eri muodot, media ja varainkeruu sekä valkoisen pelastajan ilmiö. (em. 10.)

Haitin maanjäristyksen yhteydessä media kuvaili länsimaisia avustustyöntekijöitä rohkeiksi sankareiksi, kun taas avustustyöntekijät kuvailivat haitilaisia apaattisiksi, riippuvaisiksi ja yhteistyöhaluttomiksi (Smith 2001, 31). Ilmiöön liittyy paljon erilaisia paradokseja kuten vaikkapa se, miten yhdysvaltalaiset olivat pitkään jatkuneen Haitin riiston, köyhyyden lisäämisen ja korruption rinnalla, tunteneet olonsa hyväksi tarjotessaan alueelle hyväntekeväisyysapua (Aronsonin 2018, 35). Tällaiset narratiivit sankarillisista, ulkopuolisista auttajista ja heikoista pelastettavista, on mieleinen tarina tiedotusvälineille. Tarina on kuitenkin äärimmäisen ongelmallinen sillä se vahvistaa mielikuvaa ja käsityksiä avun vastaanottajasta uhrina ja avun tarjoajasta toimijana. (Pyles 2017, 10.)

Uhridiskurssi ja uhriuttaminen liittyvät keskeisesti myös valkoisen pelastajan ilmiöön. Valkoinen pelastaja -ilmiössä on kyse kolonialistiseen ja rasistiseen valta-asetelmaan perustuvasta vapaaehtoisturismista, jossa etuoikeutettu ihminen pyrkii auttamaan heikossa asemassa olevia. Valkoinen pelastaja -ilmiö on erityisen haitallinen siksi, että usein siitä eniten hyötyvä on pelastaja itse. Tämän lisäksi se vahvistaa haitallisia rasistisia stereotyyppioita avun antajien ja avun vastaanottajien välillä. (Kaskinen 2020; Aroson 2018, 36–38.)

Valkoisen pelastajan ilmiöön ja siihen läheisesti liittyvään uhriuttamiseen liittyy keskeisesti myös mediaposeeraaminen ja varainkeruu. Globaaliin pohjoiseen vetoavaan varainkeruuseen liittyy usein valokuvaaminen ja sellaisen kuvaston luominen, jossa globaalin etelän ihminen, usein lapsi, esitetään sääliä ja empatiaa herättävänä uhrina. Ilmiö kuvastoineen toimii tehokkaana varainkeruumenetelmänä, sillä se vetoaa valkoisiin lahjoittajiin ja heidän tunnereaktioihinsa. (Kaskinen 2020; Aronson 2018, 36–38.) Vuonna 2023 julkaistun laajan ylitajaisen tutkimuksen mukaan yksilöidyn uhrin kuvaaminen ja esittäminen varainkeruussa lisää lahjoitusten määrää merkittävästi. Sen sijaan tilastollisten tietojen jakaminen tai esimerkiksi useiden avunsaajien esittäminen vaikuttaa lahjoituksiin vähentävästi. Kyseinen ilmiö tunnetaan nimellä myötätunnon heikkeneminen (compassion fade), jossa suurempi määrä ”uhreja” johtaa heikompaan vaikutukseen ja motivaatioon lahjoittajissa. (Saeri ym. 2023.) Tämä tutkimustieto asettaa varainkeruuseen perustuvan ja siitä riippuvaisen avustustyön ristiriitaiseen tilanteeseen, jossa vastakkain asettuvat eettisesti kestävä ja tehokkaasti tuottava varainkeruu.

Myös dekoloniaalia katastrofisosiaalityötä tarkastelleen Loretta Pylesin (2017, 8) mukaan mediahuomiolla ja tiedotusvälineillä on keskeinen rooli avustustyön toteutumisen kannalta. Kun mediahuomio vähenee, vähenevät myös raha ja resurssit, joilla avustustyötä pystytään edistämään. Tämä korostuu etenkin katastrofista toipumisen ja jälleenrakentamisen vaiheessa. (em., 8–9.) Siihen, miten katastrofeja mediassa ja julkisuudessa esitetään, liittyy kuitenkin merkittävä ja todennäköinen riski sille, että esitetty kuvasto vahvistaa olemassa olevia vahingollisia koloniaaleja valtarakenteita. Kyse on laajasta ilmiöstä, johon kietoutuvat länsimaisten ihmisten auttamishalu, organisaatioiden länsimaisiin vetoava varainkeruu, rakenteiden ymmärtämättömyys ja se, ettei avustustyötä kyetä riittäväällä tavalla säätelemään tai ohjaamaan. (esim. Pyles 2017; Aronson 2018; Keskinen ym. 2021.)

Tutkija Enni Mikkonen (2023, 260–262) on tarkastellut dekoloniaalin tutkimustradition mukaisesti pelastajuutta maahanmuuttajien ja pakolaisten viitekehyksessä. Mikkonen luo tarkastelussaan kolme pelastajuusorientaatiota, jotka ovat uhripositio, kontrollointi ja niuttaminen. Uhriuttamisen yhteydessä Mikkonen myös sivuaa sukupuolittavaa pelastajuusorientaatiota. Uhriuttamisella tutkija viittaa institutionaalisten ja globaalien rakenteiden synnyttämään uhripositioon palvelujärjestelmässä. Uhripositio ja uhri-identiteetin vahvistuminen lisäävät riskiä sille, että asiakkaan toimijuus ohitetaan, kun palvelujärjestelmä tekee omia pelastuspyrkimyksiään. Uhriuttaminen korostuu erityisesti ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä, jossa systeemi ja avun saaminen edellyttää uhripositiota, rikoksen uhrina olemista. Tällöin on vaarana, että järjestelmä alkaa tuottamaan uhri-identiteettiä, usein globaalista etelästä tulleelle etniseen vähemmistöön kuuluvalle ihmiselle sekä synnyttämään riippuvuutta ihmisen ja systeemin välille. (em. 260–261.) Tällainen ajattelu pohjautuu koloniaaliselle maailmanjärjestykselle, ohittaen ihmisten, usein naisten, yksilölliset ja yhteisölliset vahvuudet, voimavarat ja tietotaidon (Mignolo 2012).

Mikkosen pelastajuusorientaation mukainen uhriuttamisen ja ihmiskaupan uhrina olemisen tarkastelu kytkeytyy oleellisesti katastrofisosiaalityöhön. Katastrofiolosuhteissa elävät tai sellaisia pakenevat ihmiset ovat erityisen suuressa riskissä joutua hyväksikäytön tai ihmiskauppiain uhreiksi. Ihmiskaupalla tarkoitetaan maailmanlaajuisia rikollista liiketoiminnan muotoa, jonka peruseriaatteena toimii vapauden riisto taloudellisen voiton tavoittelemiseksi. Ihmiskaupan keinoja on esimerkiksi uhrin huijaaminen, alistaminen, kiristäminen ja pakottaminen työhön, jonka palkkiosta vain pieni osa jää uhrille itselleen. Ihmiskauppaan liittyy keskeisesti uhrille valehteleminen ja manipulointi sekä väkivaltaisen kaikissa muodoissaan. Ihmiskaupassa uhrin ja ihmiskauppiain välille muodostuu usein pitkäkestoisia siteitä. (National Human Trafficking Hotline 2025.) Ihmissalakuljettaminen ja ihmiskauppa kietoutuvat usein yhteen. Tällaisia ovat tilanteet, joissa henkilö tekee ensin vapaaehtoisen sopimuksen salakuljettajan kanssa, mutta joutuu salakuljetuksen myötä myöhemmin kaltoinkohdeksi tai alistettuun tilanteeseen. Ihmiskauppa on hyvin monenlaista ja siksi sitä on usein vaikea jäljittää. (Weitzer 2020, 41–42.)

Vaikka nykyään perinteisesti tunnettu orjuus, eli toisen ihmisen omistaminen, on lain mukaan kielletty kaikkialla maailmassa, tapahtuu orjuuttamista yhä paljon. Modernin orjuuden määritelmänä pidetään maksimaalista taloudellista riistoa ja työntekijän täydellistä pakkohallinta järjestelmää. Määritelmä ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä usein myös orjuuden kaltaiset olosuhteet, kuten vapauden rajoittaminen, asiakirjojen takavarikointi,

ancarat työolot ja niukka palkka ja velka, joka kasvaa ajan myötä, sisältyy modernin orjuuden määritelmään. Myös ihmiskauppa lukeutuu usein osaksi modernia orjuutta. Vaikka ihmiskaupan uhriksi voikin joutua lähes kuka tahansa, lisäävät tietyt haavoittuvuuden tekijät kuten köyhyys, velkaantuminen ja laiton maahanmuutto ihmiskaupan uhriksi joutumisen riskiä. (Weitzer 2020, 42.)

Mikkosen (2023) toisena pelastajuusorientaationa on kontrollointi, joka esiintyy pakkomuuttoa hallinnoivissa järjestelmissä. Dekoloniaaliin tutkimustraditioon liittyy keskeisesti käsitys, jossa kritisoidaan sitä, että globaalista etelästä tulleiden ihmisten tarkoituksiperiä arvioidaan kriittisemmin, kuin valkoisten ja/tai eurooppalaisten pakolaisten tarkoituksiperiä ja taustoja. Käytännössä tällä voidaan tarkoittaa pitkiä ja usein kuormittavia oleskelulupaprosesseja, jotka koskevat lähinnä globaalista etelästä muuttavia ihmisiä. Tällaiset prosessit ylläpitävät ja tuottavat koloniaalisia oletuksia ja valtahierarkioita. (Elfving Ström 2021; Mikkonen 2023, 262.)

Pelastajuusorientaation kolmas ulottuvuus on niputtaminen. Niputtamisella tarkoitetaan tässä yhteydessä maahanmuuttajien tai pakolaisten ylle luotua kuvitteellista samankaltaisuutta. (Mikkonen 2023, 262.) Tämä on inhimillistä, mutta silti vahingollista, ja voi vaikeuttaa oikeanlaisen avun tai tuen löytymistä ja kehittämistä sekä ylläpitää haitallisia stereotyyppioita. Niputtaminen sekä perustuu että ylläpitää koloniaaleja rakenteita, jotka jakavat ihmisiä ”me” ja ”muut” -kategorioihin, ja missä ”me” nähdään legitiiminä ja oikeutettuna ryhmänä ratkaisemaan ”muiden” ongelmia. Tällaisessa ajattelussa ohitetaan niin paikallislähtöisyys, yksilöiden toimijuus kuin ryhmien monimuotoisuus. (Jönsson 2013; Mikkonen 2023, 262.)

Myös rasismi muodostuu keskeiseksi osaksi dekoloniaalia tarkastelua. Erityisesti kolonialismin aikana tapahtunut transatlanttinen orjakauppa toimi syntyperänä yhä monella tapaa esiintyvälle rasismille (Isaksson & Jokisalo 2024). Myöskään rasismiin tiukasti liittyviä ulottuvuuksia kuten valkoisuutta tai rodullistamista, ei voi erottaa koloniaalisuudesta (Mignolo 2012). Rasismi mielletään usein asenteeksi tai yksilölliseksi ennakkoluo- loksi, vaikka todellisuudessa kyse on merkittävästi laajemmasta ilmiöstä. Keskinen ja kumppanit (2018) kuvaavat rasismia järjestelmänä, järjestäytyneenä valtarakenteena ja monimutkaisena ilmiönä. Rasismin tarkastelua järjestelmänä on kuitenkin kritisoitu sen jäykkyydestä ja staattisuudesta sekä siitä, että järjestelmänä rasismi voidaan alkaa nähdä muuttumattomana osana yhteiskuntarakenteita. Kyseisen kritiikin vastapainoksi

kriittinen rasismien tarkastelu on alkanut huomioimaan antirasismien ja muun vastarinnan osana rasismijärjestelmän tarkastelua. (Keskinen ym. 2018; Hubinette & Lundström 2014.)

Yksi keino rasismien tarkasteluun on erottaa toisistaan arjen rasismi, rakenteellinen rasismi ja kulttuurinen rasismi, vaikkakin jako näiden välillä on usein häilyvää. Rakenteellinen rasismi on yhteiskunnan rakenteissa kuten instituutioiden käytännöissä esiintyvää syrjintää ja epäoikeudenmukaisuutta. Rasismi rakenteellisella tasolla vaikuttaa esimerkiksi työ- ja asuntomarkkinoilla sekä erilaisten viranomaisten, kuten poliisin käytännöissä. (Keskinen ym. 2018.)

Kulttuurikontekstissa rasismi ilmenee erityisesti representaation kysymyksissä eli siinä, miten rodullistettuja ja etnisten vähemmistöjen ryhmiä esitetään mediassa ja taiteessa. Representaation rasistisuus voi ilmetä sekä representaation puuttumisena tai kuvausten yksipuolisuutena. Kulttuurissa esiintyvä rasismi on valkoisille usein piiloutuvaa ja siksi sen ongelmallisuutta usein myös vähätellään. Syytä vähättelylle ei kuitenkaan ole, sillä kulttuurikontekstin rasismi on oleellinen ja merkittävä osa rodullista valtajärjestelmää, sen tuottamista ja ylläpitämistä. Arjen rasismi on rasismien esiintymisen muodoista helpoiten tunnistettavissa ja siten myös tarkasteltavissa. Arjen rasismissa tarkastelu kiinnittyy usein sen säännönmukaisuuteen ja rasismien kokijan näkökulmaan. Tällaiseksi rasismiksi ulottuu hiljaisista tavoista, kuten rodullisesta eksotisoinnista, ulossulkemisesta tai holhoavaisuudesta aina suoraan vihamieliseen huuteluun tai kohteluun. (Essed 1991.)

Toinen keino tarkastella rasismia on kiinnittää huomio rasismia kohdistuvaan ryhmään. Tällainen tarkastelu voi olla tuloksellista silloin, kun rasismien tarkastelussa pyritään selvittämään rasismien vaikutuksia ja ilmenemistä tietyille ryhmälle. Tarkastelun etu on siinä, että siten saadaan tarkempaa tietoa esimerkiksi siitä, miten eri tavoin rasismi ilmenee vaikkapa afrikkalaistaustaisille verrattuna venäläistaustaisiin. Tällaisten tarkastelujen yhteydessä onkin havaittu, ettei rasismi aina kietoudu ruumiillisiin piirteisiin, vaan keskeisempää voi olla oletamus tiettyyn ryhmään kuulumisesta. (Keskinen ym. 2018.) Toisaalta on tärkeä huomioida, ettei rasismi näyttäydy vain etnisen tai kansallisen ryhmän perusteella. Rasismi kietoutuu usein muihin sosiaalisiin kategorioihin, kuten sukupuoleen, uskontoon tai seksuaalisuuteen, synnyttäen monikerroksellista syrjintää. On siis tärkeää, ettei pakolaisryhmien ylle aseteta kuvitteellista samankaltaisuutta, vaan nähdään

niiden sisäinen moninaisuus se, miten rasismi voi kasautua ja näyttäytyä eri ihmisille eri tavoin. (Mikkonen 2023.)

Tässä luvussa esitelty teoreettis-käsitteellinen viitekehys luo perustan aineiston analyysille ja tulkinnalle. Dekoloniaalin teorian ja keskeisten käsitteiden avulla tarkastelen, millaisia kolonialiaaleja rakenteita ja valtasuhteita ilmenee sosiaalityön käytännöissä ylirajaisissa katastrofiolosuhteissa. Tämän lisäksi rasismin ja pelastajuuden näkökulmat auttavat paikantamaan eriarvoisuuden moninaisuutta ja avaavat keinoja aineiston kriittiseen tarkasteluun.

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tämä tutkimus tarkastelee katastrofeja paenneiden ihmisten tilanteita ja sosiaalityötä heidän parissaan dekoloniaalin teorian viitekehyksestä käsin. Tämän laadullisen tutkimuksen aineistona toimii KATA – Humanitaaristen katastrofien kohtaaminen, työmenetelmät ja adaptiivinen hallinta sosiaalityössä -hankkeen keräämä haastatteluaineisto ja analyysimenetelmänä on teoriasidonnainen sisällönanalyysi. Dekoloniaali yhteiskuntateoria perustuu tutkittuun käsitykseen siitä, miten kolonialismi ja koloniaalisuus vaikuttavat maailmassa yhä (esim. Mignolo 2012). Myös sosiaalityön dekoloniaalissa tutkimuskirjallisuudessa vallitsee laaja konsensus siitä, miten koloniaalit valtarakenteet ja maailman koloniaalisuus vaikuttavat sekä sosiaalityössä että niissä konteksteissa, joissa sosiaalityö toimii. (esim. Clarke ym. 2024.) Kuitenkin juuri katastrofisosiaalityön koloniaalien piirteiden tarkastelu on sosiaalityön tutkimuksessa yhä vähäistä (Pyles 2017).

Tässä sosiaalityön tutkimuksessa ulotan dekoloniaalin tarkastelun ylirajaisiin katastrofeihin. Dekoloniaalin teoria mukaisesti myös tämä tutkimus perustuu käsitykselle vallitsevista ja vaikuttavista koloniaalisuuden valtarakenteista. Tutkimustehtävänäni on selvittää, miten katastrofitilanteet hahmottuvat koloniaalien rakenteiden tarkastelun kautta ja miten dekoloniaali sosiaalityö voi niihin vastata. Aihepiirin ollessa hyvin laaja, olen rajannut tarkasteluni koskemaan katastrofisosiaalityön kolonialistisia eriarvoisuusrakenteita sekä sitä, millaisia keinoja sosiaalityöllä on näiden eriarvoisuusrakenteiden purkamiseksi. Tutkimuskysymykseni ovat;

- 1) Millaisia koloniaalisuuteen perustuvia eriarvoisuuden piirteitä ilmenee katastrofeja kohdanneiden ihmisten tilanteissa ja auttamisessa?
- 2) Millaisia keinoja dekoloniaali sosiaalityö tarjoaa koloniaalin eriarvoisuuden purkamiseen katastrofisosiaalityön kontekstissa?

Tämän laadullisen tutkimuksen metodologinen lähestymistapa sijoittuu kriittisen tiedonintressin ja hermeneuttisen tieteenfilosofian piiriin. Kriittisellä eli emansipatorisella tiedonintressillä tarkoitetaan kriittisiä yhteiskuntateorian tutkimuksia, jotka ovat muutokseen tai kehitykseen pyrkiviä (Väisänen 2006, 75–76). Dekoloniaali yhteiskuntateoria asettuu vahvasti osaksi kriittisen tiedonintressin piiriä. Kyseisen teorian avulla pyritään paljastamaan sortavia rakenteita ja tarjoamaan näkökulmia koloniaalisuudesta irtautumiseen. (esim. Mignolo 2012.)

Tutkimukseni lähtökohtana on dekoloniaalin teorian mukaisesti ajatus siitä, että katastrofisosiaalityössä ilmenevät eriarvoisuudet eivät ole sattumanvaraisia, vaan ne kytkeytyvät laajempiin, historiallisiin ja rakenteellisiin valtasuhteisiin. Juha Hakala (2024) kuvaa hermeneutiikkaa laadullisen tutkimuksen tekemisen tavaksi, jossa keskiössä on tulkintojen tekeminen ja tutkimuskohteen ymmärtäminen. Tulkinnan ja ymmärtämisen lähtökohtana on kuitenkin ymmärrys tulkintojen subjektiivisuudesta. Subjektiivisuuden ymmärtäminen on tärkeää, sillä se on keino tutkimuskohteen syvälliseen ymmärtämiseen. Vaikka tutkimuskohteen tulkinta ja sitä kautta ymmärtäminen tapahtuu jatkuvana prosessina tutkimuksen eri vaiheissa, korostuu hermeneuttinen pohdinta tutkimuksen johtopäätöksissä.

Hermeneuttinen tulkinta ja tutkimuskohteen ymmärtäminen rakentuvat tässä tutkimuksessa aineistohaastatteluiden systemaattisen tarkastelun ja monivaiheisen sisällönanalyysiprosessin kautta. Sisällönanalyysin avulla pyrin hahmottamaan aineistosta koloniaalin eriarvoisuuden ilmenemisen muotoja sekä mahdollisia dekoloniaaleja sosiaalityön toimintatapoja, jotka voivat haastaa vallitsevia eriarvoisuuden valtarakenteita. Aineistossa ammattilaiset kertovat työskentelystään yllirajaisisten katastrofien parissa omien kokemusten ja näkemystensä kautta. Tässä yhteydessä hermeneuttinen lähestymistapa mahdollistaa ilmiön tulkitsemisen osana laajempaa koloniaalia historiaa ja kulttuuria. Tutkimusaineiston analyysissä korostuu laadullisen tutkimuksen mukaisesti tutkijan tulkinnallinen rooli ja subjektiivisuus osana tutkimusprosessia. Jotta tutkimuskohteen ymmärtäminen ei jäisi vajavaiseksi, pyrin hermeneutiikan mukaisesti kiinnittämään huomiota tulkinnan ja ymmärtämisen hahmottamiseen johtopäätökset-luvussa.

4.1 Aineiston esittely

Tämän tutkimukseni tutkimusaineisto on osa laajempaa, Sosiaali- ja Terveysministeriön rahoittamaa (rahoitusnumero: 17.6.2022 VN/14998/2022) KATA – Humanitaaristen katastrofien kohtaaminen, työmenetelmät ja adaptiivinen hallinta sosiaalityössä -hanketta, joka toteutettiin vuosien 2023 ja 2024 aikana. Hankkeen aikana eri puolilta Suomea koottu kuuden tutkijan ryhmä kokosi yhteensä neljä eri tutkimusaineistoa. Yksi aineistoista oli katastrofeja kohdanneiden ihmisten kanssa työskentelevien sosiaali- ja kriisityöntekijöiden sekä humanitaaristen erityisasiantuntijoiden haastatteluaineisto, joka sittemmin luovutettiin myös tämän pro gradu -tutkimuksen tutkimusaineistoksi.

Sosiaali- ja kriisityöntekijöiden sekä humanitaaristen erityisasiantuntijoiden haastatteluaineisto koostuu yhteensä 17, noin 1–1,5 tunnin mittaisista Teams-haastatteluista, joista tässä tutkimuksessa on hyödynnetty seitsemää. Näiden haastatteluiden valikoituminen perustui niiden vahvaan ylirajaisuuden näkökulmaan. Aineiston asiantuntijajoukko koostui kolmestatoista sosiaalityöntekijästä, kahdesta kriisityöntekijästä, tutkijasta ja järjestötyöntekijästä. Haastateltavien joukossa olevista *sosiaalityöntekijöistä* kymmenen työskenteli Suomessa, kaksi Serbiassa ja yksi Englannissa. Aineistossa haastateltu tutkija oli englantilainen ja järjestötyöntekijä puolestaan Serbiasta.

Kaikki haastateltavat työskentelivät tai olivat aikaisemmin työskennelleet katastrofien tai kriisien parissa kotimaassaan tai ulkomailla. Tässä tutkimuksessani tarkasteluni kiinnittyi erityisesti ylirajaisten katastrofien parissa työskennelleiden ammattilaisten haastatteluihin tai haastateltavien kokemuksiin ylirajaisista katastrofi-ilmiöistä. Karkeasti jaoteltuna haastatteluista kymmenen olivat sellaisia, joissa ylirajaisuus ilmeni vain yksittäisinä mainintoina, kun taas seitsemässä haastattelussa ylirajaisuus toimi katastrofien tarkastelun perustana. Monet haastatteluista olivat kuitenkin laaja-alaisia ja sisälsivät siten sekä paikallisia että ylirajaisia näkökulmia katastrofisosiaalityöhön.

Haastatteluaineistossa tutkijat pyrkivät ymmärtämään haastateltavien näkemyksiä katastrofeja ylirajaisesti paenneiden ihmisten tilanteista ja tarpeista sekä erilaisista haavoittuvuuksista tuottavista tekijöistä katastrofikonteksteissa. Tämän lisäksi tutkijat pyrkivät ymmärtämään millaisia rakenteellisia ja institutionaalisia reunaehtoja sosiaalityöntekijät katastrofityössä kohtasivat. Haastattelumenetelmänä oli puolistrukturoitu teemahaastattelu, jossa keskustelu eteni usein haastateltavan kertoman pohjalta ja sisälsi paljon esimerkkejä

työtilanteista. Haastatteluaineisto rakentui kokemuksellisista kertomuksista, jotka muodostuivat vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä. Tällainen intersubjektiiivinen lähestymistapa tuo esiin osallistujien merkityksenannon ja tulkinnat, jotka muovautuvat haastattelutilanteen yhteisessä tulkintaprosessissa.

Ylirajaisuudella on katastrofisosiaalityön kontekstissa monia eri ilmentymiä (Alston ym. 2019, 141–144), mikä näkyy myös tutkimukseni aineistossa. Kaikkein ilmeisin ylirajaisuutta vahvistava asia on se, että haastateltavien joukossa on asiantuntijoita kolmesta eri maasta. Tämän lisäksi ylirajaisuutta ilmentää haastateltavien kertomukset työskentelystä katastrofialueilla kotimaansa ulkopuolella. Myös haastateltavien kertomukset katastrofeja kokeneista tai niitä paenneista ihmisistä kuten myös monien katastrofien juuret ja seuraukset, kuten sodat, pandemiat tai ilmastopakolaisuus, ilmentävät aineiston ylirajaisuutta.

Vaikka ylirajaisuus näin ollen esiintyy aineistossa varsin usein ja monella tapaa, käsittelee merkittävä osa aineiston haastatteluista suomalaista kriisi- ja katastrofityötä. Näissä haastatteluissa useimmin sosiaali- ja kriisipäivystyksen sosiaalityöntekijä kuvaa työtään pääasiassa yksilöiden kriiseissä, kuten tulipaloissa tai onnettomuuksien sattuessa. Tässä tutkimuksessa tutkimustehtäväni mukaisesti olen kiinnostunut katastrofisosiaalityön ylirajaisuudesta, minkä myötä tein aineistoon huomattavia rajauksia. Rajasin tarkasteluni ulkopuolelle kaikki ne haastattelut, jotka eivät käsitelleet ylirajaisuutta millään tavalla.

Kyseistä rajausta tehdessäni määritin ylirajaisuutta Alstonin ja kumppaneiden (2019) ylirajaisuuden määritelmän avulla, jossa ylirajaisuus ymmärretään laajana ilmentymänä sisältäen monia eri toimijoita, tehtäviä ja ilmiöitä. Aineistossani ylirajaisuutta ilmensi Suomen ulkopuolella tapahtuva työskentely tai Suomessa tapahtuva pakolais- tai turvapaikanhakijoiden parissa työskentely. Ylirajaisuuden piiriin asettuivat Suomen ulkopuolinen katastrofialueilla tai niiden läheisyydessä tapahtuva työskentely, samoin ylirajaisia katastrofi-ilmiöitä tarkasteleva poliittinen työskentely sekä toimiminen tieteen tai median parissa. Myös erilaisten ylirajaisen organisaatioiden, kuten Yhdistyneiden kansakuntien, Euroopan Unionin tai Punaisen ristin parissa toimiminen ilmensi tässä yhteydessä ylirajaisuutta.

Ylirajaisuutta koskevan rajauksen jälkeen erottelin toisistaan vielä ne haastattelut, joissa ylirajaisuutta sivutaan ja joissa ylirajaisuus on haastateltavan työssä merkittävässä

roolissa. Tällaisen jaottelun jälkeen rajautui kahdeksan haastattelua kokonaisuudessaan pois, kahta hyödynsin analyysissä osittain, minkä jälkeen pääasiallisen tutkimusaineistoni muodostivat jäljellä olevat seitsemän haastattelua. Nämä seitsemän tutkimukseni kannalta merkittävintä haastattelua, koostuivat kahdesta suomalaisesta sosiaalityöntekijästä, englantilaisesta tutkijasta ja englantilaisesta sosiaalityöntekijästä sekä kahdesta serbialaisesta järjestötyöntekijästä ja yhdestä serbialaisesta sosiaalityöntekijästä. Sosiaalityöntekijät Suomessa työskentelivät turvapaikanhakijoiden parissa vastaanotokeskuksissa, englantilainen avustustyön tutkija tarkasteli pakolaisuuteen liittyviä ilmiöitä, serbialainen järjestötyöntekijä työskenteli pakolaisiin liittyvien tietoteknisten järjestelmien parissa, ja loput kolme sosiaalityöntekijää kertoivat työskentelevänsä pakolaistyön käytännön parissa. Kaikki haastateltavista kertoi toimineensa joko suoraan tai läheisesti sosiaalityön parissa joko käytännönyhteistyön tai koulutustaustan kautta.

Vaikka haastateltavien koulutustaustat ja työtehtävät poikkesivat toisistaan, on heidän välillään kuitenkin myös yhteneväisyyksiä. Tällaista yhteneväisyyttä muodostui esimerkiksi ylijärjestyksen ilmiöiden myötä, sillä haastateltavat puhuivat usein samoista ilmiöistä vaikkakin eri maantieteellisiltä alueilta tai ammatillisista positioista käsin. Haastateltavien puheissa oli myös tunnistettavissa paljon samankaltaisia pohdintoja esimerkiksi riskitekijöistä tai työn muista havainnoista. Tämä vahvistaa ilmiöiden ylijärjestyksen ulottuvuutta entisestään.

4.2 Teoriasidonnainen sisällönanalyysi ja analyysin tekeminen

Sisällönanalyysi on yksi keskeisimpiä laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmiä ja se toimii usein perustana kvalitatiivisen tutkimuksen analyysimenetelmissä. Sisällönanalyysissä tutkimusaineisto toimii materiaalina tutkittavalle ilmiölle, jota sisällönanalyysi pyrkii sanallistamaan ja tarkastelemaan. Pelkkä aineisto itsessään tarjoaa tutkittavasta ilmiöstä usein hajanaisen ja epäselvän kuvan, kun taas analyysin avulla aineistosta saadaan koottua yhtenäistä informaatiota ja luotettavia johtopäätöksiä. (Hakala 2024.) Niin myös tässä tutkimusprosessissa, jossa katastrofisosiaalityön haastatteluaineisto tarjoaa tutkimukselle materiaalin, jota tutkija sisällönanalyysin kautta tarkastelee, ryhmittelee ja havainnoi. Tuomin ja Sarajärven (2018) mukaan sisällönanalyysi prosessina muistuttaa monin tavoin arkielämässämme tapahtuvaa vuorovaikutteista tiedon käsittelyä.

Tutkimuksessa analyysi on kuitenkin systemaattista ja tarkasti rajattua, jotta aineistosta saadaan esiin relevantit ilmiöt ja teemat. Sisällönanalyysissä aineiston systemaattisessa tarkastelussa käytetään usein apuna erilaista ryhmittelyä, teemoittelua tai koodaamista. (Schreier 2012, 1–3, 5; Tuomi & Sarajärvi 2018.) Niin myös tässä pro gradu tutkimuksessa.

Sisällönanalyysi toimii kattokäsitteenä kolmelle erilaiselle sisällönanalyysityypille. Nämä ovat aineistolähtöinen, teorialähtöinen ja teoriasidonnainen sisällönanalyysi. Aineistolähtöinen analyysi keskittyy nimensä mukaisesti aineistosta nouseviin teoreettisiin havaintoihin, kun taas teorialähtöinen tarkastelee aineistoa valitun teorian kautta. Teoriasidonnainen analyysi puolestaan yhdistää molemmat lähestymistavat. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Tämän tutkimuksen aineistoanalyysimenetelmäksi olen valinnut teoriasidonnaisen sisällönanalyysin, jossa teorian ja aineiston roolit teoreettisten havaintojen esittäjänä vaihtelee. (Hakala 2024). Näin ollen sekä teoria että aineisto ohjaavat sisällönanalyysini prosessia ja tulkintoja. Tässä tutkimuksessa dekoloniaali yhteiskuntateoria toimii tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä. Kyseinen teoria on hyvin laaja ja sen käsitteet ja ulottuvuudet tarjoavat monia eri näkökulmia sosiaalityön tutkimukseen.

Tässä tutkimuksessa rajaan tarkasteluni erityisesti kolonialistisiin eriarvoisuusrakenteisiin. Ymmärrän dekoloniaalin lähestymistavan muun muassa Loretta Pylesin (2017) sekä Kris Clarcken ja kumppaneiden (2024) tavoin nykypäivän koloniaalisuuden ja siihen perustuvan eriarvoisuuden tarkasteluna sekä vaihtoehtoisten toimintamahdollisuuksien tarjoajana. Tutkimuksessani hahmotan eriarvoisuuden laajana ilmiönä, joka ulottuu yllirajaisesti yksilön arkielämän kokemuksista globaaleihin poliittisiin ja oikeudellisiin kysymyksiin. Koska valitsemani teoria itsessään perustuu käsitykseen siitä, että kolonialismi vaikuttaa yhä (esim. Pyles 2017) en katsonut perustelluksi lähteä liikkeelle siitä, vaikuttaako koloniaalisuus katastrofisosiaalityössä ylipäänsä laisinkaan. Tämän sijaan, työni perustuu dekoloniaalin teorian mukaisesti käsitykselle koloniaalien rakenteiden olemassaolosta, ja niiden jatkuvasta vaikutuksesta maailmaan (Mignolo 2012).

Dekoloniaali yhteiskuntateoria tarjoaa paitsi kiinnostavan, myös jonkinlaiseen tutkimuskatveeseen jääneen näkökulman katastrofisosiaalityön tarkasteluun. On tärkeää huomioida, että käyttämäni tutkimusaineisto ei ole kerätty dekoloniaalin tutkimuksen tekemistä varten, eikä näin ollen haastateltavilta ole kysytty suoraan dekoloniaaleihin sosiaalityön käytäntöihin tai kolonialistisiin rakenteisiin liittyviä kysymyksiä. Tämän myötä

olettamukseni analyysiä aloitellessani oli, että aineistossa tulee olemaan paljon sellaista, mikä ei ole tämän tutkimuksen kannalta relevanttia. Yhtenä perusteena juuri teoriasidonnaisen sisällönanalyysin valitsemiselle onkin se, että koen kyseisen sisällönanalyysimuodon antavan minulle tutkijana työkaluja aineiston skaalaamiseen sekä sen seulomiseen, mikä todella on dekoloniaalin sosiaalityön näkökulmasta relevanttia ja mikä ei. Analyysimenetelmän valintaani tukee myös henkilökohtainen kiinnostus dekoloniaalin teorian mahdollisuuksille sosiaalityön tutkimuksen kentällä.

Teoriasidonnaista sisällönanalyysiä tehdessäni minua ohjasi Tuomen ja Sarajärven (2018) analyysirunkoon perustuva analyysimalli sekä sisällönanalyysiprosessin tyypilliset neljä vaihetta. Nelivaiheisen etenemisen ensimmäisessä vaiheessa tutkija määrittää tutkimustehtävän ja sen, mistä aineistossa on kiinnostunut. Tämän jälkeen aineisto luetaan läpi ja sieltä karsitaan pois kaikki sellainen, mikä ei ole valitun tutkimustehtävän kannalta relevanttia. Prosessin kolmannessa vaiheessa tutkija aloittaa aineiston tyyppitelyn tai luokittelun erilaisten koodien tai teemojen mukaisesti. Viimeisessä vaiheessa havainnot kootaan yhteen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 104.)

Nelivaiheisen analyysiprosessin mukaisesti, aloitin aineiston läpikäynnin aineistojen kuuntelemisella, mikä antoi minulle yleisen käsityksen siitä, millaisesta aineistosta pääpiirteittäin on kyse. Jo ensimmäisen kuuntelukerran aikana huomasin, että aineistossa tulisi olemaan paljon sellaista, joka tulisi jäämään dekoloniaalin tarkastelun ulkopuolelle. Jatkoin aineistoon tutustumista seuraavaksi lukemalla kaikki aineistot läpi pyrkien samalla hahmottamaan, mitkä haastatteluista olisi sellaisia, jotka rajautuisivat kokonaisuudessaan tarkasteluni ulkopuolelle. Tässä kohtaa minun oli kirkastettava itselleni tutkimusteoriaani ja tutkimustehtävääni, jotta en sekaantuisi laajan ja monin tavoin kiinnostavan aineiston kanssa sellaiseen, mikä ei ole dekoloniaalin teorian kannalta relevanttia.

Systemaattista analyysia tehdessäni koin haasteekseni sen, ettei tutkimuskysymykseni olleet vielä täysin vakiintuneet. Tutkimusteoriaan palaaminen ja teoriasta käsin operoiminen kuitenkin auttoivat analyysin hahmottamisessa ja etenemisessä, sillä se tarjosi selkeitä elementtejä, joita etsiä. Ryhdyin prosessissani seuraavaksi etsimään aineistosta hakutoiminnon avulla tiettyjä sanoja ja ilmauksia (kuvio 1&2). Aineistolähtöisessä pelkistämässä aineistosta etsitään tyypillisesti sellaisia ilmaisuja, jotka kuvaavat tutkimustehtävää tai ovat tutkimustehtävän kannalta relevantteja (Tuomi & Sarajärvi). Tässä tapauksessa käyttämäni hakusanat valikoituivat aineistolähtöisesti sellaisiksi, jotka sopivat

dekoloniaaliin tutkimustraditioon mutta olivat sanoja, jotka toistuivat haastatteluissa tai joita monet haastateltavista käyttivät kuvaamaan tiettyjä ilmiöitä. Näitä hakusanoja oli ”ukraina”, ”ukrainalaiset”, ”katastrofialue”, ”pakolainen”, ”turvapaikanhakija”, ”uhri”, ”rasismi”, ”syrjintä”, ”kaltoinkohtelu”, ”alaikäinen/alaikäiset”, ”ihmiskauppa”, ”ihmissalakuljetus”, ”valkoinen pelastajuus”, ”sosiaalityöntekijä” ja ”avustustyöntekijä”. Englanninkielisten aineistojen kohdalla käytin hakutoimintoa käyttäessäni vastaavia englanninkielisiä termejä.

Tämän jälkeen tarkastelin hakutoiminnon avulla löytyneitä kohtia ja sitä, mitä haastateltavat niiden yhteydessä pohtivat. Ryhdyin siirtämään näitä löydöksiä toiselle tiedostolle ja kursivoimaan niistä sellaiset, jotka ilmensivät erityisen selkeästi jotain koloniaalia eriarvoisuusrakennetta tai dekoloniaalia sosiaalityön toimintatapaa. Tässä kohtaa analyysi eteni siis teorialähtöisesti. Siirtäessäni haastattelun pätkiä toiselle tiedostolle, pyrin huomioimaan kontekstin ja haastattelun kohdan ja välttämään yksittäisten lauseiden irrottamista kontekstistaan. Tämä tarkoitti toisinaan sitä, että siirtämäni haastattelun kohdat saattoivat olla puolen sivun tai pisimmillään jopa sivun mittaisia. Pitkistä haastattelupätkistä pyrin kuitenkin kursivoimaan ne kohdat, jotka ilmensivät mielestäni erityisen tärkeitä havaintoja tai näkökulmia.

Hakusanojen hyödyntäminen tuotti tulosta ja mahdollisti tehokkaan keinon löytää dekoloniaalin teorian kannalta relevantteja kappaleita, sisältöjä ja havaintoja pitkien haastateluaineistojen joukosta. Kun kaikki hakutoiminnon avulla löytyneet ja niihin läheisesti liittyneet kohdat oli siirretty toiselle tiedostolle, ryhdyin tarkastelemaan näitä löydöksiäni. Luin yhteen koottua tekstiä läpi ja ryhdyin lukemani perusteella hahmottamaan sitä, mitkä kohdat liittyivät toisiinsa. Pelkistin samankaltaisia ilmiöitä ja havaintoja ja ryhdyin ryhmittelemään näitä yhtenäisiksi teemoiksi.

Huomasin nopeasti, että monet aineistokohdat sisälsivät päällekkäisiä ja osin yhteen kietoutuvia ilmiöitä ja pohdintoja, mikä haastoi teemoittelua huomattavasti. Tässä kohtaa pohdin myös paljon analyysin eettistä vastuukysymyksiä liittyen ratkaisuihin siinä, mihin tarkastelussani kiinnityn, mitä ohitan ja mitä havaintoja päätän niputtaa yhteen. Tällainen eettinen pohdinta teemoittelun yhteydessä onkin tärkeää, sillä tutkija itse on vastuussa niistä sisällöllisistä valinnoista ja tulkinnoista, joiden perusteella tietyt teemat ja ylempät kategoriat syntyvät (Puusa 2020, 153–154). Toisaalta käsitteiden ja teemoittelun

huolellinen valinta on tärkeää myös siksi, että lopulta ne vaikuttavat aineiston analyysin kautta tutkimuksen tuloksiin ja johtopäätöksiin (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–96).

Pelkistysten ja ryhmittelyn jälkeen muodostin ryhmistä alaluokkia nimeten ne niitä yhdistävän sisällön mukaan. Tämän jälkeen jaottelin teemat tutkimuskysymysteni mukaisesti, eli sen perusteella havainnoiko tai kuvasiko sisältö koloniaaleja eriarvoisuusilmiöitä vai tarjosiko se näkökulmia niiden purkamiseen. Tällä tavoin jaoteltuna tulokset jäsentyivät kahden eri teeman ympärille, jotka lopulta muodostivat analyysini erilliset pääluokat. Alla oleva analyysikuvio havainnoi analyysini tuloksia.

Kuvio 1: Koloniaalisen eriarvoisuuden ilmentymiä

PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA	PÄÄLUOKKA
Uhripositiota vahvistava narratiivi	Uhriuttaminen, uhripositio, toimijuuden ohittaminen	Koloniaalisen eriarvoisuuden ilmentymiä
Toimijuuden ohittaminen päätöksenteossa ja kohtaamisissa		
Uhriposition vahvistaminen ja oman aseman korostaminen valokuvauksen tai median kautta. Ihminen/lapsi varainkeuruun välineenä.		
Auttajien aiheuttama kaaos ja ammattilaisten työn hankaloittaminen	Valkoinen pelastajuus ja kuka tahansa vapaaehtoisena	
Lain, toimintaperiaatteiden ja eettisten periaatteiden puutteellinen noudattaminen		
Hyväksikäytön riski		
Kansalliset ja kansainväliset sortavat lait ja asetukset	Rasismi ja syrjintä	
Eri taustoista tulevien pakolaisten eriaroinen kohtelu		
Yleinen rasismia hyväksyvä ilmapiiri		

Kuvio 2. Dekoloniaalit katastrofisosiaalityön käytännöt

PELKISTETTY ILMAUS	ALALUOKKA	PÄÄLUOKKA
Itsenäisen päätöksenteon mahdollistaminen ja siinä tukeminen	Toimijuuden tukeminen ja traumatietoisuus	Dekoloniaalit katastrofisosiaalityön käytännöt
Toimijuuden tukeminen perustarpeiden avulla		
Tunnistetaan trauman laaja vaikutus ihmisen elämässä		
Vältetään uudelleen traumatisointia ja traumakokemuksen aktivointia		
Tunnistetaan katastrofit potentiaalisesti traumaattisina kokemuksina		
Paikallisten tarpeiden ja toiveiden mukaisesti toimiminen	Paikallislähtöisyys ja kulttuurisensitiivisyys	
Paikallisten osallistaminen		
Oman ulkopuolelta tulevan asemansa tiedostaminen		
Sukupuoleen, ikään ja käyttäytymiseen liittyvien kulttuuristen tekijöiden huomioiminen		
Kulttuurin merkityksen ja kulttuurierojen tiedostaminen ja kunnioittaminen		
Vaikuttamistyö ihmisten oikeuksien toteutumisen puolesta	Vaikuttamistyö osana rakenteellista katastrofisosiaalityötä	
Kansallinen ja kansainvälinen juridinen osaaminen		
Yhteiskunnallinen vaikuttaminen katastrofeja synnyttäviin tekijöihin		

On tärkeää huomioida, että tässä kohtaa aineisto on vasta saatu järjestettyä helpommin tulkittavaan muotoon. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 108) muistuttavat, että tässä vaiheessa tutkimusaineisto on vasta järjestelty siten, että johtopäätösten tekeminen on mahdollista

aloittaa. Heidän mukaansa yleinen vaaranpaikka on, että tutkija päätyy esittämään analyysitulokset tutkimuksen tuloksina, jolloin todelliset johtopäätökset jäävät lopulta muodostumatta. Tämän seikan tiedostamisen myötä olen pyrkinyt kiinnittämään erityistä huomiota juuri johtopäätösten pohtimiseen ja sanoittamiseen.

4.3 Tutkimusetiikka

Tutkimusetiikka on tärkeä osa tutkimuksen tekemistä. Käsitteenä tutkimusetiikka pitää sisällään laajan kokonaisuuden vastuullisuutta, eettisyyttä ja rehellisyyttä kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa. Yhtäältä tutkimusetiikka liittyy tieteellisen tutkimuksen vastuullisuuteen ja siihen, että tutkimustulokset ovat valideja ja tieteellisin perustein saavutettuja. Toisaalta tutkimusetiikka ulottuu inhimillisiin kysymyksiin tutkimuksen tekemisestä. On tärkeää, että tutkimus on toteutettu haastateltavia ja tarkasteltavaa aihetta kunnioittaen ja arvostaen. Tutkimusetiikka on vastuullisen tieteen pohja ja se on mukana tutkimuksen kaikissa vaiheissa, aina tutkimuksen suunnittelusta sen toteuttamiseen, aineiston analysointiin, säilyttämiseen ja tuhoamiseen. (Mustajoki & Kohonen 2021.)

Tutkielmassani hyödyntämäni aineisto ja sen keruu osana KATA-hanketta noudatti hyvän tieteellisen käytännön ohjeita (TENK 2019). Hankkeessa tehtiin eettinen ennakkoarvio Lapin yliopiston käytäntöjen mukaisesti, minkä lisäksi tutkimukseen osallistujia rekrytoineilta organisaatioilta haettiin erilliset asiaankuuluvat tutkimusluvut. Haastatteluihin osallistuneet allekirjoittivat myös suostumuslomakkeen, josta ilmeni tutkimukseen osallistumisen oikeudet ja velvollisuudet, kuten tietosuojaan ja anonymiteettiin liittyvät kysymykset. (Mikkonen ym. 2025.) Tutkimusaineiston analyysiin liittyvät eettiset pohdinat ovat mielestäni erityisen kiinnostavia. Käyttämäni aineisto on kooltaan laaja eikä sitä ole alun perin kerätty dekoloniaalien kysymysten tarkastelua varten. On siis tärkeää tiedostaa, millainen valta minulla tutkijana on, kun rajaan suuresta aineistosta tarkastelun mukaan otettavaa ja ulkopuolelle jätettävää sisältöä.

Dekoloniaali yhteiskuntateoria antaa tutkimukselleni kiinnostavia eettisiä ulottuvuuksia. Dekoloniaali teoria on kriittinen katsaus maailman kolonialistisiin valtarakenteisiin, joissa esimerkiksi länsimaisen tiedon hegemoniaa ja valkoisuutta tarkastellaan kriittisesti (esim. Keskinen ym. 2021; Clarke ym. 2024). Tutkimuksessani pyrin tutkimusteoriastani käsin paikantamaan muun muassa erilaisia eriarvoistavia ja syrjiviä elementtejä

katastrofisosiaalityön kontekstista. Aiheen teoreettinen viitekehys antaa minulle, länsimaisena, valkoihoisena kristittynä, paljon pohdittavaa.

Tutkijan oma positio, arvot ja ideologiat vaikuttavat herkästi myös tieteelliseen tutkimukseen. Tutkimusetiikkaa ja tutkimuksen validiutta voidaan kuitenkin vahvistaa tiedostamalla oma subjektiivisuus sekä vahvistamalla läpinäkyvyyttä tutkimusprosessin eri vaiheissa. (Haaparanta & Niiniluoto 2016; Aaltio & Puusa 2020, 179.) Tämän tunnistettua pyrin tekemään näkyväksi oman positioni suhteessa tutkittavaan aiheeseen. Työni edetessä pohdin usein sitä, millä edellytyksillä kykenen tunnistamaan rasistisia rakenteita tai toimintatapoja, kun itse kuulun juuri valtaa pitävien ryhmään. Pohdin myös, olenko oikeutettu tutkimuksen kaltaiseen arvioinnin tekemiseen, erityisesti, kun huomaan että tutkimukseni teoriaosuus koostuu pääasiassa yhdysvaltalaisen ja länsimaisten tutkijoiden tutkimuskirjallisuudesta. Samalla, kun tutkimuksessani kritisoidaan valkoista ylivaltaa ja tunnistetaan moderneja ja haitallisia kolonialismin rakenteita, on se kuitenkin läpileikkaavasti länsimaiseen tutkimusperinteeseen asettuva valkoinen tutkimus, joka parhaimmillaankin vain pyrkii ymmärtämään koloniaaleja rasismia ja sorron ilmiöitä. Toisaalta ajattelen, että on tärkeää, että juuri valtaa pitävä ryhmä tunnistaa ja pyrkii muutokseen valtarakenteiden purkamiseksi. Koen myös, että dekoloniaali teoria antaa hyvät valmiudet länsimaiseen rasismitutkimukseen, korostaahan teoria ennen kaikkea paikallislähtöisyyttä, sorrettujen ryhmien valtaistamista, länsimaisen tiedon hegemonian kyseenalaistamista sekä muiden vastaavien kolonialististen rakenteiden aktiivista purkamista.

Tutkimukseni käsittelee kolonialististen rakenteiden rinnalla myös ylirajaisia katastrofeja, mistä myöskään minulla ei ole henkilökohtaista kokemuspohjaa. Osittain tämä voi olla seurausta siitä, että Suomi on maantieteellisesti alueella, johon laajamittaisia luonnonkatastrofeja kohdistuu vain harvoin, jos ollenkaan. Lähimmäksi katastrofikkokemuksia pääsen isoisovanhempieni sotakertomuksien ja maailman laajuisen koronapandemian myötä. En kuitenkaan ajattele, että tällainen kokemuspohja olisi keskeinen tekijä tämän tutkimuksen eettisen toteutumisen kannalta. Tutkimuksessani en pyri ymmärtämään tai tarjoamaan samaistumispintaa katastrofin kokeneille ja niistä selvinneille, vaan tarkastella katastrofisosiaalityön kolonialistisia rakenteita ammatillisesta ja yhteiskunnallisista näkökulmista.

Laadullisessa tutkimuksessa on aina kyse tulkitsemisesta, mikä lisää tutkijan tutkimuseettistä vastuuta entisestään. Tulkitsemisen avulla tutkija pyrkii löytämään aineistosta

jotain sellaista, joka ilman tarkempaa analyysiä jäisi kenties huomaamatta. Tulkintaan liittyy aina elementtejä ja riskejä, joista tutkijan on tärkeä olla tietoinen. (Alasuutari 2011.) Eettinen tulkinta korostuu myös tässä tutkimuksessa ja siksi onkin tärkeää, että aineistohavainnot ja tulkinnat ovat huolellisesti perusteltuja. Huolelliseen avoimuuteen pyrkiessä on myös tiedostettava oman osaamisensa rajat. Laadulliselle tutkimukselle tyyppillistä on monitasoisuus ja kompleksisuus, mikä koskee sekä aineistoa että tutkittavaa ilmiötä ja teoreettista viitekehystä (Alasuutari 2011). Tässä tutkimuksessa haasteena on muun muassa se, miten laajasta ja monisyisestä ilmiöstä sekä yllirajaisessa katastrofisisiaalityössä että koloniaalisuuden ilmenemisessä on kyse. Näiden ilmiöiden vahva tunteminen edellyttäisi laajaa maailman politiikan ja historian tuntemista. Tiedostan oman ymmärrykseni ja resurssieni rajallisuuden näin valtavan aihepiirin edessä. Tutkimuksen valdiutta lisää kuitenkin aiheen ja näkökulman rajaaminen, tarkastelun käsitteellinen kiinnittäminen ja oman rajallisuuden tiedostaminen.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa tarkastelen erilaisia koloniaalisuuteen perustuvia ilmiöitä, joita teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin aineistosta havaitsin. Luku on kaksiosainen, sen ensimmäinen alaluku käsittelee sitä, millaisia koloniaalisia eriarvoisuuden piirteitä katastrofeja kohdanneiden ihmisten tilanteissa ja auttamisessa on. Toinen luku puolestaan tarkastelee sitä, millaisia keinoja dekoloniaali sosiaalityö tarjoaa koloniaalisen eriarvoisuuden purkamiseksi. Jaottelun avulla pyrin selkeyttämään analyysissäni sitä, mistä koloniaalissa eriarvoisuudessa on pohjimmillaan kysymys ja miten se aineistossa ilmenee, sekä sitä, mitä sosiaalityö voi tilanteelle tehdä. Vaikka luku onkin jaoteltu lukijajäystävällisesti pienempiin alalukuihin, kietoutuvat monet ilmiöt käytännössä kuitenkin yhteen. Jotkin ilmiöt ovat myös päällekkäisiä tai toisaalta ristiriitaisia keskenään. Tämä kaikki kuvastaa dekoloniaalin katastrofisisiaalityön tarkastelun ja niiden sisältämien ilmiöiden kompleksisuutta, josta tutkijan on tärkeä olla tietoinen.

5.1 Koloniaaleja piirteitä katastrofeja kohdanneiden ihmisten tilanteissa

Tutkimuksen tulokset jäsensivät koloniaalista eriarvoisuutta yllirajaisissa katastrofeissa uhriuttamisen, haittoja ja kaaosta synnyttävän auttamisen, rasismin ja syrjinnän sekä

hyväksikäytön näkökulmien kautta. Nämä ulottuvuudet ovat pitkälti järjestelmään pohjautuvia ilmiöitä ja ilmenevät erityisesti ei-ammattillisessa avustustoiminnassa. Tämän myötä on tärkeää huomioida, ettei tämä tulosluvun alaluku kuvaa paljoakaan sosiaalityössä itsessään esiintyvää koloniaalisuutta, vaan koloniaalisuus tässä yhteydessä ilmenee niiden ympäristöjen ja rakenteiden kautta, joissa sosiaalityö toimii. On kuitenkin tärkeää, että sosiaalityössä ollaan tietoisia oman toiminta- ja palveluympäristönsä rakenteista ja pyritään aktiivisesti edistämään kestävä, koloniaalisuudesta irtautuvaa ammatillista toimintaa.

5.1.1 Uhriuttaminen ja toimijuuden ohittaminen

Uhriuttaminen, uhriposition tarkastelu ja toimijuuden ohittaminen esiintyivät tutkimusaineistossa useita kertoja. Haastateltavat pohtivat uhripositiota monista eri näkökulmista ja usein tarkastelu kiinnittyi siihen, kuinka olosuhteet, rakenteet tai ei-ammattilliset toimijat synnyttivät tai vahvistivat uhripositiota. Uhriuttaminen kulkee läheisesti toimijuuden kanssa (esim. Mikkonen 2023) minkä vuoksi tarkastelen tässä yhteydessä ilmiöitä rinnakkain. Uhriuttamista tarkastellessani kiinnitin huomioni muun muassa siihen, millaiseksi haastateltavat kuvasivat katastrofiolosuhteissa vallitsevaa uhridiskurssia ja mitä haastateltavat kertoivat ilmiöstä.

Aineistossa toistuivat pohdinnat siitä, miten katastrofia pakeneva tai sellaisen keskellä elävä tulee kohdatuksi ei-ammattillisten avustustyöntekijöiden toimesta. Useat haastateltavat kertovat kohdanneensa tilanteita, joissa ei-ammattillinen toimija kuvailee katastrofin kokeneita haavoittuvuuden tai uhrina olemisen kautta. Haastateltavan mukaan tällainen uhripositiota vahvistava narratiivi herkästi vahvistaa yksipuolista kuvaa ihmisistä pelkinä avun vastaanottajina eikä niinkään aktiivisina toimijoina. Samalla apua tarjoava länsimäinen ihminen nähdään mielellään oman aktiivisen roolinsa kautta. Tällaiset asenteet ja narratiivit, joissa ihmisiä jaetaan aktiivisiin avustustyöntekijöihin ja passiivisiin uhreihin korostuu aineiston perusteella erityisen ei-ammattillisten vapaaehtoisten ja pienten ei-ammattillisten järjestöjen työssä.

Eräs toinen haastateltavan kuvaava tilannetta hyvin samankaltaisesti. Haastateltavan pohdintoissa ilmenee, miten toisinaan ei-ammattillisessa avustustyössä ihmisen oman *toimijuus ja kyky tehdä päätöksiä ohitetaan* ja hänet kohdataan ensisijaisesti katastrofin uhrina.

Tällöin riskinä on, että avustustoiminta perustuu ulkoa tuotuihin oletuksiin, eikä se vastaa paikallisten todellisia tarpeita. Haastateltava kokee, että tällainen työskentely paitsi syventää avunsaajan usein jo valmiiksi haurasta asemaa, myös tekee avustustyöstä vähemmän vaikuttavaa. Haastateltava kuvaa ilmiötä näin:

H11: *“Mielestäni yksi tärkeimmistä asioista on muistaa, että kyseisillä ihmisillä on oma toimijuus. Usein järjestöjen työntekijät tai vapaaehtoiset keskittyvät heihin uhreina tai hyvin haavoittuvina ihmisinä – mikä toki pitää paikkansa. Mutta he unohtavat helposti, että heidän kohtaamansa ihmiset ovat toimijoita, jotka pystyvät tekemään omia päätöksiä.”* (*Käännetty englannista)

Aineistossa ilmeni, että uhriuttaminen ja toimijuuden ohittaminen kietoutuvat herkästi yhteen. Mikäli ihminen nähdään ensisijaisesti uhripositionsa ja hauraan asemansa kautta, on riskinä unohtaa, että ihminen on myös toimija, jolla on oikeus ja kyky vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Katastrofin uhrina olemiseen liitetään herkästi myös mielikuvia passiivisuudesta ja riippuvuudesta ulkopuoliseen apuun, kuten alla olevasta sosiaalityöntekijän sitaatista ilmenee:

H15: *”Että se ihminen siitä huolimatta, vaikka sille on tapahtunut monenlaisia asioita ja se on selviytynyt monista kriiseistä, se voi olla täysin toimintakykyinen. Se kantaa niitä asioita mukanaan ja voi olla, että sillä on tosi synkkiä hetkiä, mutta jotenkin elää kuitenkin eteenpäin päivän kerrallaan”*

Tällaiset havainnot osoittavat, että katastrofi ei automaattisesti tee ihmisestä passiivista tai kyvytöntä. Katastrofin kokenut henkilö saattaa jatkaa arkeaan, kantaa vastuuta ja edistää omaa tai läheistensä hyvinvointia ja elämäntilannetta. Tämä näkökulma tukee ajatusta siitä, että sosiaalityön keskeinen tehtävä on vahvistaa ja tunnistaa ihmisen oma toimijuus myös vaikeissa olosuhteissa. On erityisen tärkeää, että hauraassa ja epävarmassa tilanteessa oleva ihminen voi luottaa siihen, ettei avuntarjoaja ohita tai ylenkatso hänen toimintakykyään tai mahdollisuuksiaan vaikuttaa omaan elämäänsä.

Pohdinta, jota haastattelujen ammattilaiset uhripositioista, uhriuttamisesta ja uhridiskursista kävivät, oli moninäkökulmaista ja osin ristiriitaista. Haastateltavat tunnistivat katastrofin kokeneen todella olevan hauraassa asemassa ja alttiina erilaiselle hyväksikäytölle ja riskeille. Nämä tekijät nostivat esiin suojelun tarpeen ja sosiaalityöntekijän roolin sosiaalisena asianajajan ja ihmisoikeuksien puolustajana. Monet haastateltavista kuitenkin katsoivat, että kaiken avustustyöskentelyn lähtökohtana tulisi olla kunnioittava kohtaaminen ja ihmisen halu vastaanottaa apua sekä mahdollisuus siitä kieltäytymiseen. On

tärkeää, ettei ihmisen toimijuutta ja kykyä päätöksentekoon ohiteta tai väheksytä, yksi haasteltavista pohtii. Aineistosta myös ilmeni toimijuuden ja uhriuttamisen laajempia tarkasteluja, joissa toimijuuden tukemisen ensisijaisuutta perusteltiin myös yleisten sosiaalityön toimintaperiaatteiden kautta.

Valokuvaaminen ja varainkeruu uhriposition vahvistajina asettuvat tiukasti osaksi uhriuttamista, aineistosta ilmenee. Erityisesti pienet ruohonjuuritason järjestöt keräävät yhä edelleen lahjoituksia katastrofialueiden lapsista otettujen kuvien ja heidän tilanteidensa avulla. Kuvissa lapset esitetään usein surullisina, sääliä ja empatiaa herättävinä katastrofin *uhreina*, joiden selviytyminen ilmaistaan riippuvaiseksi länsimaisesta avusta ja auttajista. Toiminnassa keskeistä on esittää lapsi nimenomaan hänen uhripositionsa, eli passiivisina avun kohteina olemisen kautta. Useat haastateltavat suhtautuivat tähän kriittisesti. Vaikka he ymmärsivät varainkeruun tarpeen, pidettiin tällaista kuvien käyttöä epäkunnioittavana ja jopa vaarallisena. Se ei ainoastaan syvennä uhripositioita ja ylläpidä epätasaroisista valtasuhteista, vaan altistaa kuvissa esiintyvät ihmiset hyväksikäytölle, sillä sosiaalisessa mediassa lasten kuvat leviävät myös potentiaalisten ihmiskauppiain ja muiden hyväksikäyttäjien nähtävillä, yksi haastateltavista pohtii. Sosiaalityön arvojen näkökulmasta tällainen toiminta on ristiriidassa ihmisarvon, yksityisyyden ja turvallisuuden periaatteiden kanssa (Talentia 2022).

H11: *"Toinen näkökulma liittyy valokuviiin. Monet järjestöt tarvitsevat kipeästi rahoitusta, erityisesti silloin kun ne toimivat katastrofitilanteissa. Tällaisissa tilanteissa on usein nähtävillä, miten pienet ruohonjuuritason järjestöt ottavat kuvia lapsista julkaistavaksi sosiaalisessa mediassa tai herättääkseen lahjoittajien halun tukea toimintaa. Tämä on toki tärkeää rahoituksen saamiseksi, mutta samalla lasten kuvat voivat myös herättää kiinnostusta ei-toivotuissa tahoissa, kuten ihmiskauppiain tai hyväksikäyttäjissä."* (*Käännetty englannista)

Edellä kuvattu ilmiö valokuvaamisesta ja varainkeruusta kietoutuu vahvasti myös seuraavassa luvussa käsiteltyyn ei-ammattilliseen avustustoimintaan. Valokuvien ja niiden avulla tapahtuvan varainkeruun esimerkki havainnollistaa, kuinka uhriuttaminen ei tapahdu ainoastaan kielessä ja diskursseissa, vaan siihen liittyy olennaisesti myös kuvallista ja symbolista vallankäyttöä. Tässä uhriuttamisen muodossa kyse ei ole yksittäisistä tilanteista, vaan laajasta rakenteellisesta ilmiöstä, jossa avustustyön varainkeruu nojaa globaaleihin, eriarvoisuutta syventäviin valtarakenteisiin. Toisaalta dekoloniaalia katastrofityötä tutkinut Loretta Pyles (2017) muistuttaa, että katastrofien jälkeen alueet ovat kriittisessä avun tarpeessa. Medialla on keskeinen rooli lahjoitusten ja varainkeruun

toteutumisessa ja usein raha-lahjoitukset vähenevät sitä mukaa, kun katastrofin mediatila pienenee. Humanitaaristen avustusryhmien lahjoittamat varat ovat miljardien suuruisia ja niiden avulla toimitettu apu vaikuttaa merkittävästi katastrofialueella olevien ihmisten selviytymiseen. (Pyles 2017, 10–12.)

5.1.2 Epävirallisen avun haittoja ja altistuminen hyväksikäytölle

Yksi aineistossa toistuvasti esiintyvistä ilmiöistä käsittelee epävirallisten ja ei-ammattilisten auttajien roolia ja vaikutusta avustustyöhön katastrofien yhteydessä. Haastateltavat kuvailevat tilanteita, joissa vilpittömään auttamiseen pyrkivät tahot aiheuttavat toiminnallaan erinäköistä haittaa ja vahinkoa katastrofialueella tai katastrofien yhteydessä. Tässä luvussa tarkastelen ei-ammattilliseen avustustyöhön liittyviä tutkimustuloksia, kuten epäammattimaista toimintaa, järjestäytymättömyyttä ja kasvaa hyväksikäytön riskiä.

Yksi keskeisistä aineistossa esiin nousseista ilmiöistä oli "valkoinen pelastajuus", joka nousi esiin sekä suoraan mainittuna että tekemieni havaintojen kautta aineiston eri konteksteissa. Ilmiö liittyi vahvasti ei-ammattillisiin auttajiin, jotka toimivat ylirajaisten katastrofien parissa. Nämä ilmiöt nousivat esiin monissa eri yhteyksissä, sillä usein ne kietoutuvat ja vaikuttavat osana jotain toista ilmiötä, kuten esimerkiksi edellisessä alaluvussa tarkasteltua uhriuttamista. Ei-ammattillinen avustustyöskentely ilmenee aineistossa sekä ei-ammattillisina järjestöinä että yksittäisten ei-ammattillisten vapaaehtoisten toimintana, joista molemmat nähtiin haastateltavien ammattilaisten toimesta haitallisina ja riskialttiina.

H14: *"Kyllä, se on vaikeaa, ja tilanteisiin liittyy niin paljon monimutkaisuutta. Näissä konteksteissa esiintyy selkeästi valkoisen pelastajan ilmiötä. Erityisesti vapaaehtoiset, jotka menevät esimerkiksi Kreikan saarille [pakolaisleirille], usein he lähestyvät tilanteita hyväntekeväisyyden tunteesta käsin."* (*Käännetty englannista)

Ei-ammattillinen auttaminen ilmenee aineistossa muun muassa tavara- ja rahalahjoituksina sekä ihmisten haluna matkustaa katastrofialueelle tarjoamaan apua käytännön asioihin ja jälleenrakennukseen. Ihmisten halu auttaa katastrofin kokeneita ihmisiä herättää haastateltavissa ristiriitaisia näkemyksiä. Eräs haastateltava kertoo ajattelevansa, että ihmisten auttamisen halu on hieno ja tärkeä asia. Haastateltavat kuitenkin painottavat, että

katastrofien parissa työskentely on erityisen vaativaa ja että epäorganisoidusta auttamisesta ja auttamishalusta voi todellisuudessa toisinaan olla enemmän haittaa kuin hyötyä.

Yhtenä tällaisena häirtana pidettiin ei-ammattillisten auttajien ja pienten ei-järjestäytyneiden toimijoiden aiheuttama sekasorto ja kaaos katastrofialueilla tai niiden yhteydessä. Haastatteluissa usein mainittu tämän kaltainen esimerkki liittyi Ukrainan sodan alkuun, jossa ei-ammattilliset auttajat synnyttivät valtavan kaaoksen, yrittäessään auttaa pakenevia ukrainalaisia Puolan rajalla. Erään haastateltavan mukaan autoillaan saapuneet auttamishaluiset ihmiset toivat rajalle suuren määrän tarvikkeita ja tavaraa, jota sotaa pakenevat ukrainalaiset eivät tosiasiallisesti tarvitse. Haastateltavan mukaan rajalle kertyi kasoittain lahjoitettuja vaatteita ja peittoja, jotka jäivät lopulta käyttämättömiksi.

Paikanpäälle auttamaan saapuneiden ihmisten myötä tilanne myös muuttui nopeasti kaoottiseksi. Haastateltavan mukaan rajalle oli ammattilaisten toimesta pystytetty rekisteröintitoimintaa, jonka avulla pyrittiin turvalliseen ja kestäväan avustustyöskentelyyn. Kaoottisen tilanteen myötä rekisteröintityöskentelyä oli kuitenkin lähes mahdotonta toteuttaa. Erityisen huolissaan haastateltavat olivat kaaoksen synnyttämistä riskeistä ja vaaratilanteista. Tilanteen ollessa kaoottinen, pystyi kuka tahansa tarjoamaan kyytiä tai apuaan sotaa pakeneville, eikä autoon noustuaan välttämättä kenelläkään ollut tietoa siitä, mihin näitä ihmisiä lopulta vietiin, haastateltava kertoo.

*H13: "On hienoa, että niin monet haluavat auttaa, mutta se voi myös aiheuttaa ongelmia. Esimerkiksi Puolan ja Ukrainan rajalla sodan alussa – sekin oli humanitaarinen katastrofi. Monet ajoivat autoillaan rajalle ja tarjosivat tarvikkeita, joita ihmiset eivät tarvitse. Pian rajalla oli kasoittain lahjoitettuja vaatteita ja peittoja, joita kukaan ei tarvinnut. Rajalla oli olemassa järjestelmä, jossa piti rekisteröidä ja kertoa että kuka kuljetti ketäkin, mutta se ei toiminut. Kaoottinen tilanne mahdollisti sen, että tuntemattomat ihmiset tarjosivat kyytiä, ja kyytiin nousseet ihmiset vain katosivat johonkin suuntaan." (*Käännetty englannista)*

Eräs toinen haastateltava kertoo rajatilanteesta samansuuntaisesti. Haastateltavan mukaan Puolan ja Ukrainan rajalla oli paljon ihmisiä, jotka olivat saapuneet auttamaan ukrainalaisia pakoan. Tilanne kuitenkin muuttui nopeasti epämiellyttäväksi ja riskialttiiksi. Haastateltavan mukaan useat organisaatiot raportoivat, miten rajalle ilmaantui tuntemattomia miehiä tarjoamaan kyytiä ukrainalaisille naisille ja lapsille. Asiasta raportoineiden järjestöjen havaintojen mukaan tilanteet vaikuttivat osin epäilyttäviltä, ja monilla heräsi huoli mahdollisista tilanteeseen liittyvistä riskeistä, kuten hyväksikäytöistä tai salakuljettamisesta.

Myös suomalaisia ilmaantui Puolan ja Ukrainan rajalle tarjoamaan kyytiä sotaa pakeneville. Yksi Suomessa työskentelevä sosiaalityöntekijä kertoo, kuinka useat suomalaiset olivat päättäneet sodan alussa hakea ukrainalaisia Puolasta ja majoittaneet heitä koteihinsa. Hetkeä myöhemmin samat ihmiset kuitenkin soittelivat viranomaisille pyytäen, että joku järjestäisi näille ihmisille toisenlaisen asumisratkaisun. Sosiaalityöntekijän mukaan tällaiseen toimintamalliin liittyy monenlaisia haittoja ja riskejä.

Yhtenä riskialttiina ilmiönä eräs haastateltava pitää sitä, että ihmiset, joilla ei ole riittävä koulutusta tai kokemusta katastrofi- tai avustustyöstä perustavat omia järjestöjä ja ryhtyvät toimimaan katastrofialueilla. Tällaiseen toimintaan liittyy haastateltavan mukaan suuria riskejä, jotka voivat liittyä esimerkiksi eettiseen varainkeruuseen, käytännön auttamistyöhön tai järjestön työntekijöiden omaan turvallisuuteen. Haastateltava kertoo toivonsa, että auttaminen tapahtuisi aina järjestäytyneiden ammatillisten toimijoiden kautta. Tällöin avustustyö sekä varainkeruu olisi todennäköisemmin hallitumpaa, turvallisempaa ja vastuullisempaa. Haastateltava huomauttaa myös, että avustustyöhön liittyy paljon oikeudellisia kysymyksiä, joista on tärkeä olla tietoinen.

Myös kaksi muuta haastateltavaa kommentoi asiaa hyvin saman suuntaisesti, nostoen esiin katastrofityöhön liittyviä riskejä, jotka korostuvat, kun epävakaisissa olosuhteissa työskentelee ihmisiä ja järjestöjä, joilla ei ole asiaan kuuluvaa osaamista tai kokemusta. Tällaiset riskit voivat liittyä esimerkiksi traumatietoisuuden tai kulttuurisensitiivisyyden ohittamiseen sekä oikeudellisten kysymysten tuntemiseen.

Ukrainan ja Puolan kaaottista rajatilannetta kuvaillessa, haastateltavat viittaavat myös kaaosta vakavampaan riskiin, ihmiskauppaan. Monet haastateltavista kertoivat työskennelleensä joko ihmiskaupan uhrien parissa, ihmiskaupan tietoisuuden lisäämiseksi tai suojellakseen ihmisiä, erityisesti lapsia, ihmiskaupalta. Aineiston haastatteluissa välittyi toistuvasti huoli katastrofien kokeneiden ihmisten joutumisesta ihmiskaupan uhreiksi ja ihmiskauppa ilmiönä, nousikin haastatteluissa esiin kymmeniä kertoja.

*H11: "Ihmiskauppaan liittyen on äärimmäisen tärkeää kouluttaa ja informoida liikkeellä olevia ihmisiä. On tärkeää, että he, jotka ovat juuri kokeneet katastrofin, ymmärtävät ihmiskauppaan liittyvät vaarat ja riskit sekä ihmiskauppioiden käytämät taktiikat, kuten vaikkapa valheelliset työpaikkailmoitukset tai lupaukset turvasta. Sellaiset voivat nopeasti muuttua pakottaviksi tilanteiksi, joista on vaikea päästä pois." (*Käännetty englannista)*

Haastateltavien mukaan ihmiskauppa kietoutuu ja piiloutuu katastrofiolosuhteisiin monella tapaa. Yksi haastateltavista kertoo ihmiskauppioiden käyttävän houkuttiminaan esimerkiksi valheellisia työpaikkailmoituksia sekä lupauksia pääsystä jonkinlaiseen turvakotiin. Mikäli ihminen tarttuu tällaiseen tarjoukseen, muuttuu tilanne usein kiristysten, velan tai uhkailun kautta pakkotilanteeksi, josta uhrin on vaikea päästä pois. Haastateltava painottaa näkemystään siitä, miten jokaisen katastrofialueella toimivan järjestön tulisi tuntea ja tunnustaa ihmiskauppaan liittyvät tunnuspiirteet ja levittää tietoisuutta asiasta. Nämä haastateltavan havainnot ihmiskauppioiden toimintamekanismeista ja lisääntyneestä ihmiskaupasta katastrofialueella ovat linjassa tutkijoiden näkemysten kanssa. Sekä tiedeyhteisö että monet haastateltavista vahvistavat, että katastrofia pakeneva tai sellaisen kokenut ihminen on erityisen altis joutumaan tai ajautumaan ihmiskaupan uhriksi. (National Human Trafficking 2025).

5.1.3 Rasismi ja syrjinnän ilmeneminen

Rasismi sekä rakenteellinen syrjintä olivat yksi aineistosta eniten nousseita ilmiöitä. Aineistosta ilmenee, että haastateltavat ammattilaiset olivat hyvin tietoisia vallitsevista epäoikeudenmukaisista rakenteista ja käytännöistä. Haastateltavat nostivat aineistossa esiin lukuisia esimerkkejä rakenteissa, arjessa tai kulttuurissa ilmenevästä rasismista, jota he olivat yllärajaisten katastrofien parissa työskennellessään kohdanneet. Näistä rasismin muodoista eniten haastateltavien puheissa ilmeni rakenteellinen rasismi, joka näkyy esimerkiksi kansainvälisissä pakolaisuutta ja maahanmuuttoa koskevissa laeissa ja asetuksissa. Myös ei-ammattillisten toimijoiden ja pakolaisia vastaanottavien maiden kansalaisyhteisöissä ilmeni haastateltavien kuvausten perusteella merkittävää eriarvoisuutta syventävää toimintaa ja rasismia sallivaa ilmapiiriä.

Monet haastateltavista pohtivat kansallisten ja kansainvälisten lainsäädännön vaikutuksia pakolaisten kohtaamaan syrjintään ja rasismiin. Erään haastateltavan mukaan tämänhetkinen pakolaisuutta koskeva lainsäädäntö vahvistaa ja ylläpitää pakolaisten haurasta asemaa asettamalla heidät epäinhimillisiin elinolosuhteisiin, köyhyyteen ja vihamieliseen ilmapiiriin niin pakomatalla kuin kohdemaassa. Pakomatalla pakolaisten on usein kuljettava vaarallisia reittejä pitkin ja turvauduttava laittomiin liikkumisen keinoihin. Toisinaan myös viranomaiset kuten poliisi tai rajavartiolaitos ovat käyttäneet väkivaltaa tai epäinhimillisiä menetelmiä pakolaisia kohtaan, haastateltava kertoo.

Vallitseva lainsäädäntö ja sen mukaiset olosuhteet ovat haastateltavan mukaan omiaan kasvattamaan vihapuhetta, rasistista käytöstä ja asenteellisuutta pakolaisia ja pakolaisuutta kohtaan. Toinen haastateltavista puolestaan nostaa esiin turvapaikanhakijoihin ja pakolaisiin liitetyt poliittiset diskurssit ja retoriikan, jotka luovat sallitun maaperän rasismille. Tällainen sortava puhe ilmenee haastateltavan mukaan sekä instituutioissa ja viranomaistoiminnassa että kansalaisten keskuudessa.

Rasismia ja eriarvoisuutta ilmeni aineistossa myös pakolaisryhmien välillä. Haastateltavat pohtivat yhtäältä siitä, miten jotkin pakolaisryhmät katsottiin olevan enemmän oikeutettuja apuun kuin toiset ja toisaalta aineistossa esiintyi myös pakolaisten keskuudessa ilmenevää rasismia, mikä näyttäytyi erityisesti vastaanottokeskuksissa. Yksi haastateltavista kertoo esimerkin tilanteesta, jossa tietyllä alueella toimivat avustusjärjestöt pyrkivät kohdentamaan avun vain syyrialaisille pakolaisille. Alueella levisi näkemys siitä, miten syyrialaisien ajateltiin olevan enemmän oikeutettuja apuun, kuin alueen Afrikasta saapuvat pakolaiset. Haastateltava kertoo, että kyse oli niin sanotuista hiljaisista näkemyksiä, joiden mukaan tiettyjen syyrialaiset olivat pakolaisia ”oikeista” syistä, ja ketkä taas niin kutsuttuja elintasopakolaisia. Haastateltavan mukaan tällaiseen jaotteluun ei ollut minikäänlaisia relevantteja perusteita. Sen sijaan haastateltava ajattelee, että ilmiö syntyi median ja tietämättömien vapaaehtoisten sekä epävirallisten järjestöjen työntekijöiden tietojen tai tiedostamattomien asenteiden myötä.

H11: *"Siellä oli olemassa järjestöjä, jotka tarjosivat apua nimenomaan syyrialaisille pakolaisille. Tai esimerkiksi majoitusta. Niin, ja yleisesti ottaen uskon, että vallitsi tunne tai käsitys, että syyrialaiset pakolaiset olivat ikään kuin oikeutettuja pakolaisia, jotka tarvitsivat apua, kun taas ajatus muista maista, erityisesti Afrikan maista, tulevista ihmisistä oli ehkä enemmän se, että he olisivat taloudellisia siirtolaisia." (*Käännetty englannista)*

Venäjän Ukrainaan aloittaman hyökkäyssodan myötä on pakolaisuus Euroopassa saanut yhä enemmän tällaisia piirteitä. Haastatteluaineistossa ukrainalaisten pakolaisten tilanne suhteessa muiden maiden pakolaisiin, puhututti paljon. Eräs vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä kuvaa eriarvoisuutta ukrainalaisten ja muiden maiden pakolaisten välillä olevan ilmeinen. Hänen mukaansa eriarvoisuus näkyy niin lainsäädännössä kuin ihmisten asenteissa ja käytännön arjessa. Ukrainalaiset pakolaiset ovat Euroopan Unionin neuvoston päätöksen 2022/382 perusteella oikeutettuja tilapäiseen suojeluun, mikä eroaa oikeudellisesti muiden maiden pakolaisia koskevasta turvapaikkaprosesseista merkittävästi. Sosiaalityöntekijä kertoo, että siinä missä turvapaikkaprosessit normaalisti kestävät

kuukausia ja sisältävät useita eri viranomaistahojen tekemiä selvityksiä ja haastatteluja, on tilapäisen suojelun saaminen nopeaa ja yksinkertaista. Tilapäisen suojelua koskevan direktiivin mukaan jokainen ukrainalainen on oikeutettu tilapäiseen suojeluun, mikä edellyttää viranomaisilta käytännössä vain kansalaisuuden selvittämistä. Tilapäinen suoje- lu ja turvapaikkastatus eroavat toisistaan monin tavoin. Haastateltava kuvaa eroja terveydenhuollon ja työllistymisen esimerkkien avulla; turvapaikanhakijalla on oikeus vain kii- reellisiin ja välttämättömiin terveystalviteihin kun taas laki tilapäisestä suojelusta oi- keuttaa ukrainalaispakolaisen myös kiireettömään hoitoon. Toinen esimerkki on työllis- tymisestä, sillä nopeasti saatavan tilapäisen suojelun avulla ukrainalaiset ovat oikeutettuja työntekoon, kun taas muut turvapaikanhakijat joutuvat odottamaan vastaavia lupia kuu- kausien ajan.

H17: ”Tilapäinen suojele, joo, tilapäinen suojele. Sehän on oleskelulupa, se on B- lupa, että sieltähän se tulee se tavallaan lain, tällöinen eri palvelut. Niin, siitä se tulee. Heillä on oleskelulupa, heidän saa henkilötunnuksen ja heille mahdollis- tuu moni asia ehkä hieman paremmin. Ja myös heillä on se, että kun he hakee tilapäistä suojele, niin heillä, he jättää tosiaan vaan poliisille sen tilapäisen suo- jeluhaakemuksen, niin he saa saman tien sen päätöksen, ja siinä samalla astuu voi- maan myös heidän työnteko-oikeus.”

Eräs toinen haastateltavista tarjoaa kiinnostavan näkökulman ukrainalaispakolaisiin ja ti- lapäiseen suojeleluun. Haastateltava kertoo törmänneensä ilmiöön, jossa Suomeen saapu- vien ukrainalaisten joukossa on joukko ukrainalaisia nuoria miehiä, jotka eivät ole paossa Ukrainasta. Nämä ihmiset ovat kertoneet työskennelleensä sodan syttyessä jossain Eu- roopan maissa ja matkustaneet sitten tilapäisen suojeleluun myötä Suomeen. Haastateltava pohtii sitä, miten tällaiseen toimintaan suhtauduttaisiin, mikäli kyseessä olisi jonkin muun maan kansalaisia.

H17: ”No nyt se on semmoinen ehkä ilmiö, mikä näyttäytyy tässä ukrainalaisten osalla esimerkiksi, että me tiedetään, että suurin osa tietenkin tulee sieltä Ukrai- nastasta. Se on käynyt selväksi. Mutta sitten on ihmisiä, jotka eivät tule Ukrainasta, mutta ovat ukrainalaisia, että siellä on, ja sitten se, että meillä on iso-osa nuoria miehiä, ukrainalaisia, mikä myöskään ei sitten välttämättä, tai se ajatus siitä, että kun sota alkoi, että sieltä ei olisi päässyt pois 18-65 vuotiaat miehet, niin meillä on aika paljon siihen kategoriaan liittyviä, että osa on tullut sieltä Ukrainasta, mä en tiedä ihan täysin miten he on päässeet sieltä pois, koska rajat on ollut kiinni, mutta sitten tiedän, osa on sanonut suoraan, että he eivät ole Ukrainassa olleet- kaan, että he ovat olleet Euroopassa töissä, kun sota on alkanut. Ja sitten oli tullut tämä tilapäinen suojele, ja he ovat sitten lähteneet sitten vaikka Suomeen, osa on lähtenyt varmaan jonnekin muualle. Ja ne on sitä kautta sitten tulleet.”

Toinen haastateltava vahvistaa yllä mainittua kuvausta kertoen, ettei poliisi ukrainalaisten kohdalla selvittä taustoja laisinkaan, vaan tilapäisen suojelun saa kuka tahansa ukrainalainen. Tämä poikkeaa merkittävästi muiden turvapaikanhakijoiden kohdalla tehdyistä selvityksissä, joissa käydään yksityiskohtaisesti läpi kotimaan alue ja tilanne sekä reitti, jota pitkin ihminen on Suomeen saapunut.

Ukrainalaisten pakolaisten poikkeuksellinen asema näkyy haastateltavan mukaan myös kansalaisten asenteissa. Vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä nostaa aineistossa esiin tapauksen eräästä kunnasta, jossa kunnanvaltuustossa käsiteltiin aloitetta ukrainalaisten oikeudesta ilmaiseen joukkoliikenteeseen. Toisena esimerkkinä haastateltava kertoo tapauksesta, jolloin vastaanottokeskukseen otti yhteyttä eräs harrastustoiminnan vetäjä, joka kertoi tarjoavansa harrastustoimintaa ilmaiseksi ukrainalaisille pakolaislapsille. Kun vastaanoton sosiaalityöntekijä ehdotti, että tarjous ulottuisi yhdenvertaisuuden nimissä myös muille pakolaislapsille, vetäytyi palvelua ehdottanut henkilö lopulta yhteistyöstä. Tällaiset esimerkit ovat mielenkiintoisia havaintoja siitä, miten suuri vaikutus sillä on, pakenetko sotaa eurooppalaisena vai kolmansien maiden kansalaisina.

Eräs haastateltavista pohti pakolaisuuden yhdenvertaisuutta myös Ukrainassa asuneiden ei-valkoisten ihmisten näkökulmasta. Haastateltava kertoo, miten esimerkiksi intialaiset kohtasivat erityisiä vaikeuksia, kuten syrjintää, Puolan rajaviranomaisten taholta. Tämä osoittaa, kuinka tärkeää on huomioida apua tarvitsevien ihmisten joukko moninaisena ryhmänä ihmisiä, haastateltava pohtii. Yksi haastateltavista tiivistää oleellisen eron eurooppalaisten ja globaalien etelän pakolaisten välillä. Euroopan unionin vastaus Ukrainan tilanteeseen oli nopea ja välitön: rajat avattiin, eikä viisumivaatimuksia asetettu. Tämä korostaa, kuinka eri tavoin eri kansallisuuksia voidaan kohdella kriisitilanteissa, pohtii haastateltava.

Kuten haastatteluaineisto osoittaa, liittyy yllämainittuihin katastrofeihin monenlaisia koloniaaleja eriarvoisuusrakenteita. Suurin osa näistä eriarvoisuutta syventävistä tai ylläpitävistä tekijöistä kytkeytyy haastatteluiden perusteella joko ei-ammattilliseen avustustoimintaan tai vallitseviin koloniaalisuuden rakenteisiin, joista molempiin liittyvä problematiikka vaikuttaa olevan avustustyön ammattilaisten tietoisuudessa. Koloniaalien eriarvoisuusilmentymien tarkastelua haastaa ilmiöiden päällekkäisyys ja yhteen kietoutuminen. Esimerkiksi ei-ammattillisten toimijoiden katastrofialueen ihmisten kuvilla tai tarinoilla harjoittama varainkeruu kytkeytyy samanaikaisesti valkoiseen pelastajuuteen,

rakenteelliseen lainsäädännön ja valvonnan puutteeseen sekä uhriposition syventämiseen. Tällainen ilmiöiden monikerroksisuus ja kompleksisuus tekee ongelmiin puuttumisesta erityisen haastavaa. Seuraavassa luvussa tarkastelen sitä, mitä keinoja koloniaalisuudesta irtautuvalla katastrofisosiaalityöllä on näiden rakenteiden purkamisessa.

5.2 Dekoloniaalin sosiaalityön keinot eriarvoisuuden purkamisessa

Aineiston haastattelut tarjosivat katastrofisosiaalityön epäkohtien ja koloniaalisuuteen perustuvan eriarvoisuusilmiöiden ohella myös paljon näkökulmia näiden ilmiöiden purkamiseen. Vaikka aineiston asiantuntijoilta ei suoraan kysytty mahdollisista dekoloniaaleista työkäytännöistä, on haastatteluista nähtävissä paljon tämänkaltaisia ajatuksia dekoloniaalin sosiaalityön lähtökohtiin peilattaessa. Aineiston pohjalta vaikuttikin siltä, että monet haastatteluiden ammattilaisista olivat hyvin tietoisia vallitsevista valtarakenteista ja pyrkineetkin omalla toiminnallaan rakenteiden purkamiseen, jotka linkitän teoreettisen sisällönanalyysin kautta dekoloniaaleihin työkäytäntöihin. Haastateltavien huoli liittyikin usein erityisesti siihen, kuinka ei-koulutetut avustustyöntekijät ja järjestöjen vapaaehtoiset osaavat huomioida valtarakenteet, välttää vahingollista uhriuttamista tai toimia katastrofin kokeneen toimijuuden ja turvallisuuden edistämiseksi. Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi niitä dekoloniaaleja käytäntöjä, jotka analyysini kautta nousivat esiin haastateltavien näkemyksistä.

5.2.1 Traumatietoinen toimijuuden tukeminen katastrofikonketeissa

Yhtenä dekoloniaalin teorian mukaisena käytäntönä haastatteluiden ammattilaiset painottivat ihmisen toimijuuden tukemista. Toimijuuden tukeminen ilmeni aineistossa monin eri tavoin, sekä suoraan että välillisesti. Haastateltavat korostivat sitä, miten katastrofin kokenut on tärkeä nähdä ensisijaisesti aktiivisena toimijana, joka on kykeneväinen oman tilanteensa arviointiin ja päätöksentekoon. Tällainen periaate ihmisen toimijuuden tukemisen ensisijaisuudesta on tärkeä lähtökohta monissa sosiaalityössä toimintaympäristöissä. Tässä yhteydessä tarkastelen kuitenkin sitä, miten toimijuuden tukeminen on nimenomaan koloniaalisen eriarvoisuuden purkamista yllirajaisissa katastrofikonketeissa. Traumatietoisuus ja toimijuuden tukeminen ilmenivät aineistossa usein samoissa yhteyksissä. Aineiston perusteella vaikutti siltä, että juuri traumatietoinen toimijuuden

tukeminen on katastrofien yhteydessä erityisen tärkeää. Tästä syystä tarkastelen käsitteitä rinnakkain.

Aineistossa haastateltavat tunnistivat katastrofiolosuhteiden ihmiset hauraina ja alttiina esimerkiksi hyväksikäytölle, mutta korostivat tuolloinkin ihmisen tukemista toimijuuden vahvistamisen kautta. Haastatteluissa nousi esiin erilaisia keinoja toimijuuden tukemiseen. Toimijuutta pyrittiin vahvistamaan muun muassa kunnioittavalla ja rauhallisella ammatillisuudella ja luottamuksen rakentamisella. Tärkeänä näkökulmana aineistosta nousi esiin ihmisen toimijuuden tukeminen perustarpeiden mahdollistamisen kautta. Kun ihminen saa vettä, ravintoa, lepoa ja tarvittavat terveyspalvelut, hän on usein kykeneväisempi toimimaan oman tilanteensa edistämiseksi, eräs haastateltava pohtii. Myös toinen haastateltava puhuu tilanteesta hyvin samansuuntaisesti, korostaen sitä, miten toimijuus vahvistuu, kun ihmistä tuetaan elämän välttämättömissä perustarpeissa. Toisaalta perustarpeiden mahdollistaminen nähtiin myös keinona rakentaa luottamusta ammattilaisen ja katastrofin kokeneen ihmisen välille.

Katastrofisosiaalityön kontekstissa työtä tehdään usein hyvin rajallisissa puitteissa, joita määrittää muiden viranomaisten toiminta ja päätökset sekä kansalliset että kansainväliset lait ja asetukset. Haastateltavista muutamat kokivatkin haasteekseen sen, kuinka kyetä vahvistamaan yksilön toimijuutta samalla, kun omat vaikutusmahdollisuudet esimerkiksi turvapaikan saamiseen tai perheenyhdistämiseen liittyen ovat vähäiset ja rajatut. Eräs vastaanottokeskuksessa työskentelevä sosiaalityöntekijä kertoi pyrkivänsä vahvistamaan asiakkaidensa toimijuutta toisinaan hyvin pienilläkin asioilla;

H13: ”Joittenkin asiakkaitten kohdallahan mä esimerkiksi käytän sitä, että no tavataan ensi viikolla. Haluatko, että me tavataan maanantaina vai torstaina, jolloin ikään kuin se, että hän pääsee valitsemaan ja että se on sinusta kiinni tuutko sinä. Mä toivon, että tuut, mutta sä itse päätät. Hän pystyy johonkin asioihin vaikuttamaan, koska se että kun oot turvapaikanhakijana, niin sultahan hirveän paljon poistetaan oikeus vaikuttaa siihen sun elämään. Sä et itse pysty määrittelemään sitä, missä sinä asut, kenen ihmisten kanssa sinä asut. Sä et pysty milloin sun turvapaikkaprosessissa tapahtuu tiettyjä asioita.”

Tämä sitaatti tiivistää osuvasti sen, miten toisinaan toimijuuden tukeminen voi ilmetä pieniä mutta merkityksellisinä menetelminä. Rajoittavista rakenteista huolimatta voi ammattilainen edistää ja tukea asiakkaan mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä. Tärkeänä lähtökohtana on ymmärtää toimijuuden tukemisen merkitys ihmisen selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta.

Toimijuuden tukemisen rinnalla läpileikkaavana koloniaalista eriarvoisuutta purkavana lähtökohtana nousi esiin *traumatietoisuus*. Pakolaisten parissa työskennellessä haastateltavat ajattelivat, että on tärkeä osata työskennellä siten, ettei turhaan aktivoi mahdollisia traumaattisia muistoja tai kokemuksia. Haastateltavat nostivat esiin uudelleentraumatisoimisen käsitteen (retraumatize), jota on katastrofisosiaalityössä tärkeä tietoisesti pyrkiä välttämään. Ammattilaisten puheissa korostui tietty traumatietoisuus, mutta heidän huolensa liittyi siihen, osasivatko ei-ammattilliset avustustyöntekijät huomioida traumatietoisuuden katastrofien parissa toimiessaan. Haastatteluissa nousi myös esiin toimittajien ja muiden viranomaisten vastuu traumatietoisesta toiminnasta.

*H11: Yksi keskeinen lähtökohta on varmistaa, ettei katastrofeja kokeneita ihmisiä traumatisoida uudelleen. Tämä tarkoittaa sitä, että on vältettävä tarpeettomia tai tungettelevia kysymyksiä heidän kokemuksistaan. Esimerkiksi pakolaiskriisin tai pakolaisleirien yhteydessä ihmisiltä saatetaan kysellä samoja asioita toistuvasti – turvapaikkaviranomaisten, kansalaisjärjestöjen, tutkijoiden ja toimittajien toimesta. On tärkeää ymmärtää, että jokainen kertaus voi avata haavoja uudelleen. Siksi herkkyys on ensiarvoisen tärkeää, ja kysymyksiin on syytä ryhtyä vain, jos ne ovat ehdottoman välttämättömiä." (*Käännetty englannista)*

Traumatietoisuus nousi aineistossa esiin myös *traumatuntemisen* kautta. Eräs haastateltava huomautti, että ammattilaisten on tärkeä ymmärtää trauman moninaisuus ja se, miten traumat vaikuttavat ihmisissä eri tavoin. Ylirajaisten katastrofien parissa on tärkeä ymmärtää, miten laajat katastrofien traumaattiset vaikutukset voivat olla ja mistä kaikesta trauma voi syntyä. Toisinaan esimerkiksi pakomatka katastrofialueelta voi olla yksilölle traumaattisempi kokemus, kuin itse katastrofi.

Eräs haastateltava nosti esiin näkökulman siitä, miten tärkeää on, ettei sosiaalityöntekijä lähde avaamaan traumaattisia asioita asiakkaiden kanssa. Haastateltavan mukaan traumojen käsittely vaatii laajaa psykologista ja terapeutista osaamista, johon harvalla sosiaalityöntekijällä on riittävää pätevyys. On tärkeää, että katastrofityöskentelyssä ammattilaiset tunnistavat ja muistavat sen, mikä on kenenkin rooli ja vastuu, haastateltava pohtii.

*H16: "Mutta on todella tärkeää, että sosiaalityöntekijä ymmärtää, ettei saa – kuten psykologit sanovat – avata sellaista laatikkoa, jota ei voi sulkea. Me emme ole yksilöllisen psykologisen tuen asiantuntijoita, siihen on omat asiantuntijansa, eikä pidä käyttäytyä niin kuin tietäisi kaiken. Se ei ole meidän roolimme, ja mielestäni jokaisen tiimin jäsenen, missä tahansa organisaatiossa, täytyy tietää, mikä hänen roolinsa on." *Käännetty englannista*

Vaikka haastateltava sitaatissa painottaa traumaattisten kokemusten käsittelyn välttämistä, on traumatietoisuudessa kyse myös laajemmista toimintatavoista.

Tutkimuskirjallisuuteen peilaten traumatietoiseen asiantuntijuuteen liittyy oleellisesti taito käsitellä traumaattisia asioita sensitiivisesti ja tunnistaa, milloin ihminen on tärkeä ohjata esimerkiksi terapeutin avun piiriin. Parhaimmillaan traumatietoisuus on ihmisen oman tarinan ja kokemusten ja sitä kautta toimijuuden vahvistamista. (Vaara 2024.) Myös tällaisia näkökulmia esiintyy aineistossa, kuten esimerkiksi psykososiaalisen tuen tarjoamisesta katastrofien yhteydessä.

5.2.2 Paikallislähtöisyys ja kulttuurisensitiivisyys dekoloniaaleja käytäntöjä rakentamassa

Paikallislähtöisyys ja kulttuurisensitiivisyys toistuivat läpileikkaavasti aineistohaastattelussa. Monet haastateltavista kertovat pitävänsä näitä työskentelyn lähtökohtia edellytyksenä kestäväälle avustustyölle. *Paikallislähtöisyys* ilmeni aineistoissa usein sen puuttumisen kautta. Haastateltavat kertoivat lukuisia tarinoita ei-ammattillisista avustustyöntekijöistä ja pienistä järjestöistä, joissa auttaminen oli lähtenyt liikkeelle ulkoapäin tulleista olettamuksista tai mielikuvista. Tällöin alueelle tuodut lahjoitukset tai muu annettu apu ei vastannut alueen tai paikallisten todellisia avuntarpeita, mikä toisinaan vain synnytti lisää kaaosta.

Yksi haastateltava kertoi ajattelevansa, että jokaisen katastrofialueelle menevän tai katastrofeja kohdanneiden ihmisten parissa työskentelevän järjestön tulisi asettaa paikallislähtöisyys kaiken toiminnan perustaksi. Haastateltavan mukaan ammattilaisten ensimmäinen tehtävä katastrofialueen on kuulla ihmisiä ja yhteisöjen edustajia siinä, mitä he tarvitsevat ja mitä he toivovat järjestöjen edustajien tekevän. Haastateltava ajattelee, että on tärkeää osata kysyä ja selvittää myös se, millaisia paikallisia järjestöjä ja avustusryhmiä alueella toimii ja miten näiden järjestöjen toimintaa alueella voitaisiin tukea. Tällaisten keinojen avulla on haastateltavan mukaan mahdollista rakentaa avustustyötä siten, että paikallisten ryhmien ääni kuuluu päätöksenteossa ja avustustyön rakentumisessa.

Toinen haastateltavista korostaa sitä, miten tärkeää on selvittää etukäteen, mitkä alueen ja ihmisten tarpeet ovat, sen sijaan että olettaisi niitä ulkopuolelta. Myös yhteistyö paikallisviranomaisten kanssa on tärkeä lähtökohta kaikelle avustustyölle, haastateltava sanoo. Haastateltava myös kertoo esimerkin eräältä pakolaisleiriltä, jossa leirillä pitkään asuneet ihmiset osallistuivat avustusjärjestön toimintaan.

H11: *Ajattelen, että katastrofialueille tai kriisialueille menevien tai pakenevia ihmisiä auttavien organisaatioiden tulisi aina työskennellä niiden yhteisöjen kanssa, joita ne auttavat. Kysyä: mitä ihmiset tarvitsevat? Mitä haluaisitte meidän tekevän? Millä tavoin kohdeyhteisö voisi itse osallistua ja ohjata avun suuntaa? Mielestäni tämä on todella tärkeä osa, että ei mennä paikalle ja sanota, että katsokaa, meillä on teille nämä peitot, vaan ottaa ihmiset mukaan päätöksentekoon.*" (*Käännetty englannista)

Toisena ilmiönä haastatteluissa korostuu *kulttuurisensitiivisyys*. Haastatteluiden ammattilaiset painottivat kulttuurisensitiivisyyttä luottamuksen rakentumisen edellytyksenä. Vastaanottokeskuksessa työskentelevä sosiaalityöntekijä pohti kulttuurin ja kulttuurisensitiivisyyden vaikutuksia käytännössä. Sosiaalityöntekijä kertoo tiedostavansa kulttuurin merkityksen ja pyrkivänsä työssään kulttuurisensitiiviseen toimintaan. Tällöin hänen mukaansa huomioitava esimerkiksi sukupuoleen ja perhehierarkiaan liittyviä kulttuurillisia tekijöitä:

H13: *"Mä ajattelen esimerkiksi näiden islamilaisten kulttuurien kanssa, että siinä täytyy olla hirveän tarkkana, että voiko mies työntekijä tarjota naistyöntekijälle jotain kriisiapua tai toisin päin. Ja miten ne tällaiset järjestetään, niin kyllä mä ajattelin, että täytyy ainakin siinä huomioida. Ja sitten ihan semmoisia, että kun sieltä tulee vaikka perhe niin kenelle mä puhun siitä perheestä, että jos siinä on vaikka isovanhemmatkin mukana niin onko se sitten ne perheen vanhin kenelle puhutaan ja semmoisia."*

Sitaatissa sosiaalityöntekijä nostaa esiin tärkeitä perhekulttuuriin liittyviä huomioita. Länsimaiset ja globaalit etelän perhesysteemit voivat toisinaan olla melko erilaisia, joskin tällainen jako ei aina ole itsestäänselvyys. Voi olla hyvä tiedostaa, millaisia eroavaisuuksia perhekulttuuriin voi liittyä ja pyrkiä siten kulttuurisensitiiviseen toimintaan. Toisaalta haastateltava korostaa, että usein kulttuuriin liittyvät asiat ovat sellaisia, mistä selviää parhaiten avoimella kommunikaatiolla. Haastateltavan mukaan monet suomeen saapuvat perheet ovat myös hyvin ymmärtäviä, ja sanoittavat sitä, kuinka he toivovat työskenneltävän.

H11: *"Ajattelen, että on tärkeää olla tietoinen kulttuurieroista ja kunnioittaa niitä. Jopa kriisitilanteessa se on tärkeää."* (*Käännetty englannista)

Myös toinen haastateltava korostaa kulttuurisensitiivisyyden merkitystä katastrofityöskentelyssä. Haastateltavan mukaan on tärkeää olla tietoinen kulttuurisista eroavaisuuksista ja pyrkiä kunnioittamaan paikalliskulttuurin käytäntöjä myös kriisiolosuhteissa. Sosiaalityöntekijöillä on koulutuksen ja ammattietiikan puolesta hyvät edellytykset kulttuurisensitiiviseen työskentelyyn, vastaaja pohtii.

Vaikka tässä aluvussa esittelin paikallislähtöisyyttä ja kulttuurisensitiivisyyttä koskevat aineistohavainnot erillisinä ilmiöinä, on tärkeää tiedostaa miten käytännössä nämäkin ilmiöt kietoutuvat toisiinsa. Toisinaan näiden työmenetelmien välille syntyy myös ristiriitaisuutta. Yhtäältä voi olla tärkeää, että esimerkiksi avustustyöntekijä ei oleta ihmisen toiveita tai tarpeita ulkopuolelta, vaan pyrkii avoimeen keskusteluun asiasta. Toisaalta kulttuurisensitiivisyyden tai traumatietoisuuden näkökulmasta voisi olla parempi, että työntekijä osaisi toimia tilanteessa ilman, että tämän on selvitettävä usein sensitiivisiä asioita ihmiseltä itseltään.

5.2.3 Vaikuttaminen osana rakenteellista katastrofisosiaalityötä

Sosiaalityö on aina kytköksissä siihen aikaan ja paikkaan, jossa se toimii. Katastrofisosiaalityössä nämä rakenteet korostuvat entisestään, sillä ilmiöiden taustalla vaikuttavat eriarvoisuutta, luonnon tuhoutumista ja ihmisten elintilan supistumista synnyttävät rakenteet. (Juhila 2018.) Tämä huomioon ottaen on helppo ymmärtää, miksi erilaisten rakenteiden tarkastelu ja rakenteellinen sosiaalityö ilmenevät myös tässä ammattilaisilta kerätyssä tutkimusaineistossa. Haastatteluissa ammattilaiset pohtivat muun muassa rakenteiden vaikutusta avustustyöhön sekä sitä, mikä rooli sosiaalityöllä on katastrofien rakenteellisissa kysymyksissä.

Vaikuttamistyö asettuu perinteisesti osaksi rakenteellista sosiaalityötä (Pohjola ym. 2019), niin myös tässä tarkastelussa. Haastatteluissa vaikuttamistyö ilmeni pääasiassa ihmiskaupan tarkastelun yhteydessä. Moni haastateltava puhui siitä, kuinka ihmiskauppa aktivoituu usein juuri katastrofialueilla. Eräs ihmiskaupan tietoisuuden lisäämisen parissa työskennellyt haastateltava kertoo pitävänsä informaation lisäämistä erittäin tärkeänä osana katastrofisosiaalityötä. Haastateltavan mukaan on äärimmäisen tärkeää informoida katastrofin kokeneita, erityisesti pakolaisia, siitä, miten ihmiskauppahuijauksen voi tunnistaa, missä ihmiskauppiaat liikkuvat ja miten he tyypillisesti toimivat. Ihmiskaupan tiedon lisäämistä tehtiin erilaisten kampanjoiden avulla, joista useat toteutettiin sosiaalisessa mediassa.

Myös erilaisten kansallisen ja kansainvälisten pakolaisuutta koskevien lakien ja asetusten tuntemista pidettiin aineistossa tärkeänä. Lakituntemusta tarvittiin paitsi käytännön katastrofisosiaalityössä mutta erityisesti silloin, kun tilanteisiin pyrittiin vaikuttamaan

rakenteellisella tai poliittisella tasolla. Yksi haastateltavista nostaa esiin sen, miten toisinaan katastrofisosiaalityö edellyttää tekijältään kykyä toimia ja työskennellä levottomuuksien ja alati muuttuvien työolojen keskellä. Haastateltava kertoo, miten esimerkiksi sota Ukrainassa edellytti hänen tiimiltään siirtymistä Puolaan ja Moldovaan, jossa uuteen työtilanteeseen oli sopeuduttava nopeasti. Katastrofisosiaalityöntekijälle muutos merkitsi uudenlaisessa pakolaistilanteessa työskentelyä ja uusien käytäntöjen ja lainsäädännön haltuun ottamista. Haastateltava kuvailee työtilannettaan katastrofialueella erittäin hektiseksi ja vaihtelevaksi ja asiakastilanteita monimutkaisiksi. Sosiaalityöntekijän on kyettävä kaaoksenkin keskellä vaatimaan ongelmanratkaisutyöhön, haastateltava sanoo.

Myös toinen haastateltava kuvaa työnsä sisältöä erittäin moninaiseksi, jossa yhtenä osana hänen työtehtäviään on vaikuttaminen. Haastateltava kertoo osallistuneensa karkoituspäätösten vastaiseen kampanjointiin, kirjoittaneen asiantuntijalausuntoja oikeuden päätösten haastamiseksi, tukeneen säilöön otettuja ihmisiä ja kirjottaen vetoamuksia paikallisviranomaisille, jossa hän on muun muassa pyytänyt heitä harkitsemaan uudelleen joihtain tehtyjä linjauksia. Haastateltavan kertoo, että kaikkein yleisimmin tuen tarve liittyy juuri pakolaisen juridisiin oikeuksiin ja asemaan.

Siinä missä haastateltavat tunnustivat rasismia ja epäoikeudenmukaisuutta rakenteellisella tasolla, näkivät monet heistä sen, miten myös muutos parempaan tulisi lähteä rakenteelliselta tasolta. Yksi haastateltavista kertoi ajattelevansa, että vaikka tapauskohtainen työskentely onkin tärkeä osa katastrofisosiaalityötä, edellyttää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen suurempien ja syvempien rakenteiden haastamista. Hänen mukaansa ei riitä, että puutumme ilmiöihin kuten ihmiskauppaan tai katastrofialueiden jälleenrakennukseen, vaan on katsottava näiden ilmiöiden taakse. On pyrittävä ymmärtämään ja sitä kautta vaikuttamaan erilaisten kriisien ja katastrofien syntyyn, haastateltava korostaa.

*H14: "Ja mielestäni sosiaalityöntekijöillä, kyllä, meillä on taidot asiakastyöhön, mitä se sitten ikinä onkin. Mutta jos olemme sosiaalisen oikeudenmukaisuuden professio, kuten kansainvälinen sosiaalityöntekijöiden liitto sanoo, niin silloin koen, että meillä on myös rooli haastaa suurempia rakenteita, koska juuri nämä asiat luovat haavoittuvuutta ja riskiä..." (*Käännetty englannista)*

Koloniaaliset eriarvoistavat valtarakenteet sekä katastrofisosiaalityö ovat molemmat keskusteluina ja tutkimuskenttinä laajoja ja moninaisia. Aineistotulosten perusteella on selvää, että sosiaalityössä kohdataan yhtä aikaa sekä koloniaalisia käytäntöjä, että niistä irtautumiseen pyrkiviä toimintatapoja. Vaikka osa työstä tapahtuu edelleen vahvasti

länsikeskeisestä ja vallan koloniaalista asemasta käsin, on mukana myös aitoja yrityksiä toimia toisin. Seuraavassa luvussa kokoan yhteen tutkimukseni keskeiset löydökset ja pohdin, mitä ne kertovat dekoloniaalin sosiaalityön mahdollisuuksista ja vastuista ylirajaisen katastrofien yhteydessä

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut ylirajaisen katastrofisosiaalityön koloniaaleja eriarvoisuusrakenteita, ja sitä miten dekoloniaali katastrofisosiaalityö kykenee niihin vastaamaan. Tehtävänäni oli tutkia, millaisia koloniaaleja eriarvoisuuden ilmenemismuotoja katastrofeja kokeneiden ihmisten tilanteissa tai heidän auttamisessaan on sekä millaisia dekoloniaaleja keinoja katastrofisosiaalityön ammattilaisilla on niiden purkamiseen. Tutkimuksen lähtökohdat olivat ristiriitaiset. Olin saanut käyttööni asiantuntijoiden vastikään keräämän tutkimusaineiston, joka koostui kattavista, suomalaisten, englantilaisten ja serbialaisten katastrofityön ammattilaisten haastatteluista. Aineiston kannalta tilanne vaikutti siis lupaavalta. Nopeasti minulle kuitenkin valkeni tulevan tutkimukseni haasteet; dekoloniaalia katastrofisosiaalityön tutkimusta ei Suomen sosiaalityön tutkimuksen kentällä ole juuri tehty ja kansainvälisestäkin aiheesta on tutkittu melko vähän. Tästä lähtökohdasta huolimatta tutkimusilmiö osoittautui hedelmälliseksi analyysin lähtökohdaksi.

Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen muodosti dekoloniaali yhteiskuntateoria. Keskeisiä käsitteitä tutkimuksessa oli koloniaalisuus, dekoloniaalisuus, eriarvoisuus, katastrofisosiaalityö ja ylirajaisuus. Tutkimus on laadullinen ja se asettuu osaksi kriittistä tiedonintressiä ja hermeneuttista metodologiaa. Aineiston analyysi on toteutettu teoriasidonnaisen sisällönanalyysin keinoin. Eettinen pohdinta kulki mukana tutkimuksen kaikissa vaiheissa, mikä on erityisen tärkeää, kun ottaa huomioon oman valkoisen ja länsimaisen positioni suhteessa tutkittavaan ilmiöön.

Lähtökohtana tutkimuksessa oli dekoloniaalin teorian mukainen näkökulma maailman koloniaalisuudesta sekä erilaisten vaihtoehtoisten toimintamallien esittäminen sortavien käytäntöjen tilalle (Mignolo 2012). Tämä kaksinäkökulmaisuus ohjasi tutkimuskysymysteni syntymistä, ja lopulta ne asettuivat niin, että ensimmäinen tutkimuskysymys tarkasteli sitä, millaisia koloniaalisuuden eriarvoisuusilmiöitä aineistossa ilmenee, ja toinen

tutkimuskysymys puolestaan tarjosi aineistoperusteisia näkökulmia koloniaalisuudesta irtautuvaan katastrofisosiaalityön toteuttamiseen. Tällainen jaottelu osoittautui toimivaksi, sillä se ei ainoastaan paikantanut vallitsevia epäkohtia vaan myös tarjosi näkökulmia kestävämpiin käytäntöihin.

Tutkimuksen tulokset olivat paljon puhuvia. Aineiston analyysi osoitti, että ylijäräinen katastrofityö sisältää paljon erilaisia koloniaalisuuteen pohjautuvia eriarvoisuusrakenteita ja -ilmiöitä. Jäsensin tutkimushavainnot kategorioittain siten, että ensimmäisen tutkimuskysymyksen analyysissä muodostui kategoriat *uhriuttaminen ja toimijuuden ohittaminen, ei-ammattillisen avustustyön haitallisuus ja hyväksikäytön riski sekä rasismi ja syrjivät rakenteet*. Jälkimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla, jossa aineistosta etsittiin dekoloniaaleja katastrofisosiaalityön toimintatapoja, havaitsin aineistosta kategoriat *toimijuuden tukeminen ja traumatietoisuus, paikallislähtöisyys ja kulttuurisensitiivisyys, sekä vaikuttaminen osana rakenteellista katastrofisosiaalityötä*. Näiden kategorioiden yhteydessä on tärkeä huomauttaa, että aineistohavaintojen tarkkarajainen kategorisointi oli paikoin erittäin haastavaa, sillä edellä mainitut ilmiöt kietoutuvat monin tavoin yhteen ja vaikuttavat toinen toisiinsa. Tämän myötä myös kategoriat sisältävät havaintoja, jotka kuuluvat yhtäaikaaisesti useaan eri kategoriaan.

Tutkimuksen tulokset vahvistavat käsityksiä siitä, miten maailman koloniaalisuus ilmenee ja vaikuttaa myös ylijäräisten katastrofien kontekstissa. Dekoloniaalin teorian keskeinen oivallus on siinä, että auttaminen ei itsessään riitä, vaan on kyettävä tarkastelemaan sitä, millaista auttamista harjoitetaan, mistä käsin ja kenen ehdoilla (Pyles 2016). Tässä tutkimuksessa tulokset vahvistavat stereotyyppisiä auttaja-autettava asetelmia. Valkoiseen pelastajuuteen kytkeytyvä mielikuva sankarina ja auttajana toimimisesta houkuttaa aineiston perusteella edelleen, eteenkin silloin, kun katastrofin ”uhri” on länsimaiseen uhrikäsitykseen sopiva. Valkoinen pelastajuus ja ei-ammattillinen avustustyö ovat koloniaalista näkökulmasta tarkasteltuna kiinnostavia. Ne ilmentävät tehokkaasti koloniaalisuuteen liittyvän länsimaisen tiedon hegemonian piirteitä, jossa globaalin pohjoisen ihmiset nähdään toimijoina, jotka tietävät, mitä katastrofia pakeneva tarvitsee tai mitä tämän tulisi tehdä. Tällaisissa tilanteissa auttamis- ja avustustyö lähtee liikkeelle länsimaisen ihmisten ja toimijoiden omista näkemyksistä ja käsityksistä, sen sijaan, että todella selvittäisiin, mitä katastrofialueella tarvitaan, millaista tukea ihmiset toivovat tai mitkä paikalliset tahot alueella toimivat. Tutkimus myös osoittaa, miten vahingollista tällainen avustustoiminta pahimmillaan voi olla. Mikäli katastrofityön toteutumista ei säännellä,

on vaarana kaaos, eettisesti kyseenalainen toiminta sekä ihmisten hyväksikäyttö, kun avustustyöstä vastaa kuka tahansa alueelle saapuva toimija. Erityisen suurta huolta herättää haastateltavien useita kertoja esiin nostama ihmiskauppa, joka laajenee ja voimistuu juuri katastrofien yhteydessä.

Tutkimustulokset laajentavat ymmärrystä katastrofisosiaalityöstä ja sen tärkeästä asemasta ylirajaisten katastrofien kontekstissa. Tulokset myös vahvistavat näkemyksiä siitä, että vaikka katastrofit tapahtuvat usein konkreettisesti tietyssä paikassa, ulottuvat niiden vaikutukset laajasti yli valtioiden rajojen. Ylirajaisuus vaikuttaa aineistossa läpileikkaavasti ja se ilmenee esimerkiksi pakolaisuutena, avustustyön toteutuksissa, varainkeruussa, kansainvälisinä lakeina ja sopimuksina sekä arvopohjan ja tiedonmuodostuksen kautta. Nämä havainnot ovat linjassa tutkimuskirjallisuuden (esim. Clarke ym. 2024) kanssa, minkä mukaan katastrofisosiaalityötä ei voida ymmärtää vain tilanteeseen reagoivana kriisityönä, vaan sen on asetettava osaksi valtasuhteita ja rakenteita refleктоivaa, muutokseen ja oikeudenmukaisuuteen pyrkivää työtä katastrofien ehkäisemiseksi ja avustustyön vastuullisen toteutumisen edistämiseksi.

Vaikka tutkimustulokset osoittavat ammattilaisten suhtautuvan ei-ammattilliseen avustustyöhön kriittisesti, on tärkeää huomata, että ammatillinen katastrofisosiaalityö ja ei-ammattilliset avustustyöntekijät toimivat samoissa toimintaympäristöissä ja rakenteissa. On perusteltua pohtia, voivatko jaetut systeemit haastaa organisoidun ja ammatillisen sosiaalityön toteutumista vai kykeneekö sosiaalityö pitämään kiinni omista vastuu- ja turvallisuuskäytännöistään sekä eettisistä periaatteistaan. Katastrofisosiaalityöhön kuuluu oleellisesti yhteistyö muiden toimijoiden kanssa (Raitakari ym. 2023, 17–18), mikä asettaa sosiaalityön, ei-ammattilliset toimijat huomioiden, haastavaan ristipaineeseen.

On myös tärkeää nähdä tutkimustulokset osana laajempaa kontekstia. Aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen (esim. Mignolo 2012; Pyles 2016) peilaten, nämä ilmiöt eivät ole yksittäisiä poikkeamia, vaan ne kytkeytyvät laajempiin globaaleihin valtarakenteisiin, joissa auttaminen ei ole neutraali teko vaan usein kolonialististen asetelmien uusintamista. Tutkimukseni teoriaosuudessa esittelin Mikkosen (2023, 253–271) pelastajuusorientaatio-mallin, jonka avulla Mikkonen on tarkastellut sosiaalityön ammatillaisia suhteissa valkoisuuteen ja rodullistaviin rakenteisiin. Tämä tutkimus tuloksineen on pitkälti linjassa Mikkosen pelastajuusorientaatio-mallin kanssa. Tutkimukseni mukaan ”pelastajan” roolissa oleminen voi johtaa muun muassa asiakkaan toimijuuden ohittamiseen

ja ylläpitää valta-asemia, joissa auttaja nähdään toimijana ja asiakas passiivisena avun vastaanottajana. Kun avun tarjoajana vielä toimii länsimainen ei-ammattillinen toimija, kuten aineistossa ilmeni, on koloniaalin avustustyön ilmentymä valmis.

Tutkimuksen teoreettisessa osuudessa tarkastelin Keskinen ja kumppaneiden (2018) johdolla erilaisiin ryhmien välistä rasismia sekä miten yhtenä rasismin paikantamisen muotona voidaan tarkastella sitä, miten rasismi ilmenee vaikkapa afrikkalaistaustaisille verrattuna venäläistaustaisiin. Teoreettisen viitekehyksen yhteydessä esittelin myös Mikkosen (2023) pelastajuusorientaatio-mallin ulottuvuuden kontrollista, pakkomuuttoa hallinnoivissa järjestelmissä. Käytännössä tällä tarkoitetaan vallitsevia käytänteitä siitä, miten globaalista etelästä saapuvien ihmisten tarkoituksiperiä arvioidaan kriittisemmin kuin valkoisten ja/tai eurooppalaisten pakolaisten tarkoituksiperiä ja taustoja.

Keskinen ja kumppaneiden (2018) ryhmiin kohdistuva ja ryhmien välillä ilmenevä rasismi sekä Mikkosen (2023) pelastajuusorientaation kontrollin malli, ilmenevät molemmat tutkimustuloksissa. Aineistossa haastateltavat pohtivat useissa eri yhteyksissä ukrainalaisten pakolaisten erityistä asemaa suhteessa muihin, globaalin etelän pakolaisiin. Eriytyinen asema ilmeni muun muassa asenteissa, kohtelussa ja oikeudellisissa kysymyksissä. Pakkomuuttoa hallinnoivissa järjestelmissä ukrainalaisten asema poikkesi tilapäisen suojelun myötä merkittävästi muiden pakolaisten turvapaikkaprosesseista. Tässä yhteydessä tutkimustulokset siis ilmentävät oivallisesti dekoloniaalien tutkijoiden esittämiä teoreettisia malleja.

Tämän tutkimuksen toisena tutkimustuloksena ilmenee se, miten katastrofisosiaalityön ammattilaiset tiedostavat ja tunnistavat erilaisia koloniaaleja avustustyön rakenteita ja pyrkivät omassa työssään dekoloniaaleihin toimintatapoihin. Aineistossa ilmeni monia erilaisia pieniä ja suuria keinoja, joiden avulla ammattilaiset muun muassa pyrkivät vahvistamaan ihmisen toimijuutta, toimimaan alueella siten, että valta päätöksistä säilyy paikallisilla ihmisillä tai esimerkiksi tiedostamaan tietyn alueen kulttuurierityisiä kysymyksiä ja toimimaan niiden mukaisesti. Monet ammattilaisista myös pyrkivät vaikuttamaan katastrofiolosuhteisiin tai ihmisten tilanteisiin erilaisin vaikuttamisen keinoin, kuten kirjoittamalla asiantuntijanlausuntoja tai lisäämällä tietoisuutta erityisistä vaaroista ja riskeistä.

Vaikka rakenteet ja katastrofisosiaalityön toimintaympäristö sisältävät sekä tämän tutkimuksen että aikaisemman tutkimuskirjallisuuden valossa paljon koloniaalia eriarvoisuutta, on tutkimustulosteni mukaan sosiaalityössä kuitenkin mahdollista toimia toisin. Sosiaalityön ammattilaisilla on tutkimuksen mukaan osaamista ja mahdollisuus pyrkiä kriittiseen, osallistavaan ja eettisesti kestävään katastrofityöhön ylirajaisissa konteksteissa. Nämä havainnot ovat linjassa Mikkosen (2023) tutkimusartikkelin solidaarisuusorientaation kanssa, jonka mukaan sosiaalityöntekijä pyrkii kumppanuustoimintaan asiakkaan kanssa. Solidaarisuusorientaatiossa sosiaalityöntekijä tunnistaa ja purkaa valkoisuuden normeja ja muita sortavia rakenteita. Arvioni mukaan tutkimustulokset ammattilaisten pyrkimyksestä toimijuuteen, kulttuurisensitiivisyyteen ja paikallislähtöisyyteen ilmentävät solidaarisuusorientaation mukaista pyrkimystä toimia kumppanuussuhteissa asiakkaan kanssa.

Yhtenä erityisen kiinnostavan tutkimustuloksena ilmeni traumatietoinen toimijuuden tukeminen. Toimijuuden tukemisesta puhutaan sosiaalityössä yleisesti paljon (esim. Laitinen & Niskala 2013). Kiinnostavaa on kuitenkin näkökulma siihen, kuinka toimijuutta tuetaan silloin, kun ihminen on altistunut ylirajaisen katastrofin kaltaiselle traumalle. Katastrofin traumaattiset vaikutukset ovat laajat ja on esimerkiksi mahdollista, että ihminen on sosiaalityön avun piiriin saapuessaan yhä trauman shokkivaiheessa. Ihminen on esimerkiksi voinut menettää läheisensä, kotinsa tai toimeentulonsa katastrofissa tai hänen läheisiään voi edelleen olla kadoksissa katastrofialueella. Tutkimustulokset havaitsivat ammattilaisten tarkastelevan traumatietoisuutta ja toimijuuden tukemista rinnakkain. Havainto on paitsi kiinnostava myös tärkeä, sillä on se vie tarkastelua lähemmäksi sitä, kuinka traumatilanteita kohdanneiden tai sellaisessa yhä olevien toimijuutta voitaisiin tukea mahdollisimman hyvin. Tämän tutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että traumatietoisen toimijuuden tukemisen kehittämisestä voisivat hyötyä erityisesti katastrofisosiaalityön ja sosiaalityön ylirajaisen ilmiöiden parissa työskentelevät ammattilaiset tietysti heidän asiakkaansa.

Tutkimustulokset vahvistavat käsitystä, että sosiaalityö ei ole irrallaan historiasta, politiikasta tai globaalista vallanjaosta. Sosiaalityöntekijä toimii osana järjestelmää, joka sekä mahdollistaa auttamista että voi tahattomasti uusintaa syrjiviä rakenteita. Dekoloniaali näkökulma auttaa tunnistamaan näitä ristiriitoja ja haastamaan niitä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi kriittistä reflektiota siitä, millaisia käsityksiä meillä on avun saajista ja auttajista,

ketä kuullaan ja kenen ääni jää ulkopuolelle, millaisena tieto ja asiantuntijuus ymmärretään sekä millaisia arvoja auttamisessa tuotetaan ja ylläpidetään. (Pyles 2016.)

Yksi dekoloniaalisuuden tavoitteista on purkaa Eurooppa- ja länsikeskeistä tiedon hegemoniaa, ja vahvistaa samalla moninapaista tietopohjaa marginaalisten ja paikallisten tietokäsitysten avulla (Mignolo 2012). Tämä toimii perustana myös sosiaalityön dekolonisaatiolle, minkä keskiössä on eriarvoistavien rakenteiden tunnistaminen ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen etsiminen (Gray ym. 2013, 6). Purkamalla tiedon ja ajattelun länsikeskeisiä peruseriaatteita, on sosiaalityöllä kenties mahdollista purkaa myös joitain arvottavia rakenteita ja toimintamalleja.

Katastrofiolosuhteet ovat usein kaoottisia tai muutoin epävakaita, mikä haastaa sosiaalityön toteutumista ja palveluiden järjestämistä merkittävästi. Kaoottisuus ja epävakaus tekee katastrofisosiaalityöstä erityisen haastavaa mutta samalla erityisen tärkeää, onhan katastrofien uhrit usein erityisen hauraassa asemassa. Tämä välittyy sekä tutkimukseni aineistossa että katastrofisosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa. (esim. Raitakari ym. 2023.) Sekä tutkimustulokset että aikaisempi tutkimuskirjallisuus osoittavat, että sosiaalityöllä on tärkeä rooli katastrofien parissa. Jotta työskentely olisi kestävä ja sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaista, on meidän tunnistettava ne rakenteet, joissa sosiaalityö toimii. Dekoloniaali katastrofisosiaalityö on koloniaalisuudesta irtautuvaa ja sitä purkavaa työskentelyä. (Pyles 2017, 15–16; Clarke ym. 2024, 1–2.)

Tutkimustulokset tunnistivat aineistosta monia koloniaalisuudesta irtautuvia työkäytäntöjä, kuten paikallislähtöisyyden tai toimijuuden tukemisen, osana kestävämpää katastrofityöskentelyä. Tästä huolimatta aineistossa ilmeni myös ammattilaisten kertomia ristiriitaisuuksia siinä, kuinka katastrofisosiaalityön tulisi tietyissä tilanteissa menetellä. Mikkonen (2023) kirjoittaa tutkimusartikkelissaan siitä, miten koloniaalitietokäytännöt ja asenteet vaikuttavat myös meissä sosiaalityöntekijöissä. Tämä ei tarkoita, että sosiaalityöntekijän toiminta olisi tarkoituksellisesti rasistista, vaan huomioi sosiaalityöntekijät osana laajempia rakenteita ja koloniaaleja vaikutuksia. Haastatteluaineistossa ammattilaiset puhuivat vahvasti siitä, millaisia haasteita he ovat muissa, ei-ammattillisissa avustustyön toimijoissa huomioineet. Tulevaisuudessa olisi kiinnostavaa tarkastella kriittisemmin myös katastrofisosiaalityöntekijöiden oman ja toisten ammatillisen toimijoiden välistä kriittistä dekoloniaalia tarkastelua.

Näkemykseni mukaan tutkimukseni vahvuutena voidaan pitää sen yhteiskunnallista relevanssia ja näkökulmaa kipeiden historiallisten rakenteiden tarkasteluun. Dekoloniaali teoria mahdollisti kriittisen ja historiallisen ulottuvuuden sisällyttämisen sosiaalityön tutkimukseen tavalla, joka usein jää sivuun. Samalla tutkimus tuo näkyväksi käytännön työn ristipaineita ja ilmiöiden kompleksisuutta sekä tarjoaa työkaluja kriittiseen reflektioon. Vaikka tutkimus oli laadultaan rajattu ja aineisto painottui ammattilaisten näkemyksiin, antaa se tärkeän ikkunan katastrofiolosuhteissa tapahtuvaan avustustyöhön. Toisaalta tutkimustani voisi kritisoida ainakin siitä, että se tarkastelee katastrofisosiaalityötä sellaisen aineiston pohjalta, jossa merkittävän osuuden haastatteluista muodostavat muut kuin sosiaalityön ammattilaiset. Perusteltua on myös kritiikki siitä, että katastrofeja kokeneiden ihmisten oma ääni uupuu tutkimuksesta kokonaan. Olisikin kiinnostavaa syventää yllirajaisen katastrofisosiaalityön dekoloniaalia tutkimusta juuri siten, että tutkimuksessa äänten pääsisivät he, keitä katastrofi ja sen myötä avustustyö kaikkein eniten koskettaa.

Sosiaalityö on tieteenalana soveltava, eikä sillä ole totuuden etsimisen missiota. Sosiaalityön tutkimuksen kentällä keskeistä on se, mitä tutkimus voi tuoda käytännön työhön tai sen ilmiöiden ymmärtämiseen. Sosiaalityön tutkimuksen missiona on, että siitä syntyvää tietoa voidaan jollain tapaa hyödyntää käytännössä. (Enroos & Mäntysaari 2017, 11–12.) Tutkijan on tärkeä pitää omat arvonsa ja tutkimuksen tekeminen erillään toisistaan. Yhtenä näkökulmana tämän toteutumiseen on, että sosiaalityön tutkimukselta edellytetäisi selkeää sitoutumista sosiaalityön kansainvälisiin arvoihin (IFSW). Näkökulmaa on kuitenkin haastettu kysymällä, miksi juuri näitä arvoja tulisi pitää universaaleina. (em. 11–12). Tutkijat Hugman ja Bowles (2012, 150–155) ovat haastaneet tätä ajatusta tuoden esiin sosiaalityön ydinarvojen kuten ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden keskinäisen ristiriitaisuuden tietyissä tilanteissa. Tämän myötä tutkijat ehdottavatkin, että sosiaalityön arvoperusta olisikin universalistisen sijaan pluralistinen.

Dekoloniaalin katastrofisosiaalityön näkökulmasta on Hugmanin ja Bowlesin (2012) näkökulma ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ristiriitaisuudesta ja sosiaalityön arvojen pluralistisuudesta tärkeä. Yllirajaisen katastrofisosiaalityön kentällä tällaisiin tilanteisiin voidaan törmätä erityisesti pakolaisten yhteydessä. Suuret tai nopeasti kasvavat pakolaisten määrät, voivat toisinaan synnyttää jännitteitä kansainvälisten ihmisoikeuksien ja paikallisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden välille. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa tilannetta, jossa YK:n ihmisoikeusjulistuksen mukaisesti ihmisen on oikeus turvapaikkaan eli asuntoon ja ihmisarvoiseen elämään eli taloudelliseen tukeen,

näyttäytyy paikallisten yhteisöjen näkökulmasta epäoikeudenmukaisena, mikäli he kamppailevat samojen palveluiden saamisesta. Tällöin pakolaisten ja paikallisten tarpeiden välille voi syntyä ristiriitaa, joka voi olla eettisesti raskas ja vaikea myös tilanteesta päättävälle viranomaisille.

Tutkimusaineistossa esiin nousivat myös pohdinnat yhdenvertaisuudesta ukrainalaisten ja muiden maiden pakolaisten välillä, ukrainalaisten ollessa oikeutettuja tilapäiseen suojeluun Euroopan Unionin tilapäisen suojelun direktiivin (2001/55/EY) mukaisesti. Direktiivi aktivoitiin Venäjän hyökättyä Ukrainaan helmikuussa 2022. Tutkimusaineiston haastateltavan kuvaama tilanne, jossa ukrainalaisten pakolaisten joukossa on merkittävä määrä nuoria miehiä tai muualla kuin Ukrainassa asuneita ukrainalaisia, herättää paljon ajatuksia. Mielestäni on perusteltua pohtia, mitä jos ilmiössä olisikin kyse jonkin muun maan kansalaisista. Millainen yleinen suhtautuminen tällaisiin pakolaisiin silloin olisi?

Tutkimukseni johtopäätöksenä voi todeta, että dekoloniaali katastrofisosiaalityö ei ole valmis malli, vaan se on polku jatkuvaan kriittiseen tarkasteluun ja käytäntöjen uudelleenmuotoiluun. Dekoloniaali lähestymistapa asettaa sosiaalityön kentälle tarpeen jatkuvasta eettisestä reflektiosta koloniaalisuudesta irtautumiseksi. Samalla se tarjoaa mahdollisuuden rakentaa uudenlaista sosiaalityön ammatillisuutta, joka tunnustaa globaalin eriarvoisuuden historialliset juuret ja pyrkii aktiivisesti toimimaan niitä vastaan. Tämä tutkimus on pieni osa laajempaa liikettä, jossa pyritään lisäämään tietoisuutta maailman koloniaalisuudesta ja rakentamaan vapauttavampia, oikeudenmukaisempia tapoja sosiaalityön käytäntöihin, myös niissä kaikkein vaativimmissa olosuhteissa. Maailma keskinäisriippuvuuden ja globaalien, kansallisia rajoja ylittävien katastrofien näkökulmasta on dekoloniaali katastrofisosiaalityön tarkastelu ja kehittäminen kenties tärkeämpää kuin koskaan aiemmin.

Lähteet

- Aaltio, Iris & Anu Puusa (2020) Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus. 177–201.
- Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Alston, Margaret & Halzeleger, Tricia & Hargreaves, Desley (2019) Social work and disasters, a handbook for practice. New York: Routledge.
- Aronson, Brittany A. (2018) The white savior industrial complex: A cultural studies analysis of a teacher educator, savior film, and future teachers. *Journal of critical thought and praxis* 6 (3). <https://doi.org/10.31274/JCTP-180810-83>.
- Ashcroft, Bill (2001) Post-Colonial Transformation. London: Routledge.
- Clarke, Kris & Ranta-Tyrkkö, Satu & Leece, Lee-Oliver (2024) Decolonising social work in Finland. March 1–32.
- Dominelli, Lena (2023) Social work practice during times of disaster; A transformative green social work model for theory, education and practice in disaster Interventions. Routledge.
- Elfving Ström, Eva (2021) Rasismi ja rodullistaminen: Askelmerkkejä rasisminvastaiseen sosiaalityöhön. Teoksessa Aila-Leena Matthies, Anu-Riina Svelin & Kati Turtiainen (toim.) Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Helsinki: Gaudeamus, 167–178
- Elliot, Doreen (2010) A social development model for infusing disaster planning management and response in the social work curriculum. In disaster concepts and issues. *A guide for social work and practice*. Teoksessa David Gillespie & Danso Kofi & Alexandria Virginia. CSWE: Press. 89–110
- Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko (2017) Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta. Teoksessa Rosi Enroos, Mikko Mäntysaari & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus – Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press, 7–38.
- Essed, Philomena (1991) Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory. Newbury Park, CA: Sage.
- Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka (2016) Johdatus Tieteelliseen Ajatteluun. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakala, Juha T. (2024) Laadullisen tutkimuksen ABC Menetelmäopas opinnäytteen tekijälle. Helsinki: Gaudeamus.
- Harrikari, Timo & Rauhala, Pirkko-Liisa (2018) Towards Glocal Social Work in the Era of Compressed Modernity. First edition. Contemporary Social Work Studies. Boca Raton, FL: Routledge.
- Healy, Lynne M. (2012) Defining International Social Work. Teoksessa Handbook of International Social Work: Human Rights, Development, and the Global Profession. <https://doi.org/10.1093/ACPROF:OSO/9780195333619.003.0002>.
- Helsingin Sanomat 30.9.2024 Äärioikeiston teemat nousevat jopa enemmän kuin äärioikeiston puolueet. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000010730603.html> Viitattu 5.3.2025.
- Helsingin Sanomat 19.2.2025 Trump ja Putin heikentävät yhdessä Eurooppaa. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000011040773.html> Viitattu 5.3.2025.
- Hubinette, Tobias & Lundström, Catrin (2014) Three phases of hegemonic whiteness: understanding racial temporalities in Sweden. *Journal for the study of Race, Nation and Culture*. Volume 20 (6), 423–437.
- Hugman, Richard & Bowles, Wendy (2012) Social Work Values, Ethics and Professional Regulation. Teoksessa Karen Lyons, Terry Hokenstad, Manohar Pawar, Nathalie

- Huegler & Nigel Hall (toim.) *The sage Handbook of International Social Work*. Los Angeles: Sage, 150–162.
- Human Trafficking | National Human Trafficking Hotline. <https://humantraffickinghotline.org/en/human-trafficking>. Viitattu 3.1.2025
- Ife, Jim (2007) *The new international agendas: What role for social work?* Inaugural Hokenstad international social work lecture. International federation of social workers. 6.11.2007. <https://www.ifsw.org/the-new-international-agendas-what-role-for-social-work/>.
- International Federation of Social Workers (2017) <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> Viitattu 23.3.2025.
- Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko (2024) *Orjuuden Arvet*. Helsinki: Into.
- Jäppinen, Maija & Ranta-Tyrkkö, Satu & Metteri, Anna & Rauhala, Pirkko-Liisa (2017) *Kansainvälinen Sosiaalityö: Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Tallinna: United Press Global.
- Jönsson, Jessica H. & Aina Lian Flem (2018) International field training in social work education: beyond colonial divides. *Social Work Education* 37 (7): 895–908. <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1461823>.
- Juhila, Kirsi (2018) *Aika, Paikka & Sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Kaskinen, Martta (2020) Hyväntekijyys ja kolonialismin taakka. *AntroBlogi*. 4.2.2020. <https://antroblogi.fi/2020/02/white-savior-kolonialismin-taakka/>.
- Keskinen, Suvi & Mkwesha, Faith & Seikkula, Minna (2021) Teoreettisen keskustelun avaimet – Rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.), *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 69–84.
- Kujala, Antti (2019) *Kivenmurskaajat: Kolonialismin Historia*. Jyväskylä: Atena.
- Ulkoministeriö 4.11.2024 *Lähi-Idän tilanne, Israelin ja Hamasin konflikti*. <https://um.fi/lahi-idan-tilanne>.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta (2013) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtola, Veli-Pekka (2015) *Saamelaiskiista: Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?* Helsinki: Into.
- Loomba, Ania (1998) *Colonialism/Postcolonialism*. Second edition. London: Routledge.
- Matthies, Aila-Leena & Kati Närhi (2014) *Ekososiaalinen Lähestymistapa Rakenteellisen Sosiaalityön Viitekehyksenä*. Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen: *Rakenteellinen Sosiaalityö*. Kuopio: UNIpress. 87–116
- Mignolo, Walter D. (2012) Preface to the 2012 edition: Local histories/global designs in the twenty-first century. Teoksessa Sherry B. Ortner, Nicholas B. Dirks & Eley Geoff (toim.) *Local Histories/Global Designs: Coloniality, subaltern knowledges and order thinking*. New Jersey/Oxfordshire: Princeton University Press, ix–xxiii. <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691156095.001.0001>
- Mikkonen, Enni (2023) ”Se menee erityisen kipeään paikkaan” – Sosiaalityöntekijöiden ammatillisia orientoitumisia valkoisuuteen ja rodullistaviin rakenteisiin. *Janus sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 31 (3): 253–271.
- Mikkonen, Enni & Harrikari, Timo & Hautala, Sanna & Leppiaho, Tuomas & Pösö, Tarja & Salomäki Anna-Riitta (2023) *Sosiaalityö katastrofien parissa – Käsitteet, sisältö ja käyttötarve suomalaisessa sosiaalityössä*. *Janus sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 31 (4): 408–15. <https://doi.org/10.30668/JANUS.131149>.
- Mikkonen, Enni & Harrikari, Timo & Hautala, Sanna & Leppiaho, Tuomo (2025) *Embodied encounters and spatial navigations: proximity as an approach to social work in disasters*. Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group.

- Mustajoki, Henriikka & Kohonen, Iina (2021) Mikä Ihmeen Tutkimusetiikka? Vastuullinen Tiede. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/mika-ihmeen-tutkimusetiikka>. Viitattu 4.11.2024
- Pietikäinen, Sari (2019) Uusi kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pohjola, Anneli (2019) Sosiaalityö yhteiskunnassa ja yhteiskunta sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) Yhteiskunnallisen Asemansa Ottava Sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 323-342.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen Marjaana (toim.) (2014) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Kuopio: unipress.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020) Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät Tallinna: Gaudeamus. 173–176.
- Pyles, Loretta (2017) Decolonising disaster social work: Environmental justice and community participation. *British Journal of Social Work* 47 (3): 630–47. <https://doi.org/10.1093/BJSW/BCW028>.
- Raitakari, Suvi & Harrikari, Timo & Hekkala Marja & Kivipelto, Minna (2023) Sosiaalityö kriiseissä ja poikkeuksellisissa olosuhteissa. Jyväskylän yliopisto. SoPhi Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja: no. 151
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2010) At the intersection of theatre and social work in Orissa, India: Natya Chetana and its theatre. Tampere: University Press.
- Rapeli, Merja (2017a) Sosiaalityö ja Katastrofitilanteet Kansainvälisessä Tutkimuksessa - Kirjallisuuskatsaus. Teoksessa Kansainvälinen Sosiaalityö. United Press.
- (2017b) “The Role of Social Work in Disaster Management in Finland.” *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*, no. 596. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/55926>.
- (2018) Social Capital in Social Work Disaster Preparedness Plans: The Case of Finland. *International Social Work* 61 (6). <https://doi.org/10.1177/0020872817695643>.
- Righard, Erica (2013) Internationellt socialt arbete – Definitioner och perspektiv i historisk belysning. *Socialvetenskaplig Tidskrift* 20 (2) <https://doi.org/10.3384/SVT.2013.20.2.2437>.
- Saeri A., Slattery P., Lee J., Houlden T., Farr N., Gelber R., Stone J., Huuskes L., Timmons S., Windle K., Spajic L., Freeman L., Moss D., Behar J., Schubert S., Grundy E. & Zoker M. (2023) What works to increase charitable donations? A meta-review with Meta-Meta-analysis. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. Volume 34, 626-642.
- Schreier, Margrit (2012) *Qualitative Content Analysis in Practice*. Los Angeles: Sage.
- Sudenkaarne, Tiia & Mwenza Blell (2022) Reproductive justice for the haunted nordic welfare state: Race, racism, and queer bioethics in Finland. *Bioethics* 36 (3): 328–35. <https://doi.org/10.1111/BIOE.12973>.
- Talentia (2022) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. 3. PAINOS.
- Tamburro, Andrea (2013) Licensed under Creative Commons Attribution Non-Commercial Share Alike License Including Decolonization in Social Work Education and Practice. *Journal of Indigenous Social Development* 2 (1). <http://www.hawaii.edu/sswork/jisdhttp://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/10125/29811>.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). Viitattu 3.1.2025
- Tierney, Kathleen J. (2014) The Social Roots of Risk: Producing Disasters, Promoting Resilience. 301
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Vaara, Piia (2024) Traumatietoinen työote lastensuojelun sosiaalityössä. Erikoissosiaalityöntekijän koulutus: Lapsi, nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoisala. Helsingin yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b8f2e5c2-1660-4a9f-a1a4-fdd9ff5a3243>
- Väisänen, Riikka (2006) Käytäntötutkimuksen jännitteitä. Sosiaalipedagoginen aikakausikirja 7: s71-89.
- Weitzer, Ronald (2020) Modern slavery and human trafficking. Great Decisions. 41–52. 3.11.2020. https://sociology.columbian.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5541/files/2023-02/trafficking_-_great_decisions_r._weitzer.pdf.
- Yhteiskunnan Turvallisuusstrategia: Valtioneuvoston Periaatepäätös 16.12.2010. 2011. Helsinki: Puolustusministeriö.
- Yhdistyneet Kansakunnat (YK) 2024: UN Special Committee Finds Israel’s Warfare Methods in Gaza Consistent with Genocide, Including Use of Starvation as Weapon of War | OHCHR. Viitattu 9.3.2025. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/11/un-special-committee-finds-israels-warfare-methods-gaza-consistent-genocide>.
- Yle 8.2.2024 Pelätty 1,5 Asteen Lämpeneminen Kävi Toteen – Tutkimuslaitos Pitää ”varoituksena Ihmiskunnalle” <https://yle.fi/a/74-20073531> Viitattu 6.3.2025.
- Yle 30.10.2024 Oulun kauppakeskus Valkeassa ulkomaalaista puukottanutta nuorta syytetään murhan yrityksestä. <https://yle.fi/a/74-20121208> Viitattu 6.3.2025
- Zakour, Michael J. (1996) Disaster research in social work. Journal of Social Service Research 22 (1), 7–25.